

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İTTİHAT – TERAKKİ PARTİSİ VE KEMALİZM

Yüksek Lisans Tezi

Elvan Altınbay

Ankara – 2020

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İTTİHAT – TERAĞKİ PARTİSİ VE KEMALİZM

Yüksek Lisans Tezi

Elvan Altınbay

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Halil İbrahim Ülker

Ankara – 2020

KABUL VE ONAY

Elvan ALTINBAY tarafından hazırlanan “İttihat – Terakki Partisi ve Kemalizm” başlıklı bu çalışma, 18/06/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı ve Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İsmail BİRCAN (Başkan)

Prof. Dr. Halil İbrahim ÜLKER (Danışman)

Doç. Dr. Mustafa ALTINOK (Üye)

Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi'ne uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

...../...../..... Elvan Altınbay

ÖZ

ALTINBAY, Elvan. İttihat – Terakki Partisi ve Kemalizm, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

Tanzimat Dönemi ile başlayıp Cumhuriyet'e kadar süren tarihsel süreçte meydana gelen siyasi ve sosyal olayların Cumhuriyet'in kurucu felsefesi olan Kemalist ideolojinin, fikirsel altyapısının esaslarını oluşturup ya da oluşturmadığı konusunda yıllardan beri süre gelen bir tartışma söz konusudur. Bazı çevreler, Kemalizm'in özgün ve ilintisiz yepyeni bir başlangıç olduğunu ileri sürerken, bazı kesimler ise bu söyleme karşı çıkarak, Kemalist ideolojinin entelektüel zemininin Osmanlı'nın son döneminde oluşmaya başladığını savunmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı, İttihatçı geleneğin felsefesini, yararlandığı ideolojik referansları, düşünsel aktörlerini ve faaliyet alanlarını inceleyerek; Kemalist politikalara yansımaları hakkında bir çıkarımda bulunmaktır.

Bu bağlamda; İttihatçı zihniyetin doğuşu ve yönetimde etkin bir duruma gelmesi ile başlayan değişim ve dönüşüm hareketlerinin toplumun değer yargılarına, dil, eğitim ve yaşayış biçimine getirdiği yeniliklere yönelik yeni bir modernite anlayışı ile izledikleri politikalar incelenmiştir. Tanzimat Dönemi ile başlayan idari reformlar ile daha verimli ve istikrarlı bir yönetime sahip olmaya çalışan Osmanlı toplumunda, Meşrutiyet Dönemi'nde, ekonomik, siyasi ve idari açıdan birçok reform hareketine sahne olmuştur.

Netice olarak, bütün bu veriler ve kavramlar ışığında, İttihatçı zihniyetin sahip olduğu toplum ve devlet algısının, kendinden sonra ilan edilen Cumhuriyet dönemine bir ideolojik miras olarak aktarılması irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: İttihatçılık, Reform, Modernite, Meşrutiyet, Kemalizm

ABSTRACT

ALTINBAY, Elvan. Party of Union – Progress and Kemalism, Master's Thesis, Ankara, 2020.

For many years, there has been an ongoing debate as to whether the political and social events that occurred in the historical process that started with the Tanzimat Period and continued until the Republic constituted the basis of the intellectual infrastructure of Kemalist ideology, the founding philosophy of the republic. Some of the people argue that Kemalism is an original and unrelated new beginning, while others oppose this idea and they argue that the intellectual background of Kemalist ideology began to form in the last period of the Ottoman Empire. The aim of this research is to make an inference about their reflections on Kemalist policies by investigating the philosophy of the Unionist tradition, the ideological references from which has benefited, their fields of activity and intellectual actors.

Therefore, the policies that cause transformation movements, which started with the birth of the Unionist mentality and became effective in government, with a new understanding of modernity toward the value judgements of the society, language, education and life style were investigated. In the Ottoman society, which tried to have more efficient and stable government by administrative reforms that started in the Tanzimat Period.

As a result, in the light of these concepts, the transfer of the perception of society and state owned by the Unionist mentality to the Republic period, which was declared after that, has been investigated as an ideological heritage.

Keywords: Unionism, Reform, Modernity, Constitutionalism, Kemalism.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1
Araştırmanın Metodolojisi	2
Kavramsal Çerçeve	3
BİRİNCİ BÖLÜM	
19.YÜZYIL OSMANLI TOPLUMU VE İDARİ REFORM HAREKETLERİ	5
1.1. İdari Reform Kavramı	5
1.1.1 İdari reformun nedenleri	6
1.1.2. Son dönem idari reform hareketleri	7
1.2. Osmanlı Toplumunun Genel Görünümü	8
1.2.1. Tanzimat dönemi siyasi fikir merkezleri.....	11
1.3. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Modernite Anlayışı	12
1.3.1. İTC'nin modernleşme yöntemi:	14
1.3.2. Modernleşmenin analitik çözümlenmesi:.....	15
İKİNCİ BÖLÜM	
CEMİYET'İN DOĞUŞU VE ÖRGÜTLENME SAFHASI	17
2.1. Cemiyet'in Doğuşu	17
2.2. Örgütlenme Faaliyetleri	17
2.3. 1895'e Kadar Örgütlenme Çalışmaları	18
2.4. 1895-1908 Arası Toplumsal Olaylar	19

2.4.1. Ermeni olayları	19
2.4.2. Birinci Jön Türk kongresi.....	19
2.4.3. İç ve dış gelişmeler.....	20
2.4.4. İkinci Jön Türk kongresi	21
2.4.5. İkinci Meşrutiyet'in ilanı.....	22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEMİYET'TEN DENETLEME İKTİDARINA (1908-1913)..... 25

3.1. Tepkiler

3.1.1. Ordunun tepkisi

3.2. İTP ve Denetleme İktidarı

3.3. Meşrutiyet Dönemi Krizleri ve Gelişmeler

3.3.1. Kör Ali isyanı

3.3.2. 1908 seçimleri

3.3.3. Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi:

3.4. Derviş Vahdeti ve Volkan Gazetesi..... 29

3.4.1. 31 Mart olayı

3.4.2. İsyanın başlaması

3.4.3. İTC'nin isyana tepkisi

3.4.4. 31 Mart sonrası gelişmeler

3.5. 1912 Seçimleri..... 33

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İTP VE 1. DÜNYA SAVAŞI..... 35

4.1. 1913 Bab-ı Ali Baskını..... 35

4.2. Birinci Dünya Savaşı ve İTP

BEŞİNCİ BÖLÜM

İTP ZİHNİYETİNDEN YENİ CUMHURİYET'E	39
5.1. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Gelişmeleri	39
ALTINCI BÖLÜM.....	43
İTTİHAT ve TERAKKİ GELENEĞİNİN MİRASI.....	43
6.1. İTP (1908) ve CHP (1923) Parti Programları.....	43
6.1.1. İTP parti programı	45
6.1.2. İttihat ve Terakki'nin yeni devlet anlayışı.....	47
6.1.3. CHP programı	50
6.2. 1908 ve 1923'ün Temel Karşılaştırma Parametreleri	56
6.3. Kemalizm ve Ulus-Devlet Süreci.....	58
6.3.1. Kemalist ideolojinin analizi	58
6.3.2. Kemalizm ilkeleri	64
6.3.2.1. Devletçilik ilkesi	64
6.3.2.2. Cumhuriyetçilik ilkesi	65
6.3.2.3. Laiklik ilkesi.....	66
6.3.2.4. Milliyetçilik ilkesi	67
6.3.2.5. Halkçılık ilkesi	73
6.3.2.6. Devrimcilik ilkesi	75
SONUÇ	77
KAYNAKÇA	79
ÖZGEÇMİŞ	87

ÖNSÖZ

20.yüzyıl başında ilan edilen II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in, yakın dönem Türkiye tarihinde, devletin ideolojik düşünce sistemi ve toplumsal düzenin yeniden yapılandırılmasına yönelik çok önemli etkileri olmuştur. Meşrutiyet döneminin, Osmanlı Devleti içerisinde yaratmış olduğu tartışmaların neden olduğu pek çok olayın, Cumhuriyet döneminin temel kavramlarının ve zihinsel alt yapısının oluşumuna neden olduğu tezi pek çok kez araştırma konusu olmuş ve bu iki yapısal dönüşümün karşılaştırmalı analizleri yapılmıştır. Kemalist ilkelerin oluşumunda, yeni Cumhuriyet'e miras kalan İttihatçı geleneğin, devletin ve toplumun dönüşümüne nasıl yön verdiği, bu çalışmada geniş bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

İnsanlık tarihinde meydana gelmiş birçok önemli olayın birbirini etkilemesi sonucu ortaya çıkan yapısal dönüşüm olguları, yadsınamaz bir realitedir. Fransız Devrimi'nin yarattığı iklimden ilham alan Meşrutiyet'ten, Milli Mücadele sonucu ilan edilen Cumhuriyet'e uzanan iki tarihsel sürecin birçok yönden benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Çöken imparatorluğun yerine kurulan yeni devletin, düşünsel altyapısının oluşumunda İttihatçı zihniyetin izlerini görmemek mümkün değildir. Yapılan literatür taramalarında bu etkileşimi yansıtan pek çok olgu gözlenmiştir. İdeolojik yönelimlerde kuram ve olguların etkileri, araştırmacıların temel çıkış notalarından biri olarak kabul edilmektedir.

Bu araştırmanın temel konusu, İttihat ve Terakki geleneğinin Osmanlı döneminde oynamış olduğu rolü, düşünce sistemine etki eden kaynakları, toplumsal düzene etki eden politikaları ile devleti yöneten kadroların zihinsel alt yapılarının, Cumhuriyet dönemini nasıl etkilediği konularına bir açıklama getirmek olmuştur. İttihatçı zihniyetin Cumhuriyet ile olan bağlantısının bir kopuş mu, yoksa ilintisinin devam mı ettiği sorusuna bir cevap aramak olmuştur.

Bu tez çalışması sırasında gerek bilgisi gerek ilgi ve desteği ile bana yardımcı olan hocam Prof. Dr. Halil İ. ÜLKER'e teşekkürü bir borç bilirim. Yıllar sonra beni ilgi duyduğum siyaset bilimi alanında yüksek lisans yapmaya teşvik eden yakın dostlarıma ve çocuklarıma da şükranlarımı iletmek isterim.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan bütün toplumsal değişim ve dönüşüm hareketlerinin temelinde bir neden- sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan bütün sosyolojik olayların arasında bir illiyet bağı kurmak mümkün olmuştur. Bu yüzden Cumhuriyet ve Kemalizm olgularını kendinden önceki dönemden ayırılmadan analiz edilmesi gerekir. Tanzimat'tan başlayarak, ikinci Meşrutiyet'e kadar uzanan sürecin, Cumhuriyet'e sosyal ve siyasal açıdan yaptığı etkiler görmezden gelinemeyecek kadar önemli bir olgudur.

Ana hedefleri "Devletin Bekası" olan bazı küçük grupların, Tanzimat'tan başlayarak, ilerleyen süreçte büyük bir kitle haline gelmesi, toplumun değişim ve dönüşümüne öncülük etmesi, nihayetinde iktidarı ele geçirmesi ve ardından gelecek sistemin fikirsiz altyapısını oluşturması, çok önemli bir tarihsel süreci göstermektedir.

İlk bölümde, İTC (İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ) zihniyetini yaratan sosyal ve siyasal olayların perde arkası tahlil edilerek, ilk kurucu kadronun örgütlenme çalışmalarına değinilmiştir.

Bu süreçte ortaya çıkan İttihat ve Terakki Partisi hem siyasal söylemleriyle hem de birçok alanda yaptığı eylemlerle Osmanlı Toplumunun kaderini belirlemiştir. İstibdat yönetime karşı mücadele edip başarıya ulaşan İTC'nin etkin olduğu yıllar, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yılları olmuştur. Batı'ya öykünerek izledikleri modernleşme ve aydınlanma yoluyla toplumu değiştirme ve dönüştürme amacı, zihniyetin en önemli hedeflerinden biri olmuştur.

Bu çalışmada, yüz yıldan fazla süren İttihatçı geleneğinin, Osmanlı toplumu genelinde yapmaya çalıştığı, modernleşmeci değişim ve dönüşüm faaliyetleri incelenmiş, ardı sıra Cumhuriyet'e bırakılan miras üzerinde durulmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan yeni kavramlara göre, politik altyapılarının esasları oluşturularak belirledikleri hareket yönleri analiz edilmiş ve Meşrutiyet'in ilanındaki aktif rolleri ayrıntılı olarak incelemeye tabi tutulmuştur. 1913'ten sonraki, iktidar döneminden başlayarak, kendini feshettiği kongreye kadar yapmış olduğu icraat ve vermiş olduğu ölümcül kararların sonuçları detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Son bölümde ise, İttihatçı gelenekten, Cumhuriyet'e miras kalan teori ve pratiğin Kemalist felsefenin oluşumuna yaptığı etkiler üzerinde durulmuş, yeni bir toplum ve düzen oluşturma çabalarının arka planı araştırılmıştır.

Bu çalışmanın genelinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasında çok önemli bir rol oynayan bu Cemiyet'in örgüt yapılanması, çalışma sistemi, partileşmesi ve ideolojisi hakkında ayrıntılı bir inceleme ve değerlendirme yapılmıştır. İmparatorluğun yıkılmasından sonra kurulan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal'in, Cemiyet'in esas fikirlerine bakış açısı ve Kemalist ideolojinin oluşumunda nasıl bir etkiye sahip olduğu hususunda temel bilgilere ulaşılması hedeflenmiştir. Buna ilaveten, ayrıca Cemiyet'te öne çıkan kişilerin, karakter analizleri yapılmış, eylem ve söylemlerinin sonuçları hakkında ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır.

Araştırmanın Metodolojisi

19.Yüzyıl başından itibaren iki asır süren, toplumun sosyo-ekonomik, siyasal, kültürel ve idari anlamda radikal değişimine imza atan bu dönemi araştırmak için yapılan literatür taraması sonucu, uygun yöntemin nitel araştırma yöntemi olduğuna karar verilmiştir. Tümevarımsal bir yaklaşım tarzına sahip olan nitel araştırmacılar; örnek olayların ve bağlamların dilini kullanır, verileri daha ziyade, belgelerden, gözlemlerden ve yazıya dökülmüş konuşmalardan elde ederler. Döngüsel, tekrarlanan, ileri geri görüntüsü içinde hareket eden doğrusal olmayan araştırma biçimini esas alırlar. Nitel araştırmacılar; olayları merkeze koyan bir olay-yönelimli yaklaşım tarzını kullanma eğilimine sahiptir (Ragin, 1992, s.5).

Bu araştırmada, nitel araştırma kapsamında içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Kurt ve Uğurlu (2007)'ya göre içerik analizi; sözel ve yazılı bütün materyallerin verdiği mesajların, içerdikleri anlamların, nesnel ve sistematik bir biçimde sınıflandırılıp, sayılara dönüştürülmesi sonucu, çıkarımda bulunma yoluyla sosyal gerçeği araştıran bilimsel bir yaklaşımdır.

Bu çalışmada, Tanzimat'tan başlayıp Meşrutiyet'le belirginleşen ve devamında, Cumhuriyet'e kadar uzanan olaylar ile Osmanlılık, Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık gibi siyasi düşünce akımları, farklı bakış açıları ile ele alınmış, son aşamada da resmî ideoloji olarak Kemalizm ile bağlantıları esasında tarihsel

karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Kimine göre sürekliliği, kimine göre ise bir kopuşu ifade eden Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri hem fikrî düzeyde hem de uygulama ekseninde ele alınmış, buna ilişkin olarak gerçekleştirilen literatür taraması sonucu elde edilen veriler, Kemalist ideoloji bazında değerlendirilerek bir hükme varılmıştır.

Araştırma, Fransız Devrimi'nden bir süre sonra başlayan Tanzimat Dönemi ile Cumhuriyet'in 1923'te ilan edilmesine kadar geçen yaklaşık iki yüz yıllık bir süreci kapsamaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Osmanlı, bütün geleneksel monarşilerde olduğu gibi patrimonyal bir yapıya sahipti. Max Weber (1978)'e göre patrimonyalizmde, otoritenin kaynağı, hükümdarın kullandığı kişisel ve bürokratik güç olarak tanımlanmıştır. Yazar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ileri derecede patrimonyal bir yönetim olduğunu vurgularken, tip devletlerde, idari ve askeri birimlerin, hükümdarın mutlak hakimiyetini pekiştiren temel unsurlar olduğunu da eklemiştir. İslamcı yönü ağır basan Osmanlı padişahlarının sultan-halife unvanı bir patrimonyal iktidar örneği olarak görülmüştür.

19. yüzyılda yeniden biçimlenen siyaset anlayışı, Osmanlı toplumunda da yansımaları bulmuştur. Orta çağ düşünce yapısını muhafaza eden Osmanlı Devleti, yeni siyaset anlayışının etkisine giren toplumun, beklentilerine karşılık yeni bir söylem geliştirme zorunda kalmış. Tanzimat Dönemi de bu dönüşümün nirengi noktası olmuştur.

Tanzimat Dönemi'nde devletin bütün etnik ve dinsel unsurlarını Osmanlılık üst kimliği altında buluşturarak, vatandaşlık esasları üzerine kurulu bir topluma geçişi sağlayacak kavramsal bir yol açılmıştır.

Tanzimat Dönemi ideolojisinin bir diğer önemli unsuru ise modernleşme olgusu olmuştur. Tanzimat modernleşmesinde "millet" kavramı yeni bir içerik kazanırken, dinin sosyal yaşamdaki yeri de yeniden düzenlenmiştir. Eğitim ve hukuk alanında yapılan yeniliklere laiklik konusundaki gelişmeler de eşlik etmiştir. Otoriter güç, yetkilerini başka birimlerle paylaşmak zorunda kalmıştır.

Her ne kadar dinin etki alanı daraltılmışsa da “medeni olmak dinimizin gereğidir” düsturu ile modernleşme kavramına da dini bir meşruiyet kazandırılmıştır.

Modernleşme faaliyetleri Osmanlılıktan ziyade din ve millet çizgisinde gelişme göstermiştir. Tanzimat Dönemi modernleşme sürecini, bürokrasi yolu ile yürütülen tepeden inmeci bir süreç olarak değerlendiren Yasemin Avcı (2007)'ya göre devlet, sosyal mühendislik çabalarının ana aktörüdür.

Osmanlı-Türk modernleşmesinin en belirgin niteliklerinden biri de, merkezi otoriter gücü kullanarak, elitist bir zihniyetle tepeden yönetme anlayışı olmuştur. Kendi değişim dinamiğini yaratma kabiliyeti olmayan toplum, bir takım yasal düzenlemelerle yeni bir kimliğe sokulmak istenmiş, bürokratik güç kullanımı ile de toplumun düşünce yapısı ve yaşam tarzına müdahale edilmeye çalışılmıştır.

Tanzimat Dönemi modernleşme düşüncesinin, sosyolojik ve ekonomik perspektiften uzak olduğu görüşünü savunan Çetinsaya (2006)'ya göre, bu tarz modernleşmeyi şekillendiren unsurların temelinde, batılı fikirlerden ziyade, Batı'dan alınan kurumlar olmuştur. Buna rağmen, kendi içlerinde Batı düşüncesi ve geleneğine yabancı bir halde idiler (Çetinsaya, 2006, s.71). Osmanlı modernleşmesinin paradokslarından biri olan bu anlayış daha, sonraki dönemlere de aktarılan eğilimlerden biri olarak gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada, bürokratik modernleşme ve Osmanlıcılık anlayışı; Osmanlı Devleti ile Cemiyet'in ideolojisi ile modernleşme çizgilerine arka plan olacak şekilde kavramsal bir çerçeve çizilmiş ve ana hatlarıyla irdelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

19.YÜZYIL OSMANLI TOPLUMU VE İDARİ REFORM HAREKETLERİ

Devletin yönetimi ve idaresi konusunda sorunlar yaşayan toplumların, bunları çözme konusunda birçok girişimde bulunması son derece doğaldır.17.Yüzyılda başlayan duraklama dönemi ile uç vermeye başlayan idari sorunlar, 18.yüzyılın sonunda gerçekleşen Fransız Devrimi'nin yarattığı iklimin de etkisiyle, Osmanlı Devleti de mecburen idari anlamda birçok reform yapmak zorunda kalmıştır. Bu anlamda planlı ilk reform çalışmaları, III. Selim ve II. Mahmut döneminde başlamış, Tanzimat dönemi ile devam etmiş ve II. Meşrutiyet döneminden sonra da sona ermiştir.

Toplumun bozulan ve aksayan yönlerinin saptanmasına bağlı olarak idari ve siyasi çözümlerinin bulunması ve bu çözümlerin tatbik edilmesi, reform hareketlerinin kademeleri olmuştur. Osmanlı'da yapılan idari reform hareketlerinden önce, genel anlamda idari reform kavramı üzerinde biraz durmak gereklidir.

1.1. İdari Reform Kavramı

İdari Reformlar; sistemin daha verimli çalışabilmesi amacıyla, aksayan ve bozuk yönlerin giderilerek çağa uygun bir hale getirilmesi için yapılan reform hareketleri olarak tanımlanmaktadır. Planlı, bilinçli ve sistemli olması, idari reform hareketinin temel nitelikleri olarak kabul edilir. İdari reform; esas olarak, mevcut eksiklik ve aksaklıkların giderilerek, yönetimin daha iyi bir şekilde yeniden organize olması anlamına da gelmektedir (Polatoğlu, 2003, s.159).

Özer (2014)'e göre, kamuya ait kuruluşların, topluma daha iyi hizmet etmek amacıyla yaptıkları birimler arası birleşme ya da ayrılma operasyonlarının yanı sıra, çalışma sisteminin değiştirilmesi yoluyla hizmet kalitesinin yükseltilmesi gibi faaliyetler de idari reform kapsamına girmektedir. Tatar (2006) ise, idarenin teknik anlamda sürekli bir şekilde yenilenmesini idari reform anlayışı olarak görmektedir.

İdari Reform Danışma Kurulu ise; idari reform kavramını, topluma hizmet noktasında, sistemde var olan eksik ve kusurların giderilmesi amacıyla yapılan, kısa ve uzun vadeli, geçici ve sürekli nitelikteki düzenlemelerin tümü olarak tanımlamıştır.

İdari reform hareketleri; radikal, planlı ve sistemli değişim hareketleridir. Zaman içerisinde kendiliğinden oluşan hareketler bu kapsamda değildir. İnsanlar, maddi unsurlar, yöntem ve teknikler, değişim kategorileri olarak kabul edilir.

Statükoya karşı her zaman daha iyi bir alternatif bulunabileceği varsayımı, idari reformun çıkış noktası olarak görülmüştür. Bu genel kabule karşı statükoya karşı üretilecek çözüm yolları, kişiden kişiye değişebileceği için subjektif bir nitelik taşımaktadır (Çakır, 2013, s. 635).

Osmanlı döneminin Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri, birçok alanda yapılan reform hareketlerinin gerçekleştirildiği süreç olarak kabul edilmektedir. Bu reform hareketlerinin siyasi ekonomik boyutlarının yanı sıra, idari yönleri de bulunmaktadır.

Osmanlı'da 18.yüzyılda başlayan idari reform hareketlerinin, daha çok askeri, teknik ve kısmen de idari alanlarda olmuş olması, tam olarak bir reform hareketi olarak görülmemesine neden olmuş, bundan dolayı da daha çok bir ıslahat hareketi olarak değerlendirilmiştir. Çünkü bu dönemde eski zihniyet ve kurumlara karşı radikal bir hamle yapılmamıştır (Savcı, 2012, s.425). Dönemin yöneticilerinin o günkü Batı'ya bakış açılarına göre, Batı sadece askeri ve teknik konularda örnek alınacak bir durumda idi. Bunun yanı sıra Batı'da olduğu gibi bir modernizasyon sürecinin yaşanmamış olması da Osmanlı reform hareketlerinin yetersiz ve eksik olmasına neden olmuştur.

1.1.1 İdari reformun nedenleri

Askeri ve teknik anlamda görülen eksiklikler neticesinde III. Selim zamanında başlayan modernleşme hareketleri, II. Mahmut döneminde kalıcı hale getirilmiş, siyasi ve idari alanlarda devam ettirilmiştir. 17.yüzyılda başlayan yenilgiler ve toprak kayıplarının nedenini sadece düşmanın askeri ve teknik gücünde gören Osmanlı, bir süre sonra bu düşüncesinin yanlış olduğunu kavramış, Batı'nın siyasi, kültürel ve idari konularındaki değerlerini de kabul etmek zorunda kalmıştır (Karpas, 2013, s.15).

İdari reform ihtiyacını doğuran diğer etmen de, Osmanlı devlet sisteminin Batı karşısında bir alternatif olmasından çıkmış olmasıydı. Devletin neredeyse yarısını oluşturan gayrimüslimlerin Batı'nın kışkırtması sonucu başlayan bağımsızlık

hareketleri, devleti askerî açıdan oldukça sıkıntıya sokmuştu. Tanzimat Dönemi'nde bu ayrılıkçılığı önlemek gayesi ile çözüm amaçlı birçok çalışma yapılmıştır (Çetinsaya,2011, s.55).

İlk zamanlar sadece askeri alanda yapılan reform hareketleri, yaşanan Mısır olayı sonucu zorunlu olarak idari alana da kaymak zorunda kalmıştır. Mısır Valisi'nin 1833 yılında başlattığı isyan hareketi, devleti çok zor durumda bırakınca Batı tipi krallık modeli esas alınarak, Mısır da özerk bir yapının kurulmasının yolu açılmış oldu.

Osmanlı'yı idari anlamda reform yapmaya zorlayan temel unsurun, bürokrasinin hantal zihniyeti ile sistematik ve verimli bir çalışma sisteminin olmaması olmuştur (Karpat, 2013, s.13). Yapılan idari reformlar ile modern bürokratik anlayışın hakim kılınması ve bir çok aksayan yönün giderilmesine çalışılmıştır.

1.1.2. Son dönem idari reform hareketleri

Askeri alanda gerçekleştirilen reformların ardından, merkezi yönetim ve yerel yönetim sistemleri konusunda da reforma yönelen Osmanlı, Fransız tipi teşkilatlanma modelini örnek almıştır. Ayaklanmalar sonucu zayıf düşen merkezi otoriteyi tekrar güçlü kılmak amacıyla, idari reformlar yapılmasına karar verilmiş (Ahmad, 2005, s.37), merkez de güçlü bir bürokratik yapının kurulması hedeflenmiştir (İnalçık, 2004, s.62). Güçlü bir bürokrasinin merkezi yönetimi güçlendireceği öngörülmüştür. Daha çok askeri alanda reform çalışmaları yapan III. Selim'den sonra koltuğa oturan II. Mahmut'un, merkezi yönetim ve bürokrasi anlamında yaptığı ilk icraat Bakanlar Kurulu (Heyet-i Vükela) nu teşkil etmek ve Polis teşkilatını kurmak olmuştur. Merkezileşmek ve güçlü bir bürokrasi oluşturmak amacıyla yıllarca devam eden faaliyetler, II. Abdulhamit devrinde ilan edilen Meşrutiyet ve sonrasında ilan edilen Cumhuriyet dönemi boyunca da toplumsal yaşam da etkisini göstermeye devam etmiştir.

Güçlü merkezi yapının oluşturulması adına yapılan reformların bir ayağını da merkezin denetimi altında çalışacak yerel yönetimler ile ilgili reform hareketleri oluşturuyordu. Tanzimat'a kadar lonca ve vakıflar aracılığıyla yürütülen yerel

hizmetler, eyalet sistemi ile taşra ile merkez arasındaki bağlantıyı artırmış, taşranın denetlenmesi mümkün hale gelmiştir (Karpaz, 2013, s.17).

1864 yılında çıkarılan bir yasa ile de eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilmiş, bu yolla kamu işlerinin daha çabuk yürütülmesinin yanı sıra, milletin temsil yeteneğinin artırılması da hedeflenmiştir. Ülke vilayet, sancak, kaza ve köylere bölünmüştür (Demirel,2011, s.102).

1855 yılında ilk belediye “Şehremaneti” adıyla İstanbul’da kurulduktan sonra, 1871 de çıkan kanun ile de diğer vilayet, sancak ve kazalarda da belediye teşkilatı kurulmasına karar verilmiştir. Örgütlenme faaliyetleri daha sonra köylere kadar inmiştir.

Görüldüğü üzere, yerel yönetimlerin oluşumu, halkın talebinden çok, merkezi yönetimin, Batıcı akımların etkisi sonucu almış olduğu tek taraflı bir irade sonucu gerçekleşmiştir. Bundan dolayı merkezi yönetimin bir uzantısı olarak kabul edilmişlerdir (Bilgin,2005, s.209).

Bütün bunların ışığında, Osmanlı İmparatorluğu’nun o yüzyıldaki genel görünümü incelemeye tabi tutularak, dönemin analizi yapılmıştır.

1.2. Osmanlı Toplumunun Genel Görünümü

Osmanlı İmparatorluğu’nun duraklama döneminden çıkıp, gerileme sürecine girmesinde çok önemli rol oynayan II. Viyana kuşatmasının tarihsel arka planını incelemeyen, neden-sonuç analizini yapmadan, XVII. yüzyıl Osmanlı toplumunu anlamı ile irdelemek mümkün değildir. Devrin önemli isimlerinden biri olan Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa’nın yerine aynı makama atanan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Viyana’yı alarak hem prestij kazanmak hem de Batı’yı, Osmanlı’ya karşı bir tehdit olmaktan çıkarmak amacındaydı.1682 yılında Protestan Macarlar’ın, Katolik Habsburg yönetimine karşı başlattıkları isyan için Osmanlı’dan yardım talep etmesi, Kara Mustafa Paşa’nın bu hedefi için bir zemin yaratınca, Osmanlı ordusu 1683 baharında bir kez daha Viyana önlerine doğru sefere çıktı.

Bu seferin başlaması üzerine Avusturya bir taraftan Papa’dan yardım isterken, bir yandan da Alman ve Leh prenslikleri ile ittifak içine girmişti. Kuşatmanın başlamasıyla birlikte yapılan operasyonlar içerisinde, verilen bazı

kararların, çok vahim sonuçlara yol açan stratejik anlamda hatalı kararlar olduğu ortaya çıktı. Tuna nehri üzerindeki köprülerin kontrol altına alınması görevinin Osmanlı ile sorun yaşayan Kırım Hanı'na bırakılması, kuşatmanın sevk ve idaresi açısından stratejik öneme haiz olan Kahlenberg tepesinin koruma altına alınmaması gibi stratejik hatalar, Osmanlı ordusunun, Jan Sobiesky karşısında bozguna uğrayarak geri çekilmesine neden oldu. Sadrazam bozgunun bedelini Belgrad'da idam edilerek canı ile ödemek zorunda kaldı.

İkinci Viyana kuşatması sonrası, Rusya'nın dışardan desteklediği Kutsal İttifak ile on altı yıl süren ve yenilgi ile sonuçlanan savaşların ardından Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya ile yapılan bir antlaşmalar dizisi ile Osmanlı büyük toprak kaybının yanı sıra ticari açıdan da birçok imtiyazlar vererek geri çekilmek zorunda kaldı.

Tarihsel anlamda bir devrin bitip, yeni bir devrin başladığını simgeleyen Karlofça Antlaşması ile başlayan büyük toprak kayıpları, toplumu manevi açıdan da oldukça sarsmıştı. Osmanlı, artık topraklarını korumaya yönelik bir zihniyet değişikliğine gitmek zorunda olduğunu kavramıştı.

XVIII. yüzyılda Batı ve Rusya karşısında sürekli gerilemeye başlayan Osmanlı'nın çöküşü, Aydınlanma dönemi ile vücut bulan bilimsel düşünce ortamının tetiklediği sanayi devrimi ile, önlenemez bir noktaya doğru sürüklenmeye başlamıştı. Sanayi devrimi ile Avrupa'da ön plana çıkmaya başlayan "ulusal burjuvazi"nin yanı sıra, artan teknoloji sayesinde Avrupa, Osmanlı karşısında her açıdan öne geçmeye başladı. Ulusal burjuvazinin güçlenmesi sosyal ve siyasi dönüşümlerin katalizörü olmuş, monarşik yapıların ulus-devlet sistemine doğru evrilmesinin yolunu açmıştır. Yetersiz sermaye birikimi ve ticari deneyimsizlik ile birlikte büyük ticari faaliyetlerin tamamen gayrimüslim tebaanın tekelinde olması, Osmanlı'da milli bir burjuvazinin oluşmasını engellemiş, Batı devletlerine verilen kapitülasyonların sürekli bir hale getirilmesi de bu durumu köklü bir hale getirmişti. Sanayi devrimi ile iyice güçlenen Avrupa karşısında sadece geleneksel üretim anlayışı ile mücadele eden Osmanlı Devleti rekabet gücünü kaybetmiş, nihayetinde Avrupa'nın ucuz hammadde kaynağı ve pazarı haline gelmişti.

Sanayi devrimi, sadece, teknoloji, ticaret ve askeri alanlarda etkili olmakla kalmamış, o güne kadar görülmeyen siyasi, sosyal ve kültürel konularda da toplumların bilinçlenmesinin yolunu açmıştı. Milliyetçilik akımı da bu dönem içerisinde en çok beslenen düşünce sistemi olarak öne çıkmış, ulus-devlet oluşumlarının ana itici gücü olmuştu. Karlofça ve Pasarofça Antlaşmaları ile başlayan gerileme süreci, 1789 yılında yapılan Fransız İhtilali ile artık dönüşü olmayan yeni bir sürece girmiş oldu.

Tanzimat Dönemine kadar Osmanlı Devleti, Doğu Medeniyeti zihniyetine bağlı kalmış ve İslami geleneklerle yönetilmişti.1839 yılında başlayan Tanzimat dönemi, toplumun ve devletin batılı bir medeniyet anlayışına sahip olma imkânı açısından tarihçiler tarafından bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Ortaylı (2008); siyasi yönetim, hukuk ve eğitim alanlarında çok önemli değişikliklere sahne olan bu yüzyılı, İmparatorluğun en uzun yüzyılı olarak değerlendirilmiştir. Önceki yüzyıllarda Batı'da başlayan Rönesans ve Reform hareketlerini iyi okuyamayan Osmanlı, Fransız Devrimi sonucu oluşan konjonktüre, adapte olmak zorunda kalmıştır. Sanayi devrimi sonucu Batı'nın, doğu toplumları karşısında büyük bir hızla önüne geçmesi, doğu toplumların da Batı özentisini artırmış Batı'nın siyasi, ekonomi ve askeri kurumlarının model alınmasının yolunu açmıştı (Bilgin, 2002, s.67-68). Literatüre Batılılaşma olarak geçen bu kavram, özet olarak, Doğu toplumlarının Batı'nın temel değerlerini alarak onun gibi olma düşüncesidir.

Devletin içine düştüğü derin bunalımdan çıkış yolları arayan yöneticiler için, Batı merkezli bir anlayış o günün şartları içerisinde tek seçenek olarak görülüyordu. Bu zihniyet, daha sonraki dönemler de yapılacak reform ve yenilenme hareketlerinin de temel taşlarını döşemişti.

Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkı'nda ilan edilen ferman ile başlayan Tanzimat Dönemi ile dil ve din farkı gözetmeksizin, tüm vatandaşların kanunlar önünde eşitliği resmen kabul edilerek yürürlüğe girdi. Her ne kadar pratikte uygulanma ihtimali fazla olmamış da olsa, iki yüzyıl önce böyle bir karara imza atılmasının takdir edilmesi gereken bir siyasi davranış olduğu düşünülmektedir.

Bu dönemde yapılan reform çalışmalarının referansı Batıcılık zihniyeti olmuştur. İnsan hakları, eşitlik, özgürlük gibi kavramlar Devlet Erkan'ı tarafından dikkate alınmış. Yayınlanan İnsan Hakları Beyannamesi ile de “can emniyeti, ırz masumiyeti ve mal mahfuziyeti” güvence altına alınmıştır (Karal, 2006, s.7). Bireyin ön plana çıktığı bir zihniyet değişiminin izleri görülmüştür.

Tanzimat Dönemi'nde yapılan birçok reformun temelinde özgürlük, eşitlik ve mülkiyet hakkı gibi unsurların yanı sıra, etnik ve dinsel ayrımcılığa karşı olan maddeler de yer almıştır. Birçok kaynak, bu döneme damga vuran hareket ve eğilimlerin, bir sonraki asrın en önemli aktörü olan Cemiyet'in savunduğu temel argümanların, altyapısını oluşturduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Meşrutiyet ilanını tetikleyen etmenler arasında özgürlük, eşitlik ve toplumsal hakların olduğu görülmüştür. Bu nedenle ileri sürülen bu görüşün, yabana atılacak bir görüş olmadığı kabul edilmesi gerekmektedir. Bu dönemin aydın davranışları incelendiğinde, beslendikleri ideolojik referansların tamamen batı kökenli olduğu görülmektedir. Batıcılık fikrinin devlet içinde bu derece yayılmasının nedenin, Batıcı eğitim kurumları olmuştur. Fransız eğitim tarzının hakim olduğu bu kurumlarda, elbette ki, Fransız düşünce sisteminin temel argümanları savunulmuştur. Bu argümanlar içerisinde o günün koşulları itibarıyla öne çıkanlar hürriyet, eşitlik, adalet ve parlamento gibi kavramlar olmuştur. Bu kavramların topluma ulaştırılması ve benimsetilmesi konusunda Tanzimat Dönemi aydın zihniyeti ve yaklaşımının, çok önemli bir rol oynadığının kabul edilmesi gerekmektedir. Daha sonraki yıllarda ortaya çıkan toplumdaki kopuk, devleti önceleyen aydın yaklaşımı, toplumun değer yargılarına ters düşmüş, toplum ve devlet arasında şiddetli gerilimler yaşanmasına neden olmuştur (Avcı, 2007, s.3).

1.2.1. Tanzimat dönemi siyasi fikir merkezleri

Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkan reform hareketlerinin ve yeni fikir cereyanlarının topluma yansıtılması için gerekli olan insan kaynağının oluşturulması için yüzyılın ortalarına doğru açılan Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye Mektepleri, bu dönemde yaşanan zihinsel dönüşümlerden etkilenmiş ve dönüşümün besleyici kaynağı olmuştur (Akşin, 2001, s.13).

Sarayın padişah-kul eksenli yönetim tarzına karşı tavır alan bu öğrencilerin hedefinde, istibdat yönetimi vardı. Tıbbiye ve Harbiye öğrencilerinin oluşturduğu bu örgütten başka genelde askerlerden meydana gelen bir örgüt ve Paris-Cenevre-Kahire gibi merkezlerde muhalif aydınların oluşturduğu ayrı bir grup daha bulunmaktaydı (Berkes, 2011, s.389).

Okullardan aldıkları eğitimin verdiği bilgi gücü ve Batı ile olan bağlantılarından güç alarak harekete geçen bu öğrenciler 1860-1890 yılları arasında Genç Osmanlı'lar olarak örgütlendiler. Genç Osmanlıların yenilikçilikten yana olan tavırları ile laik bir yaşam düzenini savunan düşünce tarzları, Batılı anlamda bir muhalefet anlayışını ortaya çıkarmıştır (Tunaya, 2004, s.60).

1877 yılından sonra Padişah Abdülhamit tarafından dağıtılan Genç Osmanlı'lar, gittikleri sürgün yerlerinde de yönetime karşı muhalefetlerini değişik isimler altında sürdürmeye devam etmişlerdir. Aydınların bir kısmı faaliyetlerini yurt içinde sürdürüyor iken, diğer bir kısmı ise faaliyetlerini Fransa'da sürdürdüler. Bu kişilere Fransızca'da genç anlamına gelen, Jön Türk adı verilmiştir.1878 yılında Sultan Abdülhamit'in meclisi kapatması üzerine Paris'te örgütlenmeye başladılar (Ahmad,1986, s.38).

Özü itibarıyla, Jön Türk hareketi, Osmanlı Devleti'ni yöneten padişahların baskıcı tutumlarına karşı, toplumun bireysel haklarının yasalarla güvence altına alınması için örgütlenen aydınların yurt içinde başlayıp daha sonra da yurt dışına taşan yıllarca süren mücadelelerinin adı olarak tarihe geçmiştir.

1.3. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Modernite Anlayışı

İTC'nin pragmatik ve eylemci siyaset anlayışı, modernite anlayışının temelini oluşturmuştur. İktidara geldikten sonraki eylem ve söylemlerinde pragmatist düşünce sisteminin izleri göze çarpmaktadır. Bir taraftan Türkcülük akımını savunurken, diğer taraftan Devlet'i oluşturan bütün etnik unsurları bir arada tutmak amacıyla Osmanlılık fikrini yaymaya çalışmıştır (Tunaya, 1988, s.369). Tanzimat sonrası modernleşme anlayışının ilk örneklerinden biri, İttihad-i Anasır yani Osmanlı Milleti yaklaşımı olmuştur.

Tanzimat Dönemi'nden başlayan ve 2. Meşrutiyet sonuna kadar devam eden süreçte her daim gündemde olan Osmanlılık politikası mevcut konjonktürden

dolayı dönem, dönem farklı şekillerde tatbik edilmiştir. Tanzimat Fermanı ilanı ile birçok hak sahibi olan gayrimüslimlere ilk başlarda verilen ayrıcalıklar ve tavizler, bir müddet sonra Müslüman tebaanın şikayetine neden olunca anayasal bir düzenin getirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Çetinsaya, 2009, s.266).

1870 yılından sonra başlayan özellikle Balkanlar’da baş gösteren milliyetçilik akımlarının karşısında yetersiz kalan Osmanlıcılık fikri ve izlenen modernleşme politikası, bir süre sonra Türkçülüğe doğru evrilmiştir. Bu düşünceden hareketle bir millet yaratma hedefine odaklanan İTC’nin modernleşme anlayışı, zaten milliyetçi çizgiye yakın bir anlayış olmuştur. İmparatorluk içinde başlayan bağımsızlık mücadelelerinin de tetiklediği Türkçülük akımı sonucu, yabancı dil ile eğitim yapan Tıbbiye Türkçe eğitim yapmaya başlamış, 1876 Anayasası ile de devletin resmi dilinin Türkçe olmasına karar verilmiştir.

Türkçülük anlayışının devlet politikasında öne çıkması ile, Osmanlıcılık fikrine muhalif olan bazı çevrelerin sesi daha gür çıkmaya başlamıştı. Bu aydınlardan biri olan Ömer Seyfettin, Osmanlıcılık ideolojisinin, Türklere asıl kimliğini unutturduğunu ileri sürmüştü, bu siyasi zihniyetin, azınlıkların kendi ideallerini hayata geçirmesine neden olduğunu savunmuştur. İttihatçıların önemli bir ismi olan Fuat Köprülü de yazmış olduğu ‘‘Türklük, İslamlık ve Osmanlılık’’ adlı makalesinde, ulusal kimlikten yoksun olan hiçbir merkezi unsurun, milli bilinci oluşmuş olan çevre unsurların ayrılıkçı hareketlerini engelleyemeyeceğini savunarak, merkezi Türklük bilincinin önemini vurgulamıştır.

Türkçülük bilincinin oluşmasında öne çıkan diğer bir isim de Yusuf Akçura olmuştur. 1904 yılında yayınladığı ‘‘Üç Tarz’ı Siyaset’’ adlı kitabında Osmanlıcılık fikrinin beyhude olduğunu ileri sürmüştü, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük ideolojilerini detaylı bir şekilde analiz etmiştir (Akçura, 1987, s.35). Akçura’nın 1908 yılında kurmuş olduğu Türk Derneği hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet döneminde aktif bir rol oynamış, Dernek, Osmanlı Türkleri’nin, Türklük bilincini uyandırarak, çöküşün önüne geçme amacını gütmüştür.

Akçura gibi, Türkçülük fikirleri ile toplumu yönlendiren önemli aydınlardan biri olan Ziya Gökalp’te dil, din, kültür ve tarih ortaklığı ekseninde Türklük ve vatanseverlik esasına dayalı milliyetçi bir toplum modelini savunarak, ‘‘Milletleşme’’

sürecine katkı sağlamıştır (Tokluoğlu, 2013, s.114). Modernite anlayışının temelinde Türkçülük esaslarının olduğu vurgulanmıştır.

1.3.1. İTC'nin modernleşme yöntemi:

Pozitivist düşünce akımına inanan, Avrupa da eğitim almış elitist zihniyete sahip İttihatçılar, toplumu muasır medeniyet seviyesine ulaştırmak için, Batı'nın kaynak ve teorilerinden yararlanma yoluna gitmişlerdir. İttihatçılar, modernleşme yöntemi olarak elitizm teorisini kullanmıştır. Bu teorinin özü, "iktidar" ve "etki" olgularından hareket ederek toplumdaki elit-halk farkını analiz etme esasına dayanmaktadır (Arslan, 2003, s.116). Bu teoriye göre yöneten azınlık; iktidarı elinde tutan güç iken, yönetilen çoğunluk ise; bu azınlığın hakimiyeti altındaki örgütsüz kitleye işaret etmektedir. Buna göre iktidarı kullanma konusunda bazıları diğerlerine göre daha güçlü olacaktır (Demir, S.2010:5). İttihatçılar, Meşrutiyet ilanı ile ilgili taleplerin bir nevi halk adına konuşma olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. İttihatçı zihniyet bu tavrını, halkın bir yol göstericiye ihtiyacı olduğu ve halkın bunu kabul etmesi durumunda bir değer kazanabileceği şeklinde açıklamış, halkın icracı değil, yıkıcı bir kapasiteye vakıf olduğunu elitist bir perspektiften açıklamıştır (Hanioglu, 2009, s.253).

İttihatçı kadroların, modernleşme yönteminde kullandıkları Pozitivist öğretilerin de önemli bir ağırlığı olmuştur. Pozitivizm yoluyla sonuç alma yöntemleri pek çok aydın tarafından toplumsal gelişmenin tek yolu olarak kabul edilmiş ve modernleşme yöntemi olarak benimsenmiştir (Söğütü, 2010, s.15). İnsanlık tarihinin gelişiminde teolojik, metafizik ve pozitivist felsefenin önemli rol oynadığını belirten Comte, bu düşüncelerini "Üç Hal Kanunu" adlı kuramında açıklamış, pozitivizmin hem bilimsel felsefe, hem de siyaset ve dinsel özellikler taşıdığını ortaya koymuştur. Pozitivizm, olayların deneye tabii tutulması sonucu elde edilen verilerin akıl yoluyla incelenerek sonuca ulaşılması olarak da tanımlanmaktadır.

Pozitivizm etkisinde kalan İTC'nin önde gelen isimlerinden olan Ahmet Rıza, Fransa'da pozitivist akımın öncülerinden olan Lafitte'den aldığı dersler sonucu metafiziği reddetmiş, bilimin üstünlüğünü kabul ederek pozitivist akla yönelmiştir (Akşin, 2001, s.43). Kendisi tarafından çıkarılan Meşveret dergisinde pozitivist takvimi esas almış, takvimin başlangıcı da 1 Ocak 1789 olarak kabul edilmiştir.

Ancak 20.sayıdan sonra Miladi ve Hicri takvime geçmiştir. Fransızca yayınlanan dergide bir makale yazan Ahmet Rıza “Nizam ve Terakki”nin temel ilkeleri olduğunu söylemiştir (Ramsaur, 2004, s.43).

Cemiyet’in modernite konusundaki bir diğer yaklaşımı da, bilim alanında olmuştur. Batı karşısında sürekli gerileyen ve bir çöküşe giden İmparatorluğu, ayakta tutabilmenin ancak ve ancak batının bilimsel görüşünün referans olarak alınmasıyla mümkün olabileceğini savunan İttihatçılar, böylelikle bilimi; modernite yolunda ve uygulamalarında öne çıkarmışlardır.

Sonuç olarak, İttihat ve Terakki’nin baştan sona tasarlayıp uygulamaya koyduğu yeni paradigma, Osmanlı’yı çöküşe götüren siyasal, sosyal ve ekonomik olayların hazırlayıcısı olmuştur.

1.3.2. Modernleşmenin analitik çözümlenmesi:

Günümüzde modernleşme olgusunun ana unsurları, uluslaşma ve sosyo-ekonomik süreçlerden oluşmaktadır. Batı modeli, bir tarafa bırakılmış, siyasi ve bürokratik modernleşme konuları temel ilgi alanları haline gelmiştir (Esmen,1966, s.46).

Siyasi açıdan kurumsallaşmış, anayasasını oluşturmuş, özgür, özerk ve homojen bir topluluk meydana getirme süreci, uluslaşmayı tanımlar iken; topluluk da ulus olarak tarif edilmektedir. Uluslaşma, sosyo-ekonomik atılımın gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan minimum kurumsallaşma düzeyi ve kalkınmanın altyapısıdır. Kalkınmanın ana hedefi daha yüksek yaşam kalitesine ulaşmaktır. Bu amacın gerçekleşmesi için ortak bir çabaya ve karşılıklı özveriye ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal değişimlere bağlı olarak toplumsal dokuda meydana gelen dönüşümler sonucu, farklı bir takım siyasi taleplerle yeni gruplar ortaya çıkmaktadır. Bu grupların ihtiyaçlarının, asgari ölçüde de olsa karşılanması gerekmektedir (Heper, 1977, s.28-29).

a) Toplumsal seferberlik: Bu kavram; sosyal tabakalaşmadaki dikey ve yatay hareketlilikten ziyade, geleneksel, basit bir toplumsal yapıdan endüstriyel ve karmaşık bir toplumsal yapıya geçmek için, bireyin dünya görüşünde meydana gelen değişikliklerin yanı sıra toplumdaki diğer bireylerle olan ilişkileri için gerekli olan değişiklikleri de ifade etmektedir. Kişi, içinde bulunduğu dar, kapalı toplumsal

hayatın, akrabalığa ve arkadaşlığa dayanan birincil ilişkilerinden koparak, akla, işlevsel ve bilimsel temellere dayanan ikincil ilişkilere geçer. Kişinin dünya görüşü ve diğer bireyler ile ortak ilişkilerindeki oluşan değişimler; kişinin yeni meslek sahibi olması, yaşadığı çevreyi değiştirmesi, toplumsal ilişkilerindeki değişiklikler, alışkanlık ve kişisel ihtiyaçlarında meydana gelen değişikliklere koşut olarak ortaya çıkmaktadır.

b) Laik – esnek – dinamik norm düzeyine geçiş: Tutum ve davranışlarda meydana gelen mikro düzeydeki değişimleri tanımlayan toplumsal seferberliğin yanında ve onunla ilgili olarak makro düzeyde, geleneksel – dini – rijit norm düzeyinden, laik–esnek- bir norm düzeyine geçişten de söz edilebilir. Birinci kategoride bulunan normlar, durgun bir toplumun karakteristik değer sistemini tanımlar iken; dogmatiktirler ve değişimi reddederler, ikinci kategorideki normlar ise rasyonel ve analitik özelliklere sahiptirler.

c) Yapısal ve işlevsel farklılaşma: Toplumsal bünyeyi oluşturan sosyal, ekonomik, siyasal vb. gibi işlevlerin farklılaşması, yapısal farklılaşmaya yol açmaktadır. Bu farklılaşma ile birlikte toplum, geleneksel, muhafazakâr toplumlarda vücut bulan tek işleve odaklanmış, tek tip elit anlayışını terk ederek, çok yönlü faaliyetler yürütür. Farklılaşan faaliyetlerin her birinin, farklı bir kurum tarafından yürütülmesi de işlevsel farklılaşmayı işaret etmektedir.

Bu kısımdan sonra, altı asır süren büyük bir İmparatorluğun çöküşüne imza atan bir cemiyet ve ardılı bir partinin doğuşu ve feshine kadar gelişen olayların detaylı bir analizi yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

CEMİYET'İN DOĞUŞU VE ÖRGÜTLENME SAFHASI

2.1. Cemiyet'in Doğuşu

19.yüzyıl sonlarına doğru 1889 yılında İttihad-i Osmani adıyla İbrahim Temo, İshak Sukuti, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit ve Hüseyinzade Ali adında beş Askeri Tıbbiye öğrencisi tarafından kurulan Cemiyet daha sonra İttihat ve Terakki adını almıştır. Mektepli olan Harbiye ve Tıbbiye öğrencileri, medrese eğitimi almamış, pozitivist düşüncelere sahip bir kuşak olarak ortaya çıkmıştı.

1789 Fransız Devrimi sonucu baş gösteren milliyetçilik akımları, Osmanlı Devleti içindeki birçok unsurun da hareketlenmesine neden olmuş, İttihad-I Anasır'ı (Unsurların Birliği) bir bütün olarak tutmak oldukça zorlaşmıştı. Yunan Sırp, Bulgar, Ermeni, Gürcü, Arap vb. birçok unsurdan oluşan İttihad-i Anasır'ın devletten kopmasını engellemek için, İTC tarafından “Osmanlıcılık” adında yeni bir fikir akımı geliştirilmiş ve Osmanlı Birliği yani “İttihad-i Osmani” sağlanmaya çalışılmıştır. Tanzimat'tan sonra hızlı bir şekilde yayılan Osmanlıcılık fikri, dili, dini, milliyeti fark etmeksizin bütün unsurların “Osmanlı Vatandaşı” olması esasına dayanıyordu. Mücadelenin ana hedefi, 1878'de askıya alınan Kanun-i Esasi'yi yeniden ilan ettirerek devletin parçalanmasına engel olmaktı.

Tazegül (2005)'e göre, Osmanlıcılık akımının altında yatan temel neden, İmparatorluğun çöküşünü engellemek için “Osmanlı Ulusu” gibi kapsayıcı bir şemsiyenin olması gerekiyordu. Karpat (2005) ise, halkı millete dönüştürmek ve bütün Osmanlı tebaası arasında birliği sağlayarak tek bir vatandaşlık kavramını kullanmak amacıyla bu akımın öne çıkarıldığı görüşündeydi. Çünkü “Osmanlı” kimliğinin, Fransız Devrimi'nin yarattığı milliyetçilik rüzgarının etkisini kırabilecek bir faktör olabileceği öngörülüyordu.

2.2. Örgütlenme Faaliyetleri

Askeri Tıbbiye öğrencisi beş kişi tarafında kurulan İttihad-i Osmani'nin fikirleri daha sonra Harbiye ve Mülkiye talebeleri tarafından da kabul görmüş ve bu yolla hızla yayılmaya başlamıştı. Bu hızlı yayılma bir süre sonra saray yönetiminin dikkatini çekmiş ve bu oluşum üzerinde baskılar artmaya başlamıştı. Bunun üzerine

cemiyet daha gizli bir şekilde örgütlenme yoluna gitmiş, bu yöntemlerinden biri olan İtalyan Carbonari tekniğini kullanmaya başlamıştır. Masonik bir yapılanma olduğu ileri sürülen bu örgütlenme modeline göre, örgüt üyelerinin her birine verilen kesirli sayılar, tanışmak için kullanılan en belirgin yöntem idi. Örneğin 5/7 demek, 5. Hücresinin, 7. elemanı demektir. İbrahim Temo 1/1 idi.

2.3. 1895'e Kadar Örgütlenme Çalışmaları

Askeri, tıbbiye ve mülkiye öğrencileri arasında yoğun bir şekilde örgütlenme çalışması yapılırken, bir yandan da bu zihniyetin entelektüel altyapısı oluşturuluyordu. Cemiyet'in görüşlerini daha geniş yığınlara ulaştıracak, toplum içerisinde sivrilmiş kişilerle temas kuruluyordu. Bu kişilerden birisi de, babası Hariciye memuru olan Mülkiye mezunu Ahmet Rıza idi. Bursa Maarif Müdürü iken, gitmiş olduğu Paris gezisinden dönmeyerek, orada siyasi çalışmalara başlamıştı. O yıllarda Avrupa'da etkili olan Pozitivizm akımının etkisinde kalan Ahmet Rıza, o akımı öğrenmeye yönelik çalışmalarda bulunuyordu. İttihad-i Osmani cemiyetinin kendisine sunmuş olduğu beraber çalışma önerisini kabul ettikten sonra Paris Şube müdürlüğü görevine getirildi. Cemiyet'in adının, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirilmesini sağladı (Akşin, 2017, s.44). Pozitivist öğretiyi benimseyen Ahmet Rıza, bir süre sonra Meşveret adında bir mecmua ile görüşlerini Osmanlı coğrafyasına yaymaya başladı. Bu çalışmalar ile arzu edilen sonuçlara ulaşamayan Ahmet Rıza, bir süre sonra İTC ile görüş ayrılığına düşünce 1900 yılında Cemiyet'ten ayrıldı. Ahmet Rıza'nın ayrılmasından sonra, arayış içerisine giren İTC'nin dikkatini çeken bir başka isim, çıkarmış olduğu Mizan adlı dergiden dolayı Mizancı Murat oldu. Geniş bir okur kitlesi olan Murat'ın muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olması ve hilafet taraftarı olması, Cemiyet'in fikirleri ile çelişiyordu. Ne var ki yaptığı bazı yayınların Padişah'ın tepkisini çekmesi sonucu, Saray tarafından derginin kapatılması için harekete geçilmesi üzerine Mizancı Murat kararını değiştirerek İTC saflarına geçmeye karar verdi ve Paris şube başkanı oldu.

Merkezi İstanbul'da olan İTC'nin her bir üyesi kendinden iki üstü ile ileride örgüte kazandıracığı bir astı olmak üzere üç kişiyi tanır, her birinin kendine özgü kol ve sıra numarası olurdu. Aralarındaki iletişim, küçük numaradan başlar, büyük numaraya doğru giderdi. Her şube farklı bir şifre anahtarına sahipti (Akşin, 2017,

s.59). 1895 yılına kadar İTC'nin yönetime karşı yapmış olduğu önemli bir hareket olmamakla beraber Ermeni isyanı ve Girit'e Hristiyan bir vali atanması gibi olaylar, Cemiyet'in saraya karşı tepkilerinin artmaya başlamasına neden oldu.

2.4. 1895-1908 Arası Toplumsal Olaylar

Bu dönem yaşanan birçok münferit olayın, saraya karşı tepkinin büyümesine ve Meşrutiyet'in ilanına zemin hazırladığı görülmüştür. Osmanlı toplumunu derinden sarsan birçok olaydan, sonuçları itibarı ile öne çıkan ve tarihin akışını değiştiren bazılarının bu bölümde detaylı analizleri yapılmıştır.

2.4.1. Ermeni olayları

Osmanlı Milleti'ni oluşturan en önemli unsurlarından biri olarak görülen ve "Millet-i Sadıka" olarak tanımlanan Ermeni'ler de, Fransız Devrimi sonucu oluşan milliyetçilik akımlarından etkilenmiş, bunun sonucu olarak Osmanlı Devleti ile olan bağları gevşemeye başlamıştı. Özellikle İngiltere'nin, 1815 Viyana Kongresi'nden itibaren, Şark Meselesini kendine malzeme yaparak Ermeni'leri kışkırtıcı yönde faaliyetlerde bulunması sonucu, 1895 yılında başlayan Ermeni isyanının giderek büyümesi neticesinde Müslüman Ahali ile Ermeni isyancıların karşı karşıya gelmesi, çok kanlı olayların meydana gelmesine neden oldu. Osmanlı döneminin ilk büyük Ermeni isyanı, İngiltere, Fransa gibi büyük devletlerin araya girerek Padişah'a baskı yapması sonucu sona erdirildi. Yönetim birtakım tavizler vererek isyanı bastırdı ama bu olay İTC'nin Abdulhamit'e karşı muhalefeti keskinleştirdi.

2.4.2. Birinci Jön Türk kongresi

1897 yılında Padişah Abdülhamit kendisine karşı Avrupa'da örgütlenen muhalefeti çözmek ve çökertmek için Ahmet Celalettin Paşa'yı Avrupa'ya göndermiş, Mizancı Murat ile görüşerek ikna edip yurda geri dönmesini sağlaması için talimat vermişti. Bu talimat üzerine Mizancı Murat ile görüşüp ikna eden Ahmet Celalettin Paşa, Mizancı Murat'ın geri dönüşünü sağlamış, bu gelişme de, İTC'nin sarsılmasına neden olmuştu. Bu moral bozukluğu bir süre sonra yerini sevince bıraktı. Sarayın damadı olan Damat Mahmut Paşa İstanbul-Bağdat Demiryolu Projesinin Almanlara verilmesine kızarak oğulları Prens Sabahattin ve Prens Lütfullah'ı yanına alarak Avrupa'ya giderek İTC 'ye destek verdi. Diğer önemli katılım ise Mizancı Murat'ın geri dönüşünü sağlayan Ahmet Celalettin Paşa oldu. Bu

iki önemli destek, İTC'nin aktivitesini arttırmıştı. Bu arada, Prens Sabahattin'in, Abdülhamit karşıtlarını bir araya getirmek için yaptığı yoğun uğraşlar semeresini verdi ve 1902 yılında Paris'te Meşrutiyet taraftarları ilk kongrelerini yapmayı başardı. Tarihe 1.Jöntürk Kongresi olarak geçen bu toplantı, beklentilerin aksine, katılan gruplar arasındaki görüş ayrılıklarını iyice keskinleştirdi. Ahmet Rıza ve taraftarlarının savunduğu görüşe göre, Meşrutiyet'in ilanı için sadece söylem değil, eyleme de yer verilmesi, özellikle Osmanlı Ordusunun desteğinin alınmasının gerekli olduğu yönündeydi. Merkez-i Yönetim sistemi bu grubun diğer önemli görüşüydü. Kongrede öne çıkan diğer görüş ise Padişah'a karşı mücadele etmenin tek şartının, yabancı devletlerin siyasi ve askeri desteğini almak gerektiği yönündeydi. Ahmet Rıza'nın savunduğu merkez-i yönetim sistemine karşı, Prens Sabahattin, yerinden yönetim, yani Adem-i Merkeziyet sistemini savunmuş, buna gerekçe olarak ta devletin hüküm sürdüğü geniş coğrafyayı göstermişse de, Ahmet Rıza ise bu sistemin, devletin dağılmasını kolaylaştırıcı bir etki yaratacağını ileri sürerek karşı çıktı. Bu fikir ayrılıkları sonucu bir netice alamayarak dağılan kongre sonrasında her grup kendi yoluna gitmiş, Prens Sabahattin Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurarken, Ahmet Rıza da Şura-ı Ümmet dergisini çıkarmaya başlamıştı.

Gruplar arasında çıkan bu fikir ayrılıkları Jön Türk hareketinin net bir düşünce sistemine sahip olmadığını işaret ediyordu. Esasen Jön Türkler düşünce tarzı olarak, bir taraftan Avrupa'da hızla yayılan pozitivist düşünceleri popülarist bir biçimde savunurken, öte yandan da Osmanlı tebaasının pozitivist düşünce akımına karşı kapalı bir toplum olduğunu bildikleri için "Panislamist" görüşleri savunan bir tavır içine girmişlerdi.

Birçoğu Avrupa'da eğitim ve öğrenim gören İTC kurucularının, Osmanlı İmparatorluğu gibi henüz moderniteye kapalı bir toplumu sosyolojik ve siyasal açıdan yeteri kadar incelemedikleri ortaya çıkmıştı (Demir, 2005, s.27).

2.4.3. İç ve dış gelişmeler

1905 yılında, Rusya ve Japonya arasında yaşanan savaşta Japonya'nın galip gelmesi, Rusya'daki monarşik yapının yıkılarak, Meşrutiyet'in ilan edilmesi, yakınındaki birçok ülkeyi de etkiledi. Bu ülkelerden biri olan İran'ın da kısa bir süre sonra Meşrutiyet yönetimine geçmesi, Osmanlıdaki Saray muhaliflerini

umutlandırmıştı. Bu gelişmelerin ardından, Saray'ı, Meşrutiyet ilanına zorlamak amacıyla kurulan yeni örgütlerden birisi de Şam'da Mustafa Kemal tarafından kurulan Vatan ve Hürriyet Cemiyeti idi. Ordu içinde oldukça çok sayıda taraftarı olan bu cemiyet, güç birliği sağlamak amacıyla 1907 yılında kendini feshederek bürokratik tabanı çok kuvvetli olan İTC ile birleşti.

2.4.4. İkinci Jön Türk kongresi

Osmanlı Devleti'ne komşu olan ülkelerde başlayan Meşrutiyet devrimlerinin, Osmanlı'yı da er geç etkileyeceği aşikardı. Nitekim, bu gelişmelerin yanı sıra İmparatorluğun yaşadığı isyan ve toprak kayıpları muhalefetin yeniden toplanmasına neden oldu.1902 de yapılan ve bir sonuca ulaşmadan dağılan 1.Jöntürk Kongresi'nin devamında yapılan 2.Jöntürk Kongresi,1907 yılında Cenevre'de yapıldı.1905 Rus Devrimi ve sonrasında gerçekleşen İran Devrimi'nin heyecanı ile düzenlenen kongreye çok sayıda grup katıldı. İlk kongrenin aksine, bu kongrede alınan en önemli karar, sonuca ulaşmak adına ortak mücadele ve birlik-beraberlik kararı oldu. Prens Sabahattin ve Ahmet Rıza'nın önderlik ettiği gruplar, kongrede hilafet ve saltanat hakkının Osmanoğlu sülalesinde kalmasının yanı sıra herhangi bir dış müdahaleye de karşı oldukları konusunda mutabık kaldılar. Bunun dışında Meşrutiyet'in ilan edilmesi için sahip oldukları bütün güçleri deneme konusunda ant içerek dağıldılar. Dış müdahaleye karşı milli bir duruş sergileme konusunda net bir bakış açısına sahip olmuşlardı. Sultan II. Abdülhamit'in yeğeni olan Prens Sabahattin (1877- 1948) Türkiye'de özel bir eğitim aldıktan sonra Avrupa'daki pozitif bilimlere ilgi duymuştur. Paris'te "Le Play" okuluna yazıldı. İlmî İçtima adında yeni bir sosyolojik görüşün savunucusu oldu. Sabahattin'e göre Osmanlı'da Meşrutiyetin sağlanması her şeyin tamam olduğu anlamına gelmemektedir. Ona göre tek yol devlet yönetiminde âdemi merkezîyet yönetimini kurmak ve şahsi teşebbüs hareketlerini desteklemektir. Prens Sabahattin hiçbir zaman kapitalist, emperyalist ya da dini çıkarların savunucusu olmamıştır (Mardin, 2003, s.288). Modern pozitivist bir düşünce taraftarı olan Prens Sabahattin, milli iradenin üstünlüğü, demokrasi ve insan hukuku anlayışı ile de Jön Türklerden ayrı düşmekteydi (Demir, 2005, s.85).

2.4.5. İkinci Meşrutiyet'in ilanı

1908 yılı Mart ayının başlarında İngiltere'nin yayınladığı bir bildirme ile Makedonya'nın geleceği hakkında söz sahibi olmaya çalışması yanı sıra Saray'ın da artan baskı rejimi karşısında harekete geçmeye karar veren İTC, çalışmalarını artık açıktan yürütmeye karar verdi. Aleni muhalefete başlayan Cemiyet'in potansiyeli konusunda net bilgi sahibi olmak isteyen Padişah, Albay Nazım Bey'i Rumeli'ye göndererek istihbarat yapmasını istedi. Bu görev esnasında Albay Nazım, Cemiyet tarafından vuruldu. Aynı dönemde gerçekleşen diğer önemli olay ise, İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola arasında Makedonya'nın geleceği hakkında Reval'de yapılan görüşmelerdi. Reval görüşmelerinin toplumda yarattığı gerginlik ile Saray'a duyulan öfkenin kabarması sonucu, bu duruma daha fazla katlanamayan, İttihatçı Kolağası Resneli Niyazi'nin emrindeki birliklerle dağlara çıkıp Hürriyet ateşini yakması isyanın fitilini ateşledi (Ahmad, 2017, s.24).

Yanına aldığı yüzlerce kişi ile 3 Temmuz'da dağa çıkan Resneli Niyazi Bey, Saray'dan öncelikle, baskıcı yönetimine son vermesini ve Kanun-i Esasi'nin tekrar yürürlüğe konulmasını talep ederek isyanı başlatan kişi oldu. İsyanın büyüyerek devam etmesi sonucu telaşlanan Padişah, isyanı bastırmak için Şemsi Paşa'yı görevlendirdi. Ancak, Şemsi Paşa'nın Manastır'da ittihatçı bir subay tarafından öldürülmesi, Saray'ı başka yöntemleri kullanmaya sevk etti. Bu yollardan biri, İTC'ni halk nezdinde itibarsız kılmak için, İTC'nin, Müslüman ve Hristiyan tebaaya düşman bir örgüt olduğunu yaymaktı. Bir nevi psikolojik harp uygulayarak, Cemiyet'i, Osmanlı Toplumunu nezdinde küçük düşürme faaliyetlerinde bulundu. Nitekim İslam düşmanı yaftalaması, Cemiyet'i oldukça sıkıntıya sokmuştur.

Balkan topraklarında devam eden isyana çözüm arayan saray hükümetine bir darbe de Firzovik'ten geldi. Kosova vilayetinde bulunan bir grup Avusturya askerinin Firzovik'te düzenlemiş olduğu şenlik hareketine tepki gösteren Arnavutların bölgede toplanmaya başlaması, saraya, halkın bir isyanı ve bağımsızlık gösterisi olarak istihbarat edildi (Tunaya, 1998, s.17). Bir taraftan Manastır'da devam eden isyan, bir taraftan Kosova'daki Arnavutların hareketi, diğer taraftan da Makedonya ile ilgili Reval görüşmelerinin yarattığı baskı Sultan Abdulhamit'i iyice

köşeye sıkıştırmıştı. Kendisine bir çıkış yolu bulamayan Padişah 24 Temmuz 1908 de mecburen Meşrutiyet'i ilan etmek zorunda kaldı.

1908 devriminin önemli şahsiyetlerinden bir olan Resneli Niyazi Bey, Osmanlı ordusu içindeki ayaklanmaları şöyle izah etmişti: “Harbiye Nezareti, subaylara karşı haksız davranıştan çekinmiyor rütbeleri, makamları, maaş zamlarını bu dağlarda özgürlük için çalışan, vatan için çırpınan subaylara değil damatlara, ajanlara, şakşakçılara veriyordu. Erlerin çıplaklığı, kışlaların berbatlığı, karavananın kötülüğü ve devletin maaş ödemedeki aksaklığı orduda ihtilal düşüncesini kökleştirmiştir.” (Resne’li Niyazi Bey’in anıları).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEMİYET'TEN DENETLEME İKTİDARINA (1908-1913)

Toplumda büyük bir rahatlama sağlayan ve sevinçle karşılanan Meşrutiyet ilanı, İTC'nin de toplum nezdinde büyük itibar kazanmasına vesile olmuştu. Her ne kadar toplumun bir kesiminde Meşrutiyet'in Padişah'ın lütfu olduğu kabul edilmiş olsa da Cemiyet bu algıyı yıkmak için halk nezdinde propaganda çalışmaları yaparak algıyı yıkmaya başlamıştı.

24 Temmuz 1908'de ilan edilen Meşrutiyet, İttihat ve Terakki'ye sadece Rumeli' de değil Anadolu ve İstanbul'da da büyük saygınlık kazandırmıştı. Padişah II. Abdülhamit meşrutiyetin ilanıyla birlikte kendisi de bu saygınlıktan yararlanma yoluna gitmiş, uzun zamandan beri kendisine yönelik olarak yapılan Meşrutiyet karşıtı algısını yıkmak için tüm suçu yanındaki ve hükümette bulunan paşalara yüklemeye başlamıştı. 24 Temmuz'da bu amaca yönelik olarak yayımlanan ilanda Cemiyetin ismine yer verilmemişti., Rumeli'deki olayların etkisiyle ilan edilmek zorunda kalınan Meşrutiyetin padişahın bir lütfu olduğu anlamı verilmek istenmişti. Bu davranışa şiddetle karşı çıkan ve tepki koyan Cemiyet meşrutiyetin kendileri tarafından zorla ilan ettirildiğini, padişahın lütfuyla ilan edilmediğini duyurmaya ve bu yolla padişaha yönelik sevgi gösterilerine son vermeye çalıştı.

3.1. Tepkiler

İttihatçıların aktif muhalefeti ve yoğun faaliyetleri sonucu ilan edilen Meşrutiyet dönemi gerek içeride gerekse dışarıda farklı tepkilerle karşılandı. Meşrutiyet ilan edildiği zaman hükümette Sait Paşa hükümeti bulunmaktaydı. Sait Paşa yeni dönemin kurallarına uygun hareket edeceklerini söylemiş olsa da, toplumda var olan eski döneme ait öfke dinmemişti. Bunun sonucu olarak ta eski dönemin birçok yöneticisi görevden alınmıştı.

Meşrutiyet'in ilanı İngiltere ve Fransa gibi meşruti yönetime sahip ülkeler tarafından olumlu karşılanmışken, Almanya'nın tepkisi mesafeli olmuştu.

3.1.1. Ordunun tepkisi

Meşrutiyet ilan edilmesi, mektepli ve alaylı olarak iki gruba bölünmüş asker de birtakım tepkilerin oluşmasına neden olmuştu. Mektepli; okumuş, bir askeri

eğitimden geçmiş grubu tanımlarken, alaylı; okul eğitimi görmemiş, sadece yeteneği ve cesareti ile yükselen grubu tanımlıyordu. Genellikle iyi derecede bir yabancı dil bilen mektepli askerler hükümet tarafından Rumeli'ye gönderilirken, alaylı askerler ise daha çok sadakatlarından dolayı Padişah'a yakın mevkilerde görevlendirilmekteydiler. Uzun yıllar boyunca aralarında var olan çekişme, Meşrutiyet'in mektepliler tarafından yapılması sonucu iyice artmıştı. Etkilerinin azalmasından memnun olmayan alaylı askerlerin Meşrutiyet'e karşı muhalif tutumları gittikçe artmaya başlamıştı. Monarşiyi geri getirme yönündeki en etkili girişimlerini ise 31 Mart'ta gerçekleştirdiler.

3.2. İTP ve Denetleme İktidarı

Abdülhamit'in istibdat rejimine karşı başarılı bir mücadele vererek Meşrutiyet ilanında çok önemli bir rol oynayan İTP (İTTİHAT VE TERAKKİ PARTİSİ)'nin ülke yönetimi hakkında yeterli bir kadro ve tecrübeye sahip olmadığı kısa bir süre sonra ortaya çıktı. Bundan dolayı sert bir muhalefet ile karşılaşan İttihatçılar itibar kayıplarını telafi etmek için hükümeti dışardan kontrol eden ve talimatla hareket eden bir "Denetleme İktidarı" sistemini esas alan ve 1913 yılına kadar hüküm süren bir yönetim modelini tatbik etmek zorunda kaldılar (Ahmad, 1986, s.42).

Meşrutiyet sonrası Padişah Abdülhamit ile İttihatçılar arasındaki ilk kavga, Bahriye ve Harbiye nazırlarının hangi makam tarafından atanacağı konusunda çıktı. Saray, bu nazırların atamasının bizzat kendisi tarafından yapılmasını istiyor, bu nazırların kontrolü altında olmasını istiyordu. 1876 anayasasında yapılan düzenleme ile bu yetki sadrazama bırakılmıştı (Ahmad, 1986, s.45). Her ne kadar sadrazam yetkili olmuş olsa da, sadrazam da padişahın iradesine bağlı bir konumda idi. Sarayın bu talebinin Sadrazam Sait Paşa tarafından desteklenmesi İTP'nin tepkisine neden oldu. Bu şiddetli tepkiler sonucu istifa etmek zorunda kalan Sait Paşa'nın yerine, İTP'nin desteklediği Kâmil Paşa sadrazamlık makamına oturdu. Kâmil Paşa bahriye ve harbiye nazırlıklarına İTP'nin istediği isimleri atadı. Bu atamalar sonucu Padişah Abdülhamit'in muhalefetine rağmen Recep Paşa Cemiyet'in desteği ile harbiye nazırı olarak makama oturdu (Kansu, 2015, s.177).

3.3. Meşrutiyet Dönemi Krizleri ve Gelişmeler

Meşrutiyet ilanından sonra hükümetin karşılaştığı ilk önemli sorun, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı oldu. Bu olayın ardı sıra gelen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Yunanistan'ın Girit ilhaki, hükümet için sıkıntılı bir sürecin başlamasına neden olmuştu. Bu sürece karşı yaptırım yapma kararı alan hükümetin ilk icraatı Avusturya'ya karşı ticaret boykotu oldu. İstanbul ve İzmir limanlarında liman işçileri tarafından uygulanan mal taşıma boykotu, Avusturya'nın ihracatına büyük bir darbe vurdu (Karabulut, 2014, s.87).

Her ne kadar ticari açıdan bir başarı var gibi görünse de, Balkanlar gibi kadim bir coğrafyada yaşanan toprak kayıpları, toplum üzerinde derin bir acı ve öfke yaratmıştı. Meşrutiyet ilanı ile devletin güçleneceğini, sosyal ve ekonomik açıdan üst seviyelere geleceğini düşünen ahali, hayal kırıklığına uğramış gibiydi. Durumdan vazife çıkaran monarşik düzen taraftarlarının da, toplumda oluşan bu umutsuzluk ve öfke selini körüklemesiyle yeni döneme karşı muhalefet boy göstermeye başladı. Sonuçları itibarı ile döneme damgasını vuran önemli hareketlerden bazıları şunlardı;

3.3.1. Kör Ali isyanı

İstanbul'da bulunan Halıcılar Camii'nin müezzinliğini yapan Kör Ali, okuma ve yazması kıt olan, Monarşi taraftarı bir hocaydı.²⁴ Temmuz'da ilan edilen Meşrutiyet yönetimine karşı sürekli aleyhte konuşmalar yaparak, kendisini destekleyen bir güruhun oluşumuna ön ayak oldu. Şeriatın geri getirilmesi, içkili mekanların kapatılması, resim ve heykel gibi batı özentisi sanatların yasaklanması gibi taleplerle, 7 Ekim 1908 günü kendini destekleyen gruplarla saraya karşı yürüyüşe geçti. Rejim aleyhine yapılan bu isyan hareketine karşı Kamil Paşa hükümetinin verdiği çok sert karşılık sonucu isyan fazla büyümeden bastırıldı, Kör Ali ve taraftarları yakalanarak idam edildi (Akşin, 2001, s.154).

Yine aynı dönemlerde bir diğer isyan hareketi de ordunun içerisinde baş gösterdi. Mektepli ve alaylı askerler arasında devam eden çekişme, Taşkışla'daki 3.Tabur askerlerinin isyan etmesi ile kendini gösterdi. Çoğunluğu alaylılardan oluşan 3.Tabur'un, Cidde'de çıkan bir olaya müdahale edilmesi talimatına rağmen, askerlerin gitmek istememesi üzerine buna tepki gösteren mektepli komutanların sert

tavırları sonucu başlayan isyan, rejime yönelik bir başkaldırıya dönüşmüş, Rumeli'den gelen Avcı Taburları tarafından güçlükle bastırılmıştı.

3.3.2. 1908 seçimleri

Meşrutiyetin ilanından sonra yapılan bu seçimi İttihatçıların kazanmasına mutlak gözüyle bakılıyordu. Aynı dönemde sarayın etkili muhaliflerinden ve Jön Türk örgütlenmesinin mimarlarından olan Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin önderi Prens Sabahattin de İstanbul'a gelerek liberal bir siyasi görüşe sahip olan Ahrar Fırkası'nı kurmuştu. Ahrar Fırkası, Adem-i Merkeziyet yönetim biçimini ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün etnik unsurların eşitliğini savunurken İttihatçılar ise bu görüşleri, bölücülük ve Osmanlılık karşıtlığı olarak değerlendiriyorlardı.

Osmanlı toplumunun Meşrutiyeti sahiplenme ve İTP'nin ideolojisini kabullenme düzeyini göstermesi açısından, bu seçimler Cemiyet için hayati öneme sahipti. Bu yüzden yeni bir siyasi program hazırlayan, hem Müslüman hem de gayrimüslim adaylarla her yerde seçime giren İTP, yeni kurulmuş Ahrar Partisi karşısında ciddi bir zafer kazandı.

Yapılan seçim sonucu mecliste çoğunluğu sağlayan İTP, hükümeti kontrol ve yönetme konusunda daha aktif ve etkin bir konuma gelmişti. Hükümetin başında bulunan Kâmil Paşa, İTP'nin, bu yeni dönemde izlenen politikalara istinaden kendi üzerinde kurduğu baskı karşısında yeni bir siyasi yol izlemeye başlamış ve kabinesinde bulunan bazı ittihatçı nazırları görevden alarak kendine yakın şahısları nazırlık makamına getirmek istemişti. Bu durum karşısında harekete geçen İttihatçılar Kâmil Paşa hakkında mecliste güven oylamasına gidilmesini sağladılar. Yapılan güven oylaması sonucu karar Kâmil Paşa aleyhine çıkınca hükümet istifa etmek zorunda kaldı.¹³ Şubat'ta yapılan bu güven oylamasıyla mecliste düşürülen ilk hükümet olan Kamil Paşa hükümeti bu yönüyle tarihe geçmiştir. Yeni hükümeti kurma görevi Hüseyin Hilmi Paşa'ya verildi.

3.3.3. Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi:

Hüseyin Hilmi Paşa, göreve başladıktan hemen sonra önde gelen Batı ülkelerine, sıcak mesajlar vererek, İTP'nin batı yanlısı politikalara devam edeceğinin garantisini verdi (Akşın, 2015, s.38). Bu ülkeler içinde en önemlisi İngiltere idi. Yeni hükümetin göreve başlamasıyla beraber, yönetime muhalif unsurlar da

hareketlenmeye başlamıştı. Hükümetin başarısız kılınarak değiştirilmesi için faaliyetlerde bulunan unsurlar arasında saray yanlısı askerler ile İTP düşmanı gerici unsurlar bulunmaktaydı. Bu gerici unsurlar arasında öne çıkan grup ise İttihad-i Muhammedi Cemiyeti idi.

3.4. Derviş Vahdeti ve Volkan Gazetesi

Meşrutiyet döneminin en büyük ayaklanmalarından biri olan, tarihe 31 Mart Vaka'sı olarak geçen bu isyan hareketinin arkasındaki en büyük güç İttihad-i Muhammedi Cemiyeti idi. Kurucusu Derviş Vahdeti olan bu örgütün, Volkan adında bir yayın organı da bulunuyordu. İlahiyat eğitimi olmayan, tarikat evlerinde öğrendiği dini bilgilerle kendini yetiştiren Derviş Vahdeti, Kıbrıs' ta ki memuriyet döneminde de İngilizce öğrenmiş ve kurmuş olduğu cemiyet aracılığıyla da, bu lisansı sayesinde İngiliz hükümeti ile iyi ilişkiler kurmaya başladı (Akşin, 2015, s.189). Bir yandan da Kamil Paşa ile de görüşmeler başlamıştı. Memur olarak Diyarbakır'a sürülen Derviş Vahdeti, bir süre sonra İstanbul'a döndükten sonra, düşüncelerini geniş toplum yığınlarına ulaştırmak için 11 Aralık 1908 yılında Volkan adında bir gazete çıkarmaya başladı. Volkan gazetesinin siyasi görüşü konusunda kimi kaynaklar, İslami kimliğinin yanı sıra Meşrutiyetçi ve Batıcı taraflarının da olduğunu söylerken, kimi kaynaklar ise şeriatçı olmadığını ileri sürmüşlerdir. Ama birçok kaynak, gazetenin sahibi Derviş Vahdeti'yi, Batı karşıtı ve şeriatçı yönetim tarzını savunan bir kişilik olarak değerlendirmiştir (Kansu, 2016, s.66). Yayın hayatına başladıktan sonra, gazetenin satışları hızla artmaya başlayınca Derviş Vahdeti meşhur bir kişilik haline geldi.1909 yılında kendi önderliğinde İttihad-i Muhammediye Cemiyeti'ni kurarak, Volkan Gazetesi'ni de yayın organı yapınca daha aktif bir konuma gelmişti. İttihat ve Terakki karşıtlığının yanı sıra Mason karşıtlığı da bu cemiyetin en belirgin özelliği idi. İTC zihniyetine karşı takındığı muhalif tutum, bir süre sonra sarayın da dikkatini çekince, bu muhalefetinin devamını teşvik etmek için kendisine maddi yardım da yapılmıştı. İTP aleyhine yapılan kışkırtıcı yayınların, bu büyük isyandaki rolünü yadsımak mümkün değildir.

3.4.1. 31 Mart olayı

Rumi takvimine göre, 31 Mart 1295 (Miladi 13 Nisan 1909) tarihinde başlayan bu isyan, Meşrutiyet döneminin en önemli sosyolojik ve siyasi olayı olarak

tarihe geçmiştir. Bu olayın arka planında, muhalefetin gittikçe artan acımasız eleştirileri, Volkan gazetesinin şiddetli muhalefeti, alaylı askerlerin gördükleri muameleye karşı artan öfkeleri gibi önemli nedenlerin yanı sıra, amansız muhalif Serbesti Gazetesi'nin başyazarı Hasan Fehmi'nin Galata Köprüsü üzerinde öldürülmesi de isyanı tetikleyen diğer önemli etmenlerden biri olmuştur.

3.4.2. İsyanın başlaması

Görevden uzaklaştırılan Kâmil Paşa'nın da örtülü desteğiyle, 13 Nisan 1909 da başlayan isyanın nihai hedefi Meşrutiyet'i kaldırıp, monarşik düzeni tekrar hâkim kılmaktı. Bu amaçla başlayan isyanın ilk ateşi, Selanik'ten İstanbul'a getirilen Avcı Taburu'nda bulunan askerlerin, Meclis-i Mebusan binasına doğru sloganlar atarak yürüyüşe geçmesiyle yakıldı. İsyani haber alan Hüseyin Hilmi Paşa, isyanın büyümesini engellemek amacıyla, arabulucular göndererek isyancıların dağılmasını istese de Sadrazam'ın bu girişimi karşılık bulmadı ve isyancıların sayısı, birçok ordudan atılan alaylı asker ve şeriat yanlısı grupların da katılması ile giderek arttı. İsyancıların Meşrutiyet'in kaldırılması, İTP mensuplarının görevden alınması, kabinenin istifa etmesi ve Kâmil Paşa'ya hükümeti tekrar kurma görevi verilmesi gibi istekleri vardı. İsyanın büyüklüğü ve şiddeti karşısında korkuya kapılan hükümet meclisi toplayarak bir inisiyatif alamadı. Bunun üzerine saraya yönelen grup, taleplerini Padişah'a iletti. Sarayın kararını bekleyen isyancılar bu esnada İstanbul'un her tarafında şiddeti körüklemiş, yakaladıkları bütün İTP üyelerini öldürmüştü. Şiddetin ve yağmanın giderek büyümesi karşısında çaresiz kalan hükümet Saray'a istifasını sunarak görevde ayrılmak zorunda kaldı. Padişah istifayı kabul ettikten sonra, yeni kabineyi kurma görevini, isyancıların adayı Kâmil Paşa'ya değil, Tevfik Paşa'ya verdi (Kansu, 2016, s.38).

3.4.3. İTC'nin isyana tepkisi

İstanbul'da Meşrutiyet'i hedef alan, şiddetli bir şekilde öldürme, tutuklama ve yağma hareketine dönüşen isyanın bilgisi, kısa bir süre sonra Selanik'te bulunan İTP merkezine ulaştı. Olayın vahameti üzerine derhal İstanbul'a gönderilmek üzere, Mahmut Şevket Paşa öncülüğünde bir "Hareket Ordusu" kurulmasına karar verildi. İsyani bastırmak için İstanbul'a doğru yola çıkan Hareket Ordusu'nun kumandanlığı Hüseyin Hüsnü Paşa'ya, kurmay başkanlığı ise Kolağası Mustafa Kemal'e verildi.

Hareket Ordusu'nun yola çıkması karşısında telaşlanan hükümet, isyanın kontrol altına alındığı ve Meşrutiyet'in devam ettiği yönünde haberi iletmiş olsa da, ordunun kararında bir değişiklik olmadı. 22 Nisan'da İstanbul önlerine gelen Hareket Ordusu Yeşilköy'de askeri yığınak yapmaya başladı. Yığınak devam ederken Hareket Ordusu kumandanı ve kurmay başkanı değişti. Şevket Paşa, Hüseyin Hüsnü Paşa'nın yerine geçerken, kurmay başkanı Mustafa Kemal'in yerine de ileride Osmanlı tarihine damgasını vuracak olan, Enver Paşa geçti. Ordunun bu kararlı tavrı karşısında Meclis-i Mebusan bir heyeti arabulucu olarak Yeşilköy'e gönderip, ordunun başkente girişini engellemek istedi ise de bu teşebbüsünde başarısız kaldı. Ordunun kesin ve tavizkar olmayan tavrı karşısında mecliste isyan karşıtı bir tavır alarak, Ahmet Rıza'nın yeniden meclis başkanı seçilmesini onayladı.

İsyanı bastırmak için, 24 Nisan da harekete geçen ordu, İstanbul merkezine gelene kadar, yol üzerindeki devlete ait olan bütün tesis ve kurumları kontrol altına aldı. Merkezde gösterilen direnişi de kısa sürede kıran ordunun hedefinde artık isyancıları arkalayan tutumundan dolayı, Sultan Abdülhamit vardı. Bu amaçla, tamamen kendine sadık milletvekillerinden oluşan "Meclis-i Umum-i Milli" adında yeni bir meclis oluşturduktan sonra Abdülhamit'in görevden alınarak yerine V. Mehmet Reşat'ın getirilmesini oylattı. Yapılan oylama sonucunda Şeyhülislam Mehmet Ziyaettin'in de fetva vermesiyle Abdülhamit dönemi resmen sona ermiş oldu (Ahmad, 1986, s.78).

3.4.4. 31 Mart sonrası gelişmeler

İsyanın bastırılmasında çok önemli bir rol oynayan ve güç odağı haline gelen Hareket Ordu'su komutanı Mahmut Şevket Paşa hem Saray, hem de halk nezdinde çok büyük bir prestij sahibi olmuştu. Bundan dolayı isyan sonrası sürecin ana aktörü olarak ortaya çıktı. Yaşanan isyandan ders çıkaran İttihatçılar, isyanın bir daha tekerrür etmemesi için, 1876 yılında kabul edilen Kanun-ı Esasi'nin bazı maddelerini değiştirme kararı aldılar. 1909 yılında başlayan anayasa değişiklikleri ile sıkıntılı birçok maddeye neşter vuruldu, yeni dönemin ruhunu yansıtan değişiklikler kabul edildi. Padişah'ın veto yetkisinin kısıtlanması, sürgüne gönderme yetkisinin kaldırılması, Meşrutiyet'e bağlılık yemini etmesi gibi yeni kanunların yanı sıra, kabinenin artık sadece Meclis'e karşı sorumlu olması gibi düzenlemeler de, yeni

dönemin ruhunu yansıtan yasalar oldu. Artık toplumun önüne yeni bir yol haritası konulmuştu.

Yeni anayasa ile İTP'nin kendi iktidarını kurma zamanı gelmişti. İktidar için yeterli kadro ve birikime sahip olmadıklarından dolayı, mecburen kabullendikleri dışarıdan "Denetleme İktidar" modeli pahalıya mal olmuştu. Bundan dolayı İTP mensubu olmamasına rağmen, toplumda büyük bir itibar sahibi olan Mahmut Şevket Paşa'yı kendilerine "Baş" olarak seçtiler. Başkan pozisyonuna gelen Mahmut Şevket Paşa hem partiyi hem de meclisi denetim altına aldı. Karşılıklı güven esasına dayalı olarak yürütülen ve iyi giden ilişkiler, bir süre sonra Fırat ve Dicle nehri üzerinde gemi işletme işi yapan Osmanlı Hamidiye şirketi ile İngiliz şirketinin birleştirilmesi kararı ile sıkıntıya girdi. Karara itiraz eden Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa istifa edince yerine Ocak 1910 da Hakkı Paşa sadrazam oldu. Hakkı Paşa ilk olarak mali konularda birtakım düzenlemeler yaparak denk bütçe yapmak istese de çabaları sonuç vermedi. Aynı dönemde başlayan batılı ülkelerin Asya'yı paylaşma faaliyetleri de hükümeti Batı karşısında çaresiz bırakmıştı. Kendinden önceki sadrazamların aksine oldukça açık sözlü bir insan olan Hakkı Paşa'yı iki yıl süren sadareti esnasında en çok sıkıntıya sikan olay Trablusgarp savaşı oldu. İtalya hükümetinin Trablusgarp'taki vatandaşlarının hayati tehlikesini öne sürerek verdiği ultimatome hükümeti oldukça telaşlandırmıştı. Bu ultimatome yirmi dört saatlik bir süre verilmiş, gerekli önlemler alınmadığı takdirde Trablusgarp'ın işgal edileceği bildirilmişti. Kuzey Afrika üzerinde sömürgeci emelleri olan İtalya'nın kararlı tutumu ve bir süre sonra Osmanlı'ya savaş açması ile alevlenen iç kavgalar Hakkı Paşa'nın istifası ile sonuçlanınca yerine Padişah tarafından Sait Paşa sadrazam olarak atandı.

Trablusgarp ve Balkanlar'da gelişen bu olaylar doğal olarak bir süre sonra halkın tepkisini çekmeye başlamıştı. Bu tepkiler üzerine harekete geçen hükümet İtalya'ya karşı boykot kararı alarak, kapitülasyonları kaldırdı. Bu ekonomik yaptırımların fazla bir etkisi olmayınca, Askeri faaliyetlerde bulunmak üzere Trablusgarp'a gelen Enver Paşa ve Mustafa Kemal, buradaki Bedevi aşiretleri İtalyanlara karşı örgütledi ise de İtalyan'lar karşısında fazla başarılı olamadı. 1912 yılının ilk aylarında İtalyan'lar Osmanlı Devleti'ne ait adaları işgal edip, Beyrut ve İzmir'i de bombalayarak, Trablusgarp'ı ele geçirdi (Ahmad, 1986, s.167).

Bütün bu olaylar olurken, İTP'ye karşı muhalefet de boş durmuyordu. Bir süre sonra muhalifler 1911 de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurdular. Kısa zamanda büyük bir kitleye ulaşan bu muhalif parti, aynı yıl içerisinde yapılan İstanbul ara seçimlerini de kazanınca İTP için tehlike çanları da çalmaya başladı. Yapılacak muhtemel bir seçimde meclisteki güç dengesinin değişebileceği endişesiyle, güvenoyu alınamaması durumunda meclisi dağıtmayı bile göze almışlardı (Ahmad,1986, s.175). Bu duruma tepki gösteren Sait Paşa'nın istifası kabul edilmedi. Ancak gündem de olan bir anayasa değişikliği için mecliste gerekli olan üçte ikilik çoğunluk sağlanamayınca, Padişah yeni anayasanın kendine verdiği yetki ile 18 Ocak 1912 de meclisi feshetme yoluna gitti (Tanör, 2017, s.19).

3.5. 1912 Seçimleri

Meşrutiyet döneminin en şaibeli seçimlerinde biri olan bu seçim iki aşamalı olarak düzenlenmişti. Sonuçları garantiye almak isteyen İTP'nin başvurduğu akıl almaz yöntemlerden dolayı, bu seçimler Osmanlı tarihine "Sopalı Seçimler" olarak geçmiştir. İTP denetimi ve yönlendirmesi altında geçen seçimler İttihatçıların 264 mebus kazanmasıyla sonuçlandı. Muhalefet ise sadece 6 mebus çıkarabilmişti (Ahmad, 1986, s.149). Muhalif adaylara yönelik şiddet, Rıza Tevfik'in dövülmesi ile zirveye ulaştı. Balkan Savaşları'ndan önce yaşanan bu olaylar toplumdaki kutuplaşmayı arttırmış, ordunun bile bölünmesine neden olmuştu. Kuruluş felsefesinden giderek uzaklaşan İTP, ordu içindeki desteğini de kaybetmeye başlamıştı. Ordu mensupları tarafından İTP'ye karşı kurulan "Halaskar Zabitan" adlı kuruluşa, zaman geçtikçe İttihatçılardan uzaklaşan başka zabitler de katılmaya başlamıştı. Artan muhalefet karşısında Sait Paşa hükümeti istifa edince yeni hükümet Ahmet Muhtar Paşa tarafından kuruldu ve tarihe Kabine-İ Azam olarak geçti. İttihatçıların meclisteki güçlerini azaltmaya yönelik faaliyetlerin artması sonucu meclis 4 Ağustos 1912 de feshedildi. (Ortaylı, 2016, s.54).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İTP VE 1. DÜNYA SAVAŞI

Kabinenin feshedilmesinden kısa bir süre Balkan Savaşları başladı ve bu savaş nedeniyle seçimler yapılamadı. Bu savaş süresince Osmanlı orduları Kumanova, Lüleburgaz, Kırklareli ve Yenice muharebelerinde ağır yenilgiye uğradılar. İttihatçılar ordunun başında bulunan Nazım Paşa'nın yetersiz olduğunu ileri sürerek. Ordunun başına Mahmut Şevket Paşa'yı getirmeye çalışsalar da netice alamadılar. Sadrazam Kâmil Paşa ile İttihatçılar arasında da sürekli bir çekişme bulunmaktaydı. Alınan ağır yenilgiler sonucu yaşanan büyük toprak kayıpları hükümeti ateşkes arayışlarına soktu. Batı devletlerinin devreye girmesi sonucu, sağlanan ateşkes ile 1. Balkan Harbi sona erdi. Savaş sona erdiğinde Osmanlı toprakları Rumeli'de, Midye-Enez hattına kadar gerilemişti.16 Aralık'ta Londra'da yapılan barış konferansı sona erdiğinde, Edirne, Doğu Tekirdağ ve Ege adalarının birçoğu Balkan devletlerine bırakılmıştı. Edirne gibi Osmanlı tarihine mal olmuş kadim bir şehrin kaybedilmesi toplumda büyük bir moral bozukluğuna ve gerginliğe neden oldu. İTP'de bu durumdan bir vazife çıkartmış, Kâmil Paşa hükümetini yıkmak için gayri nizami yöntemleri de kullanmayı gündemine almıştı. Yoğun görüşmeler sonucu "Baskın" modeli öne çıkmıştı.

4.1. 1913 Bab-ı Ali Baskını

23 Ocak'ta yapılmasına karar verilen baskın, Enver Paşa'nın at sırtında Bab-ı Ali'ye doğru yürüyüşü ile başladı. Yanında yayan olarak kendine eşlik eden Mümtaz ve Hilmi Bey ile harekete geçen Enver Paşa'nın ilk hedefi Nafia Nezareti idi. Aynı gün hükümet Londra Konferansı sonucu alınan kararları hükme bağlamak için toplanmıştı. Enver Paşa'nın yürüyüşünü izleyen insanlara, konvoyda bulunan İttihatçı Ömer Naci, hükümetin Edirne'yi Bulgar'a teslim etmek için toplandığını söyleyerek halkı galeyana getirmek için yüksek sesle nutuk çekmeye başladı. Bu temaşa içinde Sadaret binasına ulaşan Enver Paşa ile beraberindeki Yakup Cemil, Mümtaz, Mustafa Necip, Sapançalı Hakkı gibi isimlerin yanına Talat Paşa ile Mithat Şükrü'de katılmıştı. Bina önüne gelen ekibin ilk karşısına çıkan Sadaret Yaveri Nafiz Bey'in, silahlı saldırıya uğraması sonucu içeri kaçması üzerine, Harbiye Nazırı Nazım Paşa dışarı çıkarak olaya el koymak istedi. Enver Paşa'ya sert bir şekilde

uyarıda bulunan Nazım Paşa, baskın yapan ekibin içinde bulunan Yakup Cemil tarafından kurşunlanarak öldürüldü (Bayar,1997, s.29).

Olayların giderek büyümesi, kan ve şiddetin artması sonucu tedirgin olan Talat ve Enver Paşa hızlı bir şekilde Kâmil Paşa'nın odasına yöneldiler. Odaya giren baskıncılar, Sadrazam Kâmil Paşa'ya derhal istifa etmesinin daha fazla kanın dökülmesini engelleyeceğini söyleyerek, tehdit ettiler. Baskı ve tehdite rağmen, baskıncıları uyararak, yaptıkları hareketin devleti daha da sıkıntıya sokacağını ve vazgeçmelerini telkin etmesine rağmen, özellikle Enver Paşa'nın silahını kendisine doğrultarak takındığı kararlı ve sert tutum karşısında istifa etmek zorunda kaldı. Bu baskın da öne çıkan Yakup Cemil'in, kimliği ve karakteri üzerinde biraz durulması gerekmektedir. Demir (2005) şu şekilde tasvir etmektedir:

Yakup Cemil, İstanbul Yeni Bahçe'de doğmuş, yoksul bir ailenin çocuğudur. Kuleli Askeri Lisesinden Harbiye'ye geçmiş, okulu bitirerek Mülazım olmuştur. Kavgacılığı ile nam salmış ünlü bir silahşor olmuştur. İttihat ve Terakki içerisinde kısa zamanda ön plana çıkmıştır. Balkanlara gönüllü olarak savaşmaya gitmiş, subaylıktan ayrılarak sivil çeteci gruplara önderlik yapmıştır. Bab-ı Ali Baskınında Nazım Paşa'yı öldürmüş, 2. Balkan Savaşında Bulgar çetecilerle savaşmış, 1. Dünya Savaşında Doğu Karadeniz'de çetecilik yapmıştır. Enver Paşa ile Talat Paşa arasında Enver Paşa'dan yana taraf olmuş, bu yüzden Talat Paşa'nın her zaman hedefinde olmuştur. İttihat ve Terakki'nin kurduğu "Teşkilat-ı Mahsusa" adlı örgüte alınmış bundan sonra Sivil Kuvvetlerin başına geçmiştir. Ele avuca sığmaz kişiliği yüzünden bir süre sonra Enver Paşa'nın onayıyla Talat Paşa tarafından tutuklanmıştır. Divan-ı Harb tarafından hakkında verilen idam cezası sonucunda 1916 yılında idam edilmiştir (s.138).

Kâmil Paşa'nın istifası ile boşalan sadrazamlık görevine Mahmut Şevket Paşa getirildi. Paşa'nın ilk hedefi, ahali üzerinde büyük bir moral bozukluğuna neden olan Edirne vilayetinin, tekrar ele geçirilmesi için çalışmalara başlamak oldu. Maddi yönden çökmüş ve sürekli savaş yapmaktan yorgun düşmüş bir ordu, hükümetin de elini ve kolunu bağlamıştı. Konjonktürün böyle olması, İttihatçıların da kararsız kalmasına neden olmuştu Bazıları savaş tarafında iken, bazıları barışçı durumun kabullenilmesini istiyordu. Bulgaristan sorunu Sadrazam ile İttihatçıların arasını açmıştı. Sadaret Edirne'de bir taarruzu tasvip etmiyordu. Ancak Bulgarların artan saldırılarına karşılık Enver Paşa hazırlıklarını yapmaya başlamıştı. Savaşa karşı olan Mahmut Şevket Paşa, Edirne'nin tarihsel öneminden dolayı, Batı Devletleri'ne bir mesaj göndererek Edirne'yi bırakmak istemediklerini ilettiler. Büyük devletlerin bu talebe verdikleri cevap olumsuz olmuş, ateşkes şartlarına uyularak Edirne'nin teslim

edilerek ‘‘Enez-Midye’’ hattının gerisine çekilme operasyonunun derhal yapılmasını istediler. Sonuç olarak, Edirne için Bab-ı Ali baskını yapan İttihatçılar, kendi hükümetleri zamanında Edirne’yi teslim etmek zorunda kaldı.

11 Haziran 1913 günü, Osmanlı toplumunu derinden sarsan bir cinayet işlendi. Harbiye Nazırlığı’ndan çıkarak, sadarete doğru hareket eden Mahmut Şevket Paşa’nın konvoyuna, Divan Yolu caddesinde, bir başka arabadan çıkan şahıslar tarafından saldırıya uğramış, saldırı sonucu Sadrazam ve yaveri olay yerinde can vermişti. Şüpheler, İttihatçılar üzerinde yoğunlaşmıştı. Çünkü son zamanlarda Sadrazam ile İTP arasında pek çok konuda anlaşmazlık ve çekişme olduğu her çevrede konuşuluyordu. Sina Akşin’e (2001) göre cinayet, İtilafçılar tarafından işlenmişti. Talat Paşa ise cinayetin İngiliz gizli servisleri tarafından işlendiğine inanıyordu. Cinayet sonucu boşalan Sadrazamlık koltuğuna ise Sait Halim Paşa oturdu.

O sırada, Balkan ülkeleri arasında ganimet paylaşımı yüzünden derin bir kavga patlak verdi. Balkan Devletleri ile Bulgarlar arasında çıkan sorunlardan dolayı, diğer Balkan ülkelerinin birleşip Bulgaristan’a saldırması sonucu Bulgarlar ana kuvvetlerini Edirne’den çekmek zorunda kalınca, bunu fırsat bilen Enver Paşa ordusuyla girerek Edirne’yi tekrar ele geçirdi, bu durum Osmanlı toplumunu büyük bir sevince gark etti. Büyük Devletlerin antlaşma şartlarına uyulması yolundaki tepkilere rağmen hükümet geri adım atmayınca, Bulgar hükümeti Osmanlı Devleti ile İstanbul Konferansı sonucu, yeni bir anlaşma imzalayarak Meriç Nehri gerisine çekildi.

4.2. Birinci Dünya Savaşı ve İTP

Sait Halim Paşa hükümeti kurduktan sonra, bir taraftan ordunun günün koşullarına uygun hale getirilmesi için eğitim ve öğretim çalışmalarına ağırlık verirken, diğer taraftan da muhtemel bir dünya savaşı durumunda, yapılacak ittifak versiyonları için de İngiltere, Fransa ve Rusya ile görüşmeler yapmaya başladı. Bu devletlerden gelen olumsuz cevaplar üzerine, özellikle Alman hayranı Enver Paşa’nın bastırması sonucu Sait Halim Paşa hükümeti Almanya ile ittifak yapılmasına karar verdi. İttihatçılar Almanlardan gelecek maddi yardım ile teknik ve

askeri dayanışma ile daha çok güçleneceklerine inanırken, Almanlar ise, “Doğu’ya Açılma” politikaları gereği, Osmanlı’yı bir sıçrama tahtası olarak görüyordu.

Balkanlar’da devam eden çıkar çatışmaları sonucu, Avusturya Veliahdının, Saray-Bosna’da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi sonucu, 1914 yılında başlayan birinci dünya savaşı devam ederken, birçok cephede savaşıyan Almanya bu yükünü biraz azaltmak için Osmanlı Devleti’nin de savaşa girmesini teşvik etmiş, kendine ait iki gemiyi Osmanlı bayrakları ile Karadeniz’e çıkartıp Rus limanlarını bombalatması sonucu, Osmanlı’nın bizzat savaşa girmesinin yolunu açmış, İmparatorluğun yok oluş sürecini de İttihatçılar eliyle başlatmıştı.

Savaşın başlamasıyla yaklaşık üç milyon kişi silah altına alınmış, yarı aç, yarı tok dokuz cephede savaşıyan bu askerlerin dörtte biri hayatını kaybetmiş, geri kalanların çoğu yaralanmış, bir kısmı da esir düşmüştü (Tunaya, 2000, s. 628). Çanakkale direnişi Sarıkamış faciası ve Arap aşiretlerin isyanı, bu savaşın Osmanlı tarihine damga vuran olayları olmuştu.

Uzayan savaş, alınan yenilgiler ve kaybedilen topraklar, toplumu psikolojik açıdan da oldukça yıpratmış, Meşrutiyet’in temel öğeleri olan eşitlik ve kardeşlik duygularını da tahrip etmişti. Halk ekonomik olarak tükenme noktasına gelmişti.

Savaşı sonlarına doğru Almanlar yenilgiyi kabul ederek silahlarını bırakınca, Osmanlı Ordu’su da yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldı ve Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. 1918 yılında biten savaşın ardından Osmanlı’yı savaşa sokan İTP’nin önderleri, Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa bir Alman torpidosu ile yurt dışına kaçtılar. Enver Paşa Türkistan’da, Talat Paşa Berlin’de, Cemal Paşa ise Tiflis’te öldürüldüler. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemine damga vuran şahıslar olarak tarihe geçtiler.1 Kasım 1918 de son kez toplanan İttihat ve Terakki Partisi çoğunluk kararı ile kendini feshetti. Teceddüd Fırkası adı altında yeniden örgütlenerek daha liberal politikaları parti programlarına yazıp, Müslüman’lar ile birlikte, Ermeni, Rum ve Yahudilerden oluşan bir merkez komitesi oluşturdular.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İTP ZİHNİYETİNDEN YENİ CUMHURİYET'E

5.1. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Gelişmeleri

Tanzimat devrinin siyasi kültür atılımlarının, yeni Cumhuriyet'in oluşumunda önemli etkileri olduğunu söyleyen Ortaylı'ya göre, dönemin siyasi kurumları ve aydın kadroları, yeni dönemin temellerini atmış, o birimleri Cumhuriyet'e miras olarak bırakmıştır (Ortaylı, 2006, s.32). Kongar (2000) ise, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçen birçok devamlılık olduğunu söyleyerek, bu devamlılığa örnek olarak bürokratik egemenliği ve Jakoben Batılılaşma gibi sınıfsal yapıları örnek olarak göstermiştir.

Padişah 2.Mahmut döneminde başlayan "Osmanlı Milleti" oluşturma siyaseti ve tebaaya verilen dini ayinler konusundaki özgürlüklerin, laikleşme sürecinin ilk adımları olduğu pek çok çevrede kabul görmüştür.1876 Anayasası'nda Tanzimat ile başlayan uygulamaların laikliğe doğru gidişini göstermektedir (Ortaylı, 2006, s.180).

Meşrutiyet dönemlerinde ortaya çıkan fikir akımlarının Cumhuriyet dönemi ve Kemalist ideolojinin oluşumunda önemli etkileri olmuştur. Bu akımlar içerisinde öne çıkan unsurlar, Türkçülük ve Batıcılık akımları olmuştur. Aydınlanma ve modernite akımları sonucu Avrupa'da başlayan modernleşme süreci, İmparatorluğun ayakta kalması için yapılması gereken modernleşme hamlelerinin ilham kaynağı olmuştur. Geleneksel sistemden koparak modern sisteme geçiş çalışmaları, bu dönemde başlamış, toplumun siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşümünün yanı sıra Cumhuriyet'in de temel taşları döşenmiştir.

Kökleri Meşrutiyet dönemine kadar uzayan Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketleri, Atatürk tarafından titizlikle icra edilmiştir. Bir Osmanlı subayı olan Mustafa Kemal, kendi döneminin sosyal, siyasal ve kültürel gelişmelerini bizzat yaşamış, İTP'nin gerçekleştiremediği yenilik ve dönüşüm hareketinin aksaklıklarını gözlemlemiş, Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşma hareketlerini, bu tecrübeleri sayesinde sağlam bir zemine oturtmuştur.

Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet'e kadar geçen bu tarihsel süreçte meydana gelen sosyal ve siyasal gelişmelerin, Kemalist ideolojiye bir temel oluşturup, Osmanlı'dan bir kopuş hareketini mi, yoksa birçok konuda altyapısını oluşturarak, Osmanlı'nın devamı olan bir hareket mi, olduğu soruları günümüze değin gelen önemli bir tartışma konusu olmuştur. Her ne kadar Cumhuriyet, yapılan devrimlerle yeni bir başlangıç yapmış olsa da, Osmanlı döneminden gerek insan, gerekse düşünce, bilgi ve tecrübe gibi çok önemli unsurları miras almıştır. Meşrutiyet döneminin tecrübeli elit bürokrat kadroları eliyle "merkeziyetçi" devlet anlayışı Cumhuriyet'e aktarılmıştır (İnalçık, 1995, s.56).

19.yüzyılı modernleşme çabaları ile geçiren Osmanlı'dan, Cumhuriyet'e aktarılan "değişimin ancak devlet eliyle yapılabileceği" zihniyeti, yeni dönemin oluşumunda temel unsurlardan biri olmuştur. İhsanoğlu'na (1997) göre, mazinin mirası nesilden nesile süzülerek Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine taşınmıştır. Osmanlı tarihe karışırken siyasi kaynaklarını, insan kaynaklarını ve idari kurumlarını yeni döneme miras bırakarak, yeni dönemin kendinin bir devamı olarak yaşamasının temelini atmıştır (Davison,1981, s.55).

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yaşanan tarihsel süreç, Osmanlı'dan bir kopuş tezinin aksine, imparatorluktan milli devlete geçişte bir süreklilik olduğu tezinin daha gerçekçi olduğunu göstermektedir. Milli Mücadele sonucu kurulan yeni Cumhuriyet'i kuran kadronun geçmişi İttihatçılara kadar uzanmaktadır. Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirilen devrimlerin zihinsel altyapısı, İTC zamanında yeşermiştir. Devrimci niteliğe haiz olan değişimlerin kaynakları, her zaman o toplumda başlayıp süregelen iktisadi, sosyal ve siyasi oluşumlar olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı yeni kurulan Cumhuriyet, kendinden önceki dönemden ayırıştırılamaz. Cumhuriyet devrimlerinin Osmanlı dönemi birikimlerinin sonucu olarak görülmesi gerekmektedir. Cumhuriyet, ani bir kopuş olmadığı gibi, ani bir başlangıçta değildir. Osmanlı devletinde var olan, milli kültür, sanat, milli değer ve yargıları bütünüyle Cumhuriyet dönemine geçmiş ve varlığını idame ettirmiştir (Karpat, 1998, s.220).

Meşrutiyet döneminde öne çıkan birçok kişi, Cumhuriyet döneminin de düşünce hayatını şekillendirerek, bireylerin siyasete ve devlet yönetimine fiili olarak

katılmasının yolunu açmıştır. Cumhuriyet’i kuran İttihatçı kadro bir yandan batıdan devşirilen rasyonalist ve pozitivist unsurları uygulamaya koyarken, diğer yandan oligarşik, elitist ve dayatmacı bir yönetim tarzını benimsemişlerdir (Özlem, 1998, s.13). Halkın eski dönemle bağının zayıflatılıp, batılı bir toplum ve birey anlayışına sahip olması için uygulamalar yapılması gerekirken, fiili olarak gerçekleşen bunun tam tersi olmuştur. Kutsal devlet anlayışı maalesef toplumsal hedeflerin önüne geçmiştir. Askeri ve sivil bürokrat ile bazı elitlerin tekelinde yürütülen reform süreci, geleneksel devlet – toplum anlayışının ötesine geçememiş, Batılı anlamda bir laik birey anlayışı oluşmamıştır.

Osmanlı tarihini yok sayarak, Türk Tarihinin binlerce yılda oluşmuş devamlılık ve süreklilik karakterini görmezden gelmenin mümkün olmadığını söyleyen Semih Yalçın’a (2003) göre “Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı bakiyesi üzerine tesis edilmiş bir tarihtir” (s. 21). Bin yıl önce bu toprakları kendine yurt eden Anadolu-İslam kültürü, bir tarihsel olgu olup, kurulan yeni Cumhuriyetin anlaşılmasını mümkün kılmaktadır (Sarıbay,1995, s.179).

Neticede, Tanzimat’la başlayan batılılaşma hareketleri ile birlikte, Batı’nın idari, iktisadi ve eğitim gibi alanlarda sahip olduğu değerlerin yanı sıra, giyim-kuşam tarzı, yeme-içme alışkanlıkları, müzik ve felsefe gibi kültürel değerleri Osmanlı toplum yapısını çok derin bir şekilde etkilemiştir. İTC ile monarşik bir yapıdan, parlamenter bir sisteme geçiş sağlanmış, bu dönemin öne çıkan hak, özgürlük, laiklik, milliyetçilik, devletçilik gibi kavramları da Cumhuriyet döneminin temel kavramları olmuştur. 2.Meşrutiyet döneminde sosyal, siyasal, idari ve iktisadi alanda gerçekleştirilen değişim ve dönüşüm hareketleri, yeni dönemde yapılan bütün devrim hareketlerinin temelini oluşturmuştur.

ALTINCI BÖLÜM

İTTİHAT ve TERAKKİ GELENEĞİNİN MİRASI

6.1. İTP (1908) ve CHP (1923) Parti Programları

Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan radikal devrimci hareketlerin ve toplumsal dönüşümlerin düşünsel boyutunun izlerini, Meşrutiyet dönemi düşünce hareketlerinde ve daha önce ortaya atılmış öneriler de aranması gerekmektedir (Mert, 2009, s.194).

Cumhuriyet'in ilan edilmesi; Osmanlı düşünce hayatına hakim olan üç akımdan biri olan İslamcılığın, Türkçülük ve Batıcılık akımları karşısında yenilgiye uğraması anlamına da gelmektedir. Yeni bir ulus yaratılması adına pek çok tasfiyenin yapıldığı Cumhuriyet ile gelişen düşünsel ve bilimsel disiplinlerin birçoğunun temeli İttihatçı kuşağın öncüleri tarafından atılmıştır. Bütün bu olgulara rağmen, Cumhuriyet dönemini, eylem ve söylemleri ile en çok etkileyen kişi Mustafa Kemal Atatürk olmuştur (Belge, 2009, s.29).

İTP'nin, modernleşme politikasında benimsediği devletin etkin ve belirleyici rolü, Atatürk tarafından Cumhuriyet'in kuruluş ideolojisinde etkin bir şekilde kullanılmıştır. Hem İttihatçılar hem de Cumhuriyet'i kuran kadrolar varlık, birlik ve bütünlük konularında sorun yaşandığında, tercihlerini daima devletten yana kullanmışlardır (Çetin, 2007, s.172). Devletin bekasını önceleyen her iki gruptan biri olan İttihatçılar, meşruti düzeni için anayasa vurgusu yaparken, Kemalistler ise ulusal egemenlik vurgusu yapmışlardır (Zürcher, 2010, s.256).

İttihatçılardan, Mustafa Kemal'e miras kalan bu devletçi bakış, Cumhuriyet döneminde yapılmak istenilen toplumsal değişim ve dönüşüm sürecini olumsuz yönde etkilemiş, toplumsal katılımın zayıf olmasına neden olmuştur. Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün iradesi, modernleşmenin yönünü ve şeklini belirlemiştir. Tanzimat sonrası parti eksenli yürütülen modernleşme hareketleri, Cumhuriyet'le birlikte lider eksenli bir harekete dönüşmüş, bu da halkın geri planda kalmasına neden olmuştur (Gevgilili, 2009, s.194).

İttihatçılar, çöküşü durdurmak için toplumun bütün dokusunun tamamen değiştirilmesini gerekli görürken, Atatürk ise radikal toplumsal ve ekonomik dönüşümlerle, hedefe ulaşılabileceğini vurgulamıştır (Ahmad, 1995, s.91).

Cumhuriyet'in çağdaşlaşma projesi olarak kabul gören bu dönüşüm, akla ve bilime beslediği inanç bakımından İttihatçılığın izini sürmüştür.(Tuncay, 2009, s.95) Akıl ve bilimi, toplumu değiştirmenin bir aracı olarak gören İTP'nin Batıcı kanadı, gelişme ve Batı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ve bunun ilerleme için gerekli olduğunu savunan tezleri, Cumhuriyet'i kuran kadrolar arasında da etkisini sürdürmüştür.(Söğütlü, 2010, s.18) Ayrıca eğitim yoluyla bilimsel ve rasyonel bir toplumsallığın oluşturulması da demokratikleşme açısından önemli bir adım olarak görülmüştür (Köker, 2009, s.106).

İttihat ve Terakki'nin sahip olduğu ilerici, Batıcı düşünce mirası, siyasal ve toplumsal mühendislik anlayışı, Atatürk'ün kurduğu CHP'nin programında: “Bu programdaki ana prensipler, memleket gerçeklerinden ilham almayı, hürlük, birlik, düzenlik ve ilerilik umdelerine dayanmayı gerektirir” şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadelerin, İTP'nin birlik içinde ilerleme söylemi ile, benzerlikler gösterdiği görülmektedir (Parla, 2008, s.22).

1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile toplumun yaşam tarzını etkileyen ideolojik söylem ve eylemlerin arttığı yeni bir döneme adım atılmış, “Batıya yönelmiş bir Türkiye” hedefi kararlı bir şekilde vurgulanmıştır (Akyol, 2008, s.494). Atatürk, İttihatçılar tarafından geliştirilen uygulamaları, fikirleri ve zihinsel faaliyetleri Batı ekseninde sürdürerek, bu dönemin, Tanzimat'la başlayan Batılılaşma sürecinin en yoğun olduğu bir dönem olarak tarihe geçmesine zemin yaratmıştır.1923 ve 1928 yıllarında yapılan devrimler sonucu, geleneksel kurumlar ve onları besleyen zihniyetin ortadan kaldırılması ile başlayan reform hareketlerinin ana hedefi Batılı anlamda modern bir Türkiye'nin ortaya çıkarılmasına yöneliktir olmuştur (Zürcher, 2010, s.285).

Cumhuriyet sonrası başlayan toplumsal değişim ve dönüşüm faaliyetlerinin, tam olarak yerleştirilebilmesi için tarih, dil, din, mitoloji, ekonomi, hukuk, kültür ve eğitim alanları birer araç olarak kullanılmıştır (Çetin, 2007, s.177). Kutsal devlet anlayışının hakim olduğu, birey yerine devleti önceleyen İttihatçı zihniyet,

Cumhuriyet' in kurucuları tarafından da titizlikle uygulanan bir ideolojik miras olarak yeni dönemin öznelerinden birisi olmuştur.

Zihniyet olarak birbirini takip eden Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin ideolojilerini ve mesajlarını topluma ulaştıran, İttihat ve Terakki Partisi (İTP) ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin siyasi programlarının ana hatlarıyla gözden geçirilip, irdelenmesi, tarihi yorumlamak açısından burada bir parantez açmayı gerekli kılmıştır.

6.1.1. İTP parti programı

İTP'nin 1908 seçimlerinde sunduğu siyasi programın 1. maddesine göre; hükümet üyelerinin ve vekillerin Meclis-İ Mebusan'a karşı sorumlu olacakları belirtilmiş, yapılan oylama sonucu güvenoyu alamayan hükümetlerin düşmüş sayılacağına kararını almışlardır. Bakanlar, hükümetin siyasi eylemlerinden ortaklaşa, kendi bakanlıklarının icraatlarından münferiden sorumlu tutulacaklardır.

2. madde; Ayan Meclisi üyelerinin görev süreleri, Meclis-i Mebusan üyeleri gibi sınırlı olacaktır.

3. madde; 20 yaşını doldurmuş olan her Osmanlı vatandaşı erkek, emlak ve servetine bakılmaksızın birinci derecede seçmen olabilecektir. Burada bir dipnot düşmek gerekirse, maalesef o dönemin siyasi koşulları bu maddenin efektif bir şekilde uygulanmasını engellemiştir. Öncelik başka hususlara verilmiştir.

4. madde; Kanun-i Esasi'nin 1. Maddesine uygun olması koşuluyla siyasi cemiyetlerin oluşturulmasına izin verilecektir. “Kanun-i Esasi 1.maddesi; Osmanlı Devleti mevcut parçaları ve imtiyazlı eyaletleri ile bölünmez bir bütündür ve kati surette bölünmeyi kabul etmez.”

5. madde; Kanun-i Esasi'nin 108. maddesi gereğince, “vilayetlerin yönetim usulü, yetki genişliği ve görevler ayrılığı” ilkeleri ile belirtilen yetki genişliğinin uygulanabilmesi için gerekli olan yasal düzenlemeler yapılacaktır.

6. madde; birbirine yakın olan köy ve nahiyelerin idari işlemlerinin kolaylaştırılması adına, vilayetlerin taksimatı yeniden düzenlenecektir. (Fiiliyatta yapılan icraatlar bu maddenin aksine yerel yönetimlerden ziyade merkezi yönetimin güçlenmesine neden olmuştur.)

7. madde; Kanun-i Esasi'de yer alan "Devletin resmi dili Türkçedir." maddesine istinaden, Devletin resmi dili Türkçe olarak kalacak, her türlü haberleşme Türkçe üzerinden yapılacaktır. (İttihat ve Terakki bu madde ile Osmanlı Devleti içerisinde bulunan bütün unsurları, Osmanlı vatandaşlığı ve Türkçe çatısı altında birleştirmek istiyordu.)

8. madde; en az on mebusun imzasıyla kanun tasarıları önerisi yapmalarına imkân sağlanacaktır.

9. madde; bütün vatandaşların kanun önünde eşit oldukları ibaresine istinaden, bedelli askerlik yapan gayrimüslimlerin bu hakları iptal edilecek, askere alma kanununa tabii olacaklardır.

10. madde; gayrimüslimler ile ilgili dinsel uygulamalar ve ayrıcalıklar aynı şekilde uygulanmaya devam edilecektir.

11. madde; askeri personelin tayin ve terfisine yönelik düzenlemeler yapılacak, yaş sınırını aşan rütbeli personel emekli edilecektir.

12. madde; askeriye mensubu olan vekiller ilk toplantı döneminde izinli sayılacaktır.

13. madde; işçi ve işveren arasındaki karşılıklı sorumluluklar kanunla düzenlenecek, ihtilaf durumunda kanunun esas hükümleri geçerli olacaktır.

14. madde; kırsalda yaşayan topraksız köylülere düşük faizli kredi ile toprak dağıtılacak, kadastro uygulamasına geçilecektir.

15. madde; köylülerin ödemekte zorlandıkları aşar vergisinin tahmis yolu ile tahsilatına izin verilecektir. (Devlet adına vergi toplama yetkisi verilen kişilerin taksit ile köylüden tahsilat yapması anlamına gelen tahmis sistemi İTP tarafından uygulanamamıştır.)

16. madde; eğitim ve öğretim sistemi tek bir düzen altında faaliyet gösterecektir.

17. madde; eğitimde dil birliği tesis edilecek, unsurların birliği esas alınacaktır. (Eğitim politikalarının Rum Patrikhanesinde yarattığı sıkıntılar üzerine

yapılan görüşmeler sonucu Rum okullarına bazı imtiyazlar verilmek zorunda kalınmıştır.)

18. madde; iktisadi ilerleme ve ziraatın gelişmesi ile ilgili bütün tedbirler alınacaktır. Yabancı şirketlerin millileştirilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır.

19. madde; seçimler şaibe olmadan tam bir serbestlik içinde yapılacaktır. (Bu maddeye rağmen 1912 seçimleri şaibeli olmuş tarihe "Sopalı Seçim" olarak geçmiştir.)

20. madde; gerekli vasıflara sahip her Osmanlı vatandaşı ülkenin her yerinden mebus olabilme hakkına sahip olacaktır.

1908 seçimleri sonucu iktidara gelen İttihat ve Terakki, Saray ve diğer siyasi partiler üzerinde kendi otoriter yönetim biçimini tesis etmeye başlayınca, başta azınlıklar olmak üzere pek çok kesimin muhalefeti ile karşı karşıya kalmıştır. Türkçülük ideolojisinin etkisinde, statükocu ve tekçi bir yönetim anlayışını benimsemiş, otoriteryen bir anlayışın esiri olmuştur.

6.1.2. İttihat ve Terakki'nin yeni devlet anlayışı

Erken Cumhuriyet dönemi olarak adlandırılan iktidarları esnasında birçok düşüncesini hayata geçirme imkânı bulan İTP, inandığı ilkeler ve ideolojik düşünce sistemleri ile uyumlu bir çok toplumsal düzenleme yaparak yeni bir yaşam düzeni kurmaya çalışmıştır. Mevcut sorunların çoğu kamusal alana alınarak, yeni baştan düzenlenmiştir (Çetinkaya, 2008, s.125). 1913 yılı ile daha aktif duruma gelen bu yeni siyaset anlayışı, Cumhuriyet dönemi reformlarının da alt yapısını oluşturmuştur.

İlk oluşum yıllarında, seslerini sadece dergi, broşür, gazete gibi yayın organları ile duyurmaya çalışan İttihatçılar, iktidar geldikten sonra fikirlerini daha geniş kitlelere yayma imkânı bulmuşlardı. İktidar dönemi boyunca, yeni düzenin oturması ve yeni siyasi kimlik ile yeni devlet anlayışının topluma benimsetilmesi yolunda eğitim kurumlarının büyük katkısı olmuştur. İTP zihniyetinin halka aktarılması amacıyla Osmanlı'da ilk kez modern eğitime yönelik adımlar atılmış, eğitimin modernleştirilmesi çalışmaları cemiyetler tarafından da desteklenmiştir.

Toplumun bilinçlendirilmesinde eğitimin öneminin farkında olan İttihatçılar, hazırladıkları siyasi programda eğitim sisteminin tek düzen içerisinde ve tüm okulların devlet kontrolü altında ücretsiz olmasını ifade etmişlerdir. İcra makamı olarak, devletin ekonomik olarak kalkınması için ticaret, ziraat ve sanayii mekteplerini açmayı taahhüt etmişlerdir (Gökbayır, 2012, s.78).

1910 yılından itibaren pek çok okula İttihat ve Terakki adı verilmeye başlamış, milli eğitim alanında ilk kez Encümen- i Danış adıyla bir akademi kurulmasına karar verilmiştir (Tunaya, 2011, s.287). Bazı okullar din ulemasının elinden alınmış, tıp ve edebiyat fakültelerine kız öğrencilerin de kayıt yaptırabilmesinin önü açılmıştı. Batı edebiyatının önemli klasik eserlerinin birçoğu Türkçeye çevrilerek halkın kültürel gelişimi açısından hizmetine sunulmuştur. İttihatçılar, dönüştürmeye çalıştıkları kamusal alanı, iktidarları boyunca oldukça sık kullanmışlardır (Karpat,2010, s.116).

1914 yılında bir yan kuruluş olarak kurdukları Köylü Bilgi Cemiyeti vasıtası ile ideolojilerini kırsalda yaşayan kesimlere ulaştırmaya çalışmışlardır. Türk milliyetçiliği akımını milli eğitimde hakim kılmak amacıyla da 1916 yılında Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti kurularak, milli eğitimin halka yayılması ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır (Tunaya, 1988, s.475). İttihatçı zihniyet, eğitimi aynı zamanda bir siyasi propaganda aracı olarak da kullanmaktan kaçınmamıştır.

1913 yılında almış olduğu bir karar neticesinde, siyasi partiye dönüşen Cemiyet tek ve esas belirleyici bir konuma gelmiştir. Pluralist bir siyasi yelpazenin olmaması, İTP'nin 1918 yılına kadar eylemleri ile daha sonraki dönemlerde de söylemleri ile etkin bir güç olarak Osmanlı'nın son dönemlerine damga vurmasına neden olmuştur.

İttihatçı geleneğin sahip olduğu kurumsal kült anlayışı ve karizmatik yapısı, devlet için verilecek tüm kararların sadece kendine ait olduğu inancını topluma kabul ettirmiş, bu yüzden siyasi sosyal ve iktisadi konularda hiçbir kesime taviz vermemiştir (Hanioglu, 2009, s.251). Bu siyasi anlayışın izlerinin, bir asır sonra bile birçok ülkede görülüyor olabilmesi tarihin tekrerrü olsa gerek.

İTP, iktidarı boyunca, çoğulcu ve katılımcı bir sistem yerine kendi iktidarını pekiştirme politikalarını sahiplenmiş, basın ve bürokrasi üzerinde bir oto kontrol

sistemi kurmuş, muhalif tavırlarıyla öne çıkan birçok gazetecinin öldürülmesini engelleyememiştir. Faili meçhul cinayetler basının sinmesine neden olmuştur.

İttihatçıların inşa etmeye çalıştıkları yeni devlet düzeninde, kültür, sanat ve kadın konuları, modern kimliğin oluşturulması açısından nirengi noktaları olmuştur. İlericilik, medeniyet ve uygarlık adına bu konuda oldukça radikal adımlar atılarak Batı'nın normlarına ulaşmayı hedeflemiştir. İttihatçıların kültürel ve günlük yaşama dair yaptıkları reformların temelinde milliyetçilik ve batıcılık ilkelerinin olduğu yadsınamaz. Milli kütüphane, mili musiki, milli arşiv, Dar-ül-Hikmeti İslamiye ve turizm ile ilgili kurumlar reformist zihniyetin örnekleri olarak öne çıkmıştır (Tunaya,1988, s.36).

Toplumsal yaşamın çağdaşlaşması anlamında yapılan düzenlemelerden birisi takvim konusunda olmuş, Kameri yıl yerine Batı'nın güneş yılı kabul edilmiştir (Karpata,20120, s.117). Türk Gücü gibi spor kulüplerinin yanı sıra Türk Ocağı ve Çocuk Esirgeme kurumu gibi dernekler faaliyete geçirilmiş, partinin temel doktrini olan milliyetçilik akımına istinaden Milli İktisat siyaseti izlenmiş, yerli malı kullanımı ve kooperatifçilik özendirilmiştir (Tunaya,1988, s.36). Ağırlık ve uzunluk ölçü birimlerinde batı ile uyum sağlanmıştır.

İTP döneminde gerçekleşen en önemli gelişmelerden biri, Latin harflerinin kabulü olmuş, aynı dönemde Enver Paşa tarafından Arap harflerine de bağlı kalınan sınırlı ölçekte bir harf inkılabı yapılmıştır (Örmeci, 2010, s.105). Hukuk alanında yapılan reformlar ile, Şer-i mahkemelerin birçoğu Adliye Nezaretinin denetimi altına alınarak yargı birliği hedeflenmiştir. Aile hukuku ile ilgili davalar şeriat mahkemelerinden alınarak sivil mahkemelere verilmiş, birden fazla kadınla evlenmeye sınırlama getirilmiştir (Karpata. 2010, s.116).

Meşrutiyet ilanı ile kadına yönelik olarak açılan dernek ve kadın dergilerinin sayısında büyük bir artış olmuş, Malumat isimli kadın dergisi ön plana çıkmıştı. Daha çok kadın modası ve süslenmesi konusunda yayın yapan bu dergiye, bir süre sonra ilmi ve siyasi yayınları ile gündeme gelen Demet dergisi eşlik etmiştir. Sayfalarında toplum hayatında öne çıkmış ünlü Osmanlı kadınlarına yer veren bu dergi zamanla çocuk eğitimi, moda ve yüz bakımı gibi konulara da yer vermeye

başlamıştı. İTC iktidarı ile kadın yavaş yavaş da olsa bir kimlik sahibi olmaya başlamıştı (Pınarcı, 2013, s.7).

İTP, dejenerasyon sonucu toplumda hızla bozulan ahlaki değerlerin yeniden tanımlanması ve ikame edilmesinin, yaşanan krizleri aşmada yararlı olacağına inanmaktaydı. Bu yüzden uyulması gereken toplumsal kurallar ve kaçınılması gereken davranışların yeni kuşaklara aktarılması konusunda eğitimsel bir hedef belirlemiştir (Gurbetoğlu,2007, s.90).

1908 den sonra İTC tarafından geliştirilen modernite anlayışı sonucu kurulan yeni düzen, esas itibarı ile Osmanlı gelenekselliğinden başlayıp, milliyetçi ve laik politikalara uzanan bir süreçtir.1918 yılında, birinci dünya savaşı sonunda İTP'nin kendini fesih etmesiyle son bulmuş ancak Cumhuriyet ile kesintisiz bir modernleşme yolunun başlangıcı olmuştur.

6.1.3. CHP programı

Mustafa Kemal'in, kendi zihniyetini pratik alana aktarmak ve halka iletmek için kullandığı en önemli araç Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1947 yılında çok partili sisteme geçişle başlayan liberal ve demokrat eğilimlerin CHP içinde etkili olmaya başlamasının ardında, Batı'nın baskı ve teşviklerinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir.1947 yılında hazırlanan CHP tüzüğü ile, aşırı merkezîyetçi eğilimler ve tek parti döneminin izlerini taşıyan otoriter yönetim anlayışından vazgeçilmişti.1938 yılına kadar hakim olan zihniyetin makas değiştirmesi anlamına da gelebilecek bu dönüşümün geçmiş arka planı ile partinin Atatürk dönemi programlarının, İttihat ve Terakki Partisi programlarının irdelenmesi zorunluluk arz etmektedir.

Kurtuluş savaşı süresince Milli Mücadeleyi yürütmek amacıyla tarihsel bir öneme sahip olan Sivas kongresinde alınan karar gereği bir çatı örgütlenme olarak kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti, Kurtuluş Savaşının başarı ile sonuçlanmasının ardından Halk Fırkası'na dönüştü.

Partinin kuruluşu ile ilgili ilk açıklama 6 Aralık 1922 yılında bizzat Mustafa Kemal tarafından yapılmış, partinin bütün toplum kesimlerini temsil edecek bir yapıda olacağı ifade edilmişti. Partinin ana omurgası, Müdafai Hukuk Cemiyeti

üyeleri tarafından oluşturulacaktı. Bu amaçla mecliste mevcut olan muhalif grupların en aza indirilmesi için 1 Nisan 1923 yılında seçimlerin yenilenmesi karar alındı.

Seçimlerin yenilenmesi kararının ardından toplanan Müdafa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinin yapmış oldukları genel toplantı sonucunda 8 Nisan tarihinde Halk Fırkası'nın ilk seçim beyannamesi ve 1931 yılına kadar da tek parti programı olan 9 umde kabul edildi. Bu umdeler şöyle idi;

1. Hakimiyet, kayıtsız, şartsız, milletindir. Bu değişmez düsturumuzdur.
2. Teşrinisan 1338 (Kasım 1922) kararıyla saltanat mülğadır. Hukuk hakimiyet ve hükümrani gayri kabili terk tecezzi ve ferağ olmak üzere Türkiye halkının mümessili hakikisi olan Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinde mündemiçtir.
3. Memlekette emniyet ve asayişin muhafazası en mühim vazifemizdir.
4. Mahkemelerin süratle adaleti dağıtması temin edilecektir.
5. İktisadi kalkınma temin edilecektir.
6. Halkın askerlik müddeti azaltılacaktır.
7. İhtiyat zabitlerinin (yedek subayların) istikbali temin edilecektir.
8. Memurlar meselesinin tesbit ve ikmali, halk işlerinin çabuk neticelendirilmesi temin edilecektir.
9. Harap yerlerin sür'atle imarı yapılacaktır.

9 Eylül 1923 yılında Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olarak kurulan Halk Fırkası daha sonra adını Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirmiştir. Sivas Kongresi Nizamnamesi ile teşkilat altyapısını oluşturan CHP bugün dünyanın en eski birkaç partisinden biri olarak görülmektedir. Aynı yıl kabul edilen Nizamnamesi ile merkezîyetçi bir örgüt yapısının yanı sıra karar alma mekanizması da küçük bir azınlık grubun tekeline bırakılmıştır. Tipik bir oligarşik yapılanma örneği olan bu anlayış; İttihat ve Terakki Partisi'nin bürokratik ve oligarşik otoriter yönetim anlayışının bir tezahürü olarak sirayet etmiştir.

Halk Fırkası'nın 1923 Nizamnamesi ile, her Türk'ün, ya da Türk uyruğunu kabul eden herkesin partiye üye olabilmesinin yolu açılmış, CHP bu tavrıyla milliyetçi bir çizgide olduğunu göstermiştir.

İlan edilen Cumhuriyet ile birlikte yapılan devrimlere karşı toplumda oluşan tepkilerin önlenmesine yönelik olarak bazı adımların atılması zorunlu hale gelmişti. Bu realiteye karşın atılan adımların en önemlisi 1927 yılında kabul edilen Nizamname ile gerçekleştirildi.1927 yılında yapılan ilk kurultayda Atatürk altı gün süren Nutuk konuşmasını yapmış Türkiye Cumhuriyeti'nin halkçı bir devlet olduğuna vurgu yapmış, ulusun refahı için yapılması gereken faaliyetlerin halka bırakılmayıp, parti tarafından yapılmasını istemiştir.(Karpat, 2013, s.53) Mustafa Kemal gücün tek kişide toplandığı, yerel örgütlerin karar alma mekanizmalarının dışında bırakıldığı güçlü bir otokratik yapı oluşturarak tek adam yönetiminin temellerini atmış oldu. Lidere tam bağlılık ve itaati esas alan bir teşkilat kültürü anlayışı egemen olmuştur.

Her ne kadar 1931 yılında yayınlanan Nizamname ile aşırı merkeziyetçi örgüt yapısının birazcık yumuşaması sağlanmış olsa da, tek adam yönetimi kesintisiz bir şekilde devam ettirilmiştir. İttihatçı gelenekten gelen kadroların tecrübeleri ve destekleri sayesinde CHP, hem merkezi, hem de yerel bazda teşkilatlanma ve yönetme konusunda mesafe kat etmeye başlamıştır.

1931 yılı kurultay süreci Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi gibi kurumların açılma dönemine denk gelmiştir. Ulusal bağımsızlığını kazanan bir devletin Türk ulusal kimliğinin tanımlanması için bir dönemeç olmuştur. Türk milliyetçiliği temelinde hem siyasi hem de ekonomik güç olarak toplumun modernleştirilmesinin hedef alındığı bir süreç olarak kabul edilmiştir (Zürcher, 2003, s.51).

1931 yılında yapılan kurultay Kemalist ilkelerin, CHP programında yer aldığı bir süreç olmuştur.1931 yılı programının en uzun bölümü “Milli Talim ve Terbiye” başlığı altında “kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatandaşlar yetiştirmek”, “derin Türk tarihinin öğretilmesi” gibi söylemlerin ifade edildiği bir bölüm olmuştur (Yıldız, 2010, s.142).

Otoriter yönetim anlayışı, bir süre sonra parti-devlet bütünleşmesinin belirtilerini vermeye başlamıştır.1935 Nizamnamesi'nde bu durumla ilgili politikalar göze çarpmaktadır. Üyelere her ortamda parti propagandası yapma görevi verilmiş, üyeler arasında “yoldaşlık” bilincinin geliştirilmesi yönünde faaliyetler de

bulunulması talimatı verilmiştir. Parti kimliğinin güçlendirilmesi ve teşkilat kültürünün geliştirilmesi amacıyla üyelerin altı oklu bayrak, rozet ve parti marşı gibi sembolik değerlere sahip çıkmaları istenmiştir. 4.CHP Kurultayı'nda "Kemalizm" altı ilke olarak parti programına eklenmiş, 1937 yılında ise altı ilke ile anayasaya eklenerek devletin resmi ideolojisi haline getirilmiştir.

1938 yılında vefat eden Mustafa Kemal Atatürk'ün yerine seçilen İsmet İnönü'n de "Milli Şef" olarak ilan edilmesi CHP de otokratik yönetim anlayışının yerleştiğinin bir göstergesi olmuştur. Ancak, 1943 yılında yapılan bazı tüzük değişiklikleri ile parti-devlet bütünleşmesinin izleri silinmiştir.

CHP'nin ilk üç tüzük programlarına bakıldığında millet ve milliyetçilik kavramlarının yavaş, yavaş geliştiği görülmektedir.1923 yılında yapılan tüzükte 'Türk kültürü'nü benimsemenin parti üyeliği için gerekli olduğu söylenirken, 1927 yılında yapılan tüzükte ise "milli dayanışma dil birliğine, ülkü birliğine ve fikir birliğine" dayanır ifadesi yer almıştır. İlmi olmak ve fikir birliği içinde olmak sözleri, laiklik ile bağdaştırılmıştır. CHP pozitif bilimlere olan inancını, din ve siyaseti birbirinden ayırarak pekiştirmeye çalışmıştır (Ersanlı, 2013, s.105).

CHP'nin halkçılık ilkesi esasen halkın siyasi karar alma sürecine katılımını ifade etmiş olsa da erken Cumhuriyet uygulamalarında bu pek mümkün olmamıştır "Halk için, halka rağmen" mottosu uzun yıllar geçerliliğini muhafaza etmiştir (Karpata, 2013, s.59).

1923 yılından 1945 yılına kadar iktidarda kalan CHP'nin temel amacı, bağımsız bir Türk devleti kurmak ve toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek siyasi ve sivil kurumları tesis etmek olmuştur. CHP, Bu tarihsel geçmiş aşamasında, modern siyasetin bir çerçeveye oturtulmasının yanı sıra ülkeye rehberlik etmiş bir örgütlenmenin adıdır (Karpata, 2013, s.42-46).

CHP'nin halkla sürekli bir iletişim içinde bulunması ve yakın temas kurabilmesi için kullanılan araçlardan birisi Türk Ocakları, diğeri ise halkevleri olmuştur.

Türk Ocaklarının kuruluş felsefesi, özü itibarıyla Türk kökenli halkların tarihini ve kültürünü incelemek amacına yöneliktir. Özellikle "milli eğitimi ilerletmek, Türk ırkını ve dilini geliştirmek" temel gaye olarak belirlenmiştir. Başlıca

faaliyetleri arasında, dil kursları açmak, konferanslar düzenlemek, kitap ve dergiler yayınlamak, kulüpler kurmak, edebi toplantılar düzenlemek vb. vardı (Ersanlı, 2013, s.98). CHP tarafından geliştirilen siyasi dönüşüm programlarının, halka iletilmesi ve sosyal alana yansıtılması bu ocaklar tarafından tatbik ediliyordu. Türk Ocakları, Kemalist milliyetçiliğin en önemli taşıyıcı unsurlarından biri olmuştur. Ancak kapsamlı bir program etrafında gelişemediği için, toplumun içinde bulunduğu süreci efektif bir şekilde sindirmesini sağlayamamış, sadece yol gösterici bir işlev yüklenmişlerdir (Kılıç, 2006, s.48).

CHP programlarının ve Kemalist milliyetçilik anlayışının topluma benimsetilmesi kapsamında kullanılan en önemli araç 1932 yılında kurulan “Halkevleri” olmuştur. Türk Ocaklarının, toplumu dönüştürme konusunda yetersiz kalması ve CHP ile bağının kopması sonucu tesis edilen Halkevlerinin kurulmasını tetikleyen sebepler arasında kültürel nedenler de bulunmaktaydı. Yapılan devrimlerin topluma mal edilmesi konusunda yaşanan sıkıntılı süreç, yeni harflerle eğitim ve öğretim konusunda Millet Mekteplerinin yetersiz kalması, yeni bir örgüt ihtiyacını ortaya çıkarmıştı. Sanatı ve sanatçıyı korumak, bilinçli ve eğitilmiş insanlar yetiştirmek, kent ve köy arasındaki kültürel farklılıkları en aza indirmek, hurafelerden arındırılmış nesiller yetiştirmek vb. gibi unsurlar da Halkevlerinin kuruluş nedenleri olarak sayılabilir.

CHP'nin altı okundan birisi olan “halkçılık” ilkesinin ulusallaşma sürecindeki önemine istinaden, halkçılığın toplum zihninde vücut bulması ve halkın ideolojik olarak eğitilmesi gibi emeller de Halkevleri örgütlenmesini gerekli kılmıştır (Çeçen, 2000, s.92). Halkevleri ulusal bilincin geliştirilmesi ve halk eğitimi konusunda dönemsel olarak çok önemli bir rol oynamıştır. Halk eğitimi zamanla içerik olarak; insancıl eğitimden, iktidar için eğitime, eksik giderici bir pozisyondan, hayat boyu sürekli eğitim veren bir pozisyona, seçkinlerin eğitiminden, kitlesel eğitime, kişi eğitiminden grup eğitimine evrilmiştir. Demokrasi, toplumsal dönüşüme uyum ve kişisel gelişim konuları halk eğitiminin temel dersleri olarak öne çıkmıştır (Geray, 1970, s.12). Ana etkinlik kolları ise dil, tarih, edebiyat, güzel sanatlar, spor, kütüphanecilik, müzecilik ve köycülük branşları olmuştur.

Tek parti döneminde güdümlü olarak kurulan Serbest Fırka'nın seçimlerde halk tarafından büyük teveccüh görmesi, devrimlerin ve Kemalist CHP zihniyetinin, topluma yeteri kadar nüfuz edemediğini göstermesi açısından yöneticileri yeni arayışlar içine sokmuştu. Bu bağlamda, halkevleri, parti ve halk arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Devrimlerin telkin, terbiye ve eğitim yoluyla halka benimsetilmesinde yaşamsal bir öneme sahip olmuştur.

CHP döneminde, ulusal kimlik ve bilincin geliştirilmesi konusunda en az Halkevleri kadar önemli olan bir diğer araç da “okul” olmuştur. Okul, devletin bir ideolojik aygıtı olarak teorik alanın, pratik alanı şekillendirmesinde yardımcı olarak düşünülmüştür. Yeni bir ulusal kimlik kazandırmak için yapılan araştırmalar “okul” aracılığı ile eğitim programları çerçevesinde merkezi otoritenin denetiminde topluma aktarılmıştır. Merkezi otoritenin kaynağı olarak “devlet” eğitimin içeriğinin kabul edilen ahlaka ve dogmatik düşüncelere aykırı olmamasına dikkat etmektedir. Bu alanda denetleme görevini yapmak üzere kurulan Talim ve Terbiye Kurulu; program ve kitapların, devletin ideolojisine uygun olup, olmadığını kontrol etme görevini ifa etmiştir (Parlak, 2005, s.97).

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde, toplumun her alanda yeniden kurgulanması, eğitim yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda seküler yaşam içerisinde yapılacak laik bir eğitim sistemine gereksinim duyulmuştur. Eğitim alanında yapılan ilk köklü değişim, 1924 yılında Millet Meclisi tarafından kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” ile yapılmıştır. Kanunun gerekçesinde bulunan “milletin duygu ve düşünce birliği” ifadesinin hedefe ulaşması için, sadece okul eğitiminde verilebilen Türkçe, Türk Tarihi, Türkiye Coğrafyası ve Malumat-ı Vataniye derslerinin okutulmasının önemi ortaya çıkmıştır. Kanun ile azınlık okulları ile birlikte özel yabancı okullar da Maarif Vekaleti'ne bağlanarak müfredat değiştirilmiş, din dersleri de kaldırılmıştır. Meslek okullarının da vekaletle bağlanmasıyla eğitim de birlik süreci tamamlanmış oldu (Üstel, 2004, s.128). Okul sayılarının artması ile birlikte, ulusal kimliğin inşa süreci de ciddi bir ivme kazanmış, 1924 yılından itibaren de eğitim programları Osmanlı izlerinden arındırılmış bir şekilde hazırlanmaya başlamıştır (Üstel, 2004, s.128).

6.2. 1908 ve 1923'ün Temel Karşılaştırma Parametreleri

Karşılaştırılmalı tarihin ortaya koyduğu kavramsal çerçeve ile hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet dönemlerine değişik açılardan yapılan bakış ve analiz sonucunda, azınlık politikaları, sosyo-ekonomik yaklaşımlar, parlamenter sistem, anayasa hakkında bütün dönüşümler, 1908'den 1923'e kadar geçen süre tarihsel süreklilik olgusu esasına dayanarak irdelenmiştir. Yakın tarihin son iki yüzyıllık süreci, modernleşme paradigması ışığında incelenirken süreklilik teorisi doğal bir yaklaşım şeklinde ortaya konulmuştur. 1908 de, 1923 de kendinden önceki siyasal ve toplumsal dönüşümlerden ve kurumsal yapılardan oldukça etkilenmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan Rus Narodnizmi, pozitivism ve Fransız solidarist-Korporatizm gibi kavramlar, dönemler arasındaki geçişkenliğin ruhunu yansıtmaktadır.

Bu çalışmada, İTC zihniyeti ile Cumhuriyet'in ilanından sonra benimsenen Kemalist ideolojinin benzerlikleri ve günümüze değin gelen yansımaları üzerinde durulmuş, 1908 ve 1923 dönemlerinin birbirinin devamı olarak gerçekleştiği tezi savunulmuştur. Her şeyden evvel iki devrimi de gerçekleştirenler aynı kuşaktan gelmiştir. Meşrutiyet de Cumhuriyet de, esas olarak parlamenter sistemi hedeflemişse de, devletin başı konusunda ayrı düşmüşlerdir. Bununla birlikte, özü itibarıyla, iki süreç arasında eğitim, hukuk ve laiklik anlayışı bakımından önemli benzerlikler göze çarpmaktadır. Meşrutiyet döneminde bu konularla ilgili birçok reform hareketi yapılmak istenmesine rağmen, birtakım çevrelerin amansız muhalefeti sonucu tam olarak hayata geçirilememiştir. Her ne kadar uygulama konusunda başarıya ulaşılmamış olsa da, o dönemin öne çıkan ve vücut bulan Latin Alfabetine geçiş faaliyetleri, kız çocuklarının eğitilmesi, kadınlara bir takım hakların verilmesi ve eğitimin laikleştirilmesi gibi fikirlerin, Cumhuriyet Dönemi devrimlerine önemli bir altyapı oluşturdukları yadsınmaz. Cumhuriyet dönemi de, Meşrutiyet dönemi gibi, Positivist ilimi kendine rehber edinen Fransız sistemini örnek almış, rasyoneliteyi savunmuştur.

Netice de, Cumhuriyet'i kuran kadronun birçok elemanı 1908 devriminin ilan edilmesi için mücadele etmiş ve o günün Hürriyet Bayramı olarak kabul edilmesin de önemli bir rol oynamıştır. Meşrutiyet ve Cumhuriyet arasında yaşanan 1. Dünya savaşı ve savaş sonu ilan edilen Mondros Mütarekesi'nin, Anadolu'da uyandırdığı

milli mücadele ruhunun ateşlediği Kurtuluş Savaşı, bu kadroların İttihatçılıktan, Kemalizm'e evrilmesine neden olmuştur. Mustafa Kemal, milli mücadele döneminde İttihatçı geleneğin örgütlü tabanından oldukça faydalanmıştır. Her ne kadar ITP, Mondros Mütarekesi sonucu kendisini feshetmişse de, yerine kurulan Teceddüt Fırka'sı, İttihatçı kadrolara sahip çıkmış, dağılımı engellemiştir.

Aynı tabana dayanan Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin diğer bir ortak özelliği de Emperyalizm'e karşı takındıkları tavır olmuştur. Kurtuluş Savaşı esnasında Anadolu'da ve Rumeli'de kurulan Müdafaa-I Hukuk Cemiyetleri'nin içinde aktif görev alan kişilerin çoğunluğu İttihatçı gelenekten gelmekteydi. Tunaya'ya (1989) göre, yurt dışına kaçanlar dışında hemen hemen bütün İttihatçılar Anadolu'da başlayan bu milli mücadeleye gönüllü olarak katılmıştır. O yüzden bu illiyet bağının savaştan sonra da devam etmesi aşıkardır. Nitekim kazanılan zaferden sonra İttihatçı kadronun büyük kısmı önemli bürokratik makamlara getirilmişler, bu gelenekten gelen Mustafa Kemal ve arkadaşlarının gerçekleştireceği pek çok reform hareketlerinin yanı sıra, ilan edilen Cumhuriyetin ana omurgası üzerinde de, ITC zihniyetinin politik alt yapısı, temel oluşturmuştur (Örmeci, 2010, s.124).

Cumhuriyet'in ilanı ile Türkçülük ve Batıcılık fikrinin öne çıkmasıyla birlikte, geçmişin izlerini silmeye yönelik yapılan pek çok eylem, yeni dönem zihniyetinin temel taşlarını oluşturmuştur .Geçmişle gelecek arasında sentez yapan bu düşünce akımlarının Mustafa Kemal'in de düşünsel hayatında etki yapması kaçınılmazdı. Mustafa Kemal bu felsefesini yeni Cumhuriyet olgusu ile bütünleştirmiştir.

İttihatçı zihniyetin temel unsurları olan modernite olgusu ve devletin etkin ve belirleyici olma gücü, Mustafa Kemal'in ilan ettiği yeni Cumhuriyet'in de kuruluş ideolojisinin ana omurgasını oluşturmuştur. Özellikle Tanzimat'tan beri süregelen devletin beka sorunu toplumun devlete sıkı sıkıya bağlanmasına neden olmuş ve Devlet kutsal bir varlık haline getirilmiştir. Atatürk'ün ulusal egemenlik vurgusu da bu düşüncenin bir tezahürü olarak görülmüştür (Zürcher, 2010, s. 256).

6.3. Kemalizm ve Ulus-Devlet Süreci

6.3.1. Kemalist ideolojinin analizi

Cumhuriyet'ten sonra, toplumsal pratiklerle şekillenmiş, uygulamaya dayalı bir ideoloji olarak kabul edilmektedir. Mevcut konjonktüre ve bulunduğu koşullara göre şekil alarak yeniden yapılandırılma özelliğine sahip olmasından dolayı doktriner olmaktan çok pragmatik bir karaktere sahip olmuştur. Çağdaş ve ilerici niteliklere haiz olan Kemalist ideoloji, uyulması zorunlu olan toplu kurallar manzumesi olarak görülmemiştir (Yıldız, 2010, s.91).

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Kemalist ideolojinin yaratılması ve uygulanması pratiğinde bir siyasal eğitim aracı olarak kullanılmıştır (Kongar, 2010, s.115). 1927 yılında yapılan CHP kongresinde Atatürk verdiği nutukta Kemalist ideolojinin ana unsurlarını ve ilkelerini belirgin bir şekilde sıralamıştır. Cumhuriyetin temel hedefleri olan halkın egemenliği, saltanatın kaldırılması, ulusal ekonomi, hukuk üstünlüğü ve eğitim sisteminin modernleştirilmesi gibi konular, Kemalist ideolojinin de bileşenleri olarak kabul edilmiştir. 1927 CHP kongresinde başlayıp, 1931 kongresinde son bulan çalışmalar neticesinde, Kemalist ideolojinin çerçevesi çizilmiş, cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık ilkelerine laiklik, devletçilik ve devrimcilik ilkeleri de eklenerek, 1935 yılında yapılan dördüncü kurultayda Atatürk İlkeleri olarak belirlenmiştir (Kongar, 2010, s.116).

Batı tipi bir toplum yaratmak ve toplumsal alanın yeniden düzenlenmesine yönelik devrimler, elitist zümre tarafından "tepeden inme" yöntemleriyle topluma kabul ettirmeye çalışılmış, Atatürk'ün "halk egemenliği"ne olan inancı temelinde, devrimlerle birlikte toplumun yeniden biçimlendirilmesi için uygun ortam yaratılmıştır. Bilime dayalı Batı uygarlığının temelleri ve ilkeleri araştırılarak, Cumhuriyet dönemi devrim sürecinin pozitivist bir çerçeveye oturması ve devrimlerin evrensel bir nitelik kazanması için çaba sarf edilmiş, toplumdaki güç dengesinin, dinsel ve geleneksel nitelikten, çağdaş, demokratik ve laik bir yöne doğru yönlendirilmesi hedeflenmiştir (Kongar, 2010, s.111).

Batılı anlamda bir toplum yaratmaya yönelik devrimci faaliyetlerin yanı sıra, emperyalizme karşı milliyetçilik; toplumsal ve kültürel yaklaşım olarak, halkçılık;

ekonomik kalkınma için, devletçilik; şeriat düzenine karşılık, cumhuriyetçilik ve yaşam biçimi olarak, laiklik, Cumhuriyet'in de temel ilkeleri olarak benimsenmiştir.

Ulus-Devlet inşa sürecinde belirleyici unsur olan Kemalist milliyetçilik ilkesinin temel paradigması Osmanlıcılık, Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm karşıtlığı olmuştur. Bazı kaynaklar, bu milliyetçilik anlayışının temelinde halkçılık anlayışı olduğunu vurgulamışlardır. Bu anlamda, çok uluslu bir imparatorluktan "Türk" olan bir kimliğe geçilirken, toplumsal ve ekonomik düzlemde ortak bir amaç etrafında birbirine sıkı sıkıya kenetlenmiş bir toplum oluşturulması gerekiyordu. Ulusçuluk, tarihsel, etnik ve kültürel bir bütünlüğe vurgu yapıyor iken, halkçılık; bu tek düzeliği toplumsal dokuda temellendiriyordu (Karaömeroğlu, 2003, s.276).

Tek parti döneminin halkçılık anlayışı, Fransız solidarizminden referans almıştır. Dayanımcı bir ruhu çağrıştıran bu anlayışın temelinde, birbirini tamamlayan uyumlu bir halk tanımlanmaktadır. Bireyi ikinci plana iten, toplumu önceleyen bir anlayış söz konusudur.

1930 yılından itibaren toplumda görülen huzursuzluklar ve toplumsal dönüşüme tepkilerin artması sonucu halkı bilinçlendirmeye yönelik adımların atılmasına karar verilmiş, bu bağlamda Halkevleri ve köycülük anlamında Köy Enstitüleri projeleri planlamaya alınmıştır.

Köycülük anlayışının genel amacı, kırsaldan kente göçü önlemenin yanı sıra, modern tarım aletleri ile tarımın gelişmesini sağlayarak rantabl bir üretimi gerçekleştirmek ve köylünün yaşam standartlarını yükseltmek olmuştur. Köylüye kendi coğrafyasında, kendi coğrafyasına özgü bir eğitim verilmiş, bütün bu gelişmeler 1940 yılında kurulan Köy Enstitülerinin altyapısını oluşturmuştur. Halkevleri Köy Enstitüleri, Kemalist milliyetçi temelleri olan bir ulus –devlet inşası için kullanılan önemli programlar olmuşlardır.

Etnik ve soya dayanmayan Kemalist milliyetçiliğin eğitim politikalarının temelleri Cumhuriyetçi, laik ve ulusçu yurttaşlar yetiştirmek üzerine inşa edilmiştir. Sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir halk yaratma idealine ulaşmayı hedefleyerek her türlü dinsel ve etnik grup faaliyetlerine karşı kararlı bir tutum sergilemiştir.

Milli Mücadele'den sonra başlayan yeni bir ulus ve ulusal kimlik yaratma sürecinde, Mustafa Kemal da Osmanlı kimliğinden farklı olarak bir kimlik

yaratmaya,” ümmet’ devrinden” ulusa” geçiş çalışmalarına hız vermiştir. Kardeşlik ve yurttaşlık birliğinde, Türk ulusal benliğinin oluşturulması temel gaye olmuştur. Kemalizm de İTP gibi pozitivist öğretilerin etkisinde kalmış, pozitivism, Kemalist ulusçuluk anlayışında, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ile de biçimlendirilmiş, yeni bir ulus inşa sürecinin zemini bilimsel esaslara dayandırılmıştır.

Ulusçuluk ideolojisi, ulusal birlik ve beraberlik konularında çok hassas davranmış, ötekileştirici bir tavırdan ziyade birleştirici bir duruşa sahip olmuştur. Çok uluslu bir devletten tek uluslu bir devlete dönüşün sancılarını yaşayan Türkiye’de Kemalist ulusçuluk üç boyut etrafında toplanmıştır. Bunlar; halka dayalı bir meşruiyet anlayışı, siyasal eşitlik ve halkın yönetime katılması ile bağımsızlık kavramları olarak vurgulanmıştır (Köker, 2012, s.163).

Bir ulus devlette, siyasi iktidarların meşruluğunun kaynakları olarak kabul edilen kuram “toplum sözleşmesi”dir. Bir yanda toplumu “atomistic” görüşle değerlendirenler, diğer yanda toplumu “birleşik ve bütünlük” bakış açısıyla değerlendirenler olmak üzere iki çeşit kuramın varlığı söz konusudur. Kemalist ulusçuluk” birleşik ve bütünlük” öğeleri içermesi hasebiyle, Rousseau’nun toplum sözleşmesi kuramını esas almıştır.

Kemalist ideolojinin milli kimlik oluşturma çabaları, aynı zamanda modernleşme algısı içerisinde de yer bulmuştur. İç içe geçmiş iki süreçten söz edilebilir. Kemalizm’in temel hedefleri, ekonomik refah düzeyini yakalamak ve kültürel ilerlemeyi teşvik edecek modernist bir ideolojiyi tesis etmek olmuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde, uzun süren bir imparatorluk iktidarından çıkan halkın yeni rejime adaptasyonunu sağlamak, yaşadığı ülke ile bağlarını kuvvetlendirecek birtakım yenilikler yapılarak yeni bir ulus bilinci yaratmaya yönelik ulusçu yaklaşım dört alanda yapılan devrimlerle gerçekleştirilmiştir (Kongar, 2010, s.114). Dil birliğini sağlamak, tarih birliğini sağlamak, ekonomik alanında kendine yeterlilik ve bağımsızlığı pekiştirmek bu dört alanı oluşturuyordu.

Yeni bir ulus inşasında en önemli parametrelerin birisinin dil olduğu yadsınamaz bir olgudur. Hem ulusal birliği yaratmak hem de bu birliği yaratma yolunda resmi ideolojiyi aktarma açısından çok büyük bir öneme haizdir. Osmanlı döneminde yöneticiler ve halk arasında farklı iki dilin olması, sınıfsal ayrımcılığa

dalalet ediyordu. Divan edebiyatı ve halk edebiyatı da, sanatsal anlamda ayrımcılığın belirtilerinden biri idi. Dil de birliği sağlamak amacıyla Cumhuriyet ilanından sonra, Türkçe alanında çalışmalar yapmak üzere Türk Dil Kurumu faaliyete geçirilmiştir.

Ulus kimliği dönüştürmek amacıyla yapılan dil bilgisinin belirlenmesi, kelime haznesine ulusal bir nitelik kazandırılması, dili koruma ve geliştirmeye yönelik kurumların oluşturulması gibi uygulamalar, yeni rejimin toplumu dönüştürme projesine bağlı olarak gerçekleştirilmiştir (Balçık, 2003, s.777).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulus kimliğine hakim olan din olgusu, hilafetin kaldırılması ile başlayan sekülerleşme politikası sonucu yerini dil unsuruna bırakmak zorunda kalmıştı (Yıldız, 2003, s.296). Pozitivist temellere dayanan bir hukuk düzeni, şeriat hukukunun yerine geçmiş, kendine özgü Türkçe dili kullanılmaya başlamıştı.1921 Anayasasında Türkçe resmi dil olarak kabul edilmiş, Türkçe olmadan Türk ulusundan söz edilemeyeceği vurgulanmıştır. “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyaları ile de toplum Türkçe konuşmaya özendirilmiştir.

1928 yılında Latin alfabesinin kabul edilmesi ile yurt çapında seferberlik ilan edilerek kurulan “Millet Mektepleri” aracılığıyla, halka yeni alfabeye göre okuma-yazma öğretilmiştir. Bir taraftan yöneticilerin, diğer yandan ordunun askere alınan kişilere yönelik okuma-yazma öğretimi, milli dilin yayılmasına katkı sağlamıştır. Türk Dil Kurumu'nun (TDK) kurulması ile dil üzerinde sadeleştirme ve geliştirmeye yönelik dil kongreleri yapılmaya başlanmıştır. Birinci ve ikinci kongrede daha çok dilin arılaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılmış iken, 1936 da yapılan üçüncü kongrede önemli bir karar alınmış ve “Güneş Dil Teorisi” bu kongrede ilan edilmiştir. İnsanların güneşe tapmasından esinlenen bu teoriye göre “ilk doğal dil, insanların yansıyan seslerinden doğmuş, ilk insanlar içinde bir dilin gerekli olduğunu ilk hissedenler Türkler olmuş, güneşi anlamak için ilk sözcüklerini üretmişlerdir”. Atatürk'ün desteğiyle geliştirilen teori, başlıca tüm dünya dillerinin Türkçeden türemiş olduğunu ileri sürmekteydi. (Çağaptay, 2003, s.254). Dilde birliği sağlama adına yapılan dilin sadeleştirilmesi, Latin alfabesinin kabul edilmesi ve Güneş Dil Teorisinin ilan edilmesi, yeni ulusal kimliği de sırtlayan önemli gelişmeler olarak tarihe geçmiştir (Yıldız, 2010, s.192).

Ulusal birliğin yaratılması için dil birliği kadar önemli olan ikinci adım, tarih birliği olmuştur. Aidiyet duygusunun gelişmesi adına ortak bir tarihsel geçmişin olmasının, ulusal kimliğin oluşumuna önemli bir katkı yapacağına inanılmıştır. Bu vesile ile 1931 yılında Türk Tarih Kurumu (TTK) faaliyete geçirilmiştir. Bu kurumun yanı sıra ortak geçmiş farkındalığı yaratmak adına “Türk Tarih Tezi” de ortaya konulmuştur. Ulusal kimlik arayışının bir parçası olarak ele alınan Türk Tarih Tezi’nin düşünsel arka planında Osmanlıcılık, kültürel Türkçülük ve sosyal ve etnik Türkçülük gibi fikirlerin sentezi bulunmaktaydı. (Ersanlı, 2003, s.801). 1932 yılında yapılan ilk Türk Tarihi kurultayında Afet İnan tarafından Türk Tarih Tezinin ilk sunumu yapılmıştır. Türklerin yuvarlak bir kafaya sahip oldukları, göç ettikleri her yere kendi medeniyetlerini götürdüklerini savunan tez içeriği itibariyle, ırksal temellere dayandırılmıştır (Çağaptay, 2003, s.246). Kongre, tezin onaylanması ile sona ermiş olsa da tartışmaları beraberinde getirmişti. Bu tez, Anadolu’yu kendi yurtları olarak gören Ermeni ve Yunan tezlerine karşı, Anadolu’nun ilk sahiplerinin Türk’ler olduğunu savunan bir karşı tez olarak değerlendirilmiştir. Böylelikle, Atatürk, Anadolu’da Türk ulus-devletinin kurulmasını meşru hale getirmeyi amaçlamıştır (Yıldız, 2010, s.181).

1937 yılında yapılan ikinci kongrede de, Anadolu’nun çok eski zamanlardan beri Türk ırkının iskan ettiği topraklar olduğu hükmüne varılmıştır. Bu hüküm gereği bu toprakları kendine yurt eden bütün kavim ve uygarlıkların, Türkçe konuşup, konuşmadığına bakmaksızın Türk oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Çağaptay, 2003, s.258). Bu yaklaşım, bazı çevreler tarafından Pan Türkist bir anlayış olarak değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

Erken Cumhuriyet döneminde, ulusal kimliğin yaratılması aşamasında kullanılan Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ile toplum ve birey kendilerine ait ortak bir dil ve ortak bir tarihe sahip kılınmıştır.

Ekonomik anlamda bağımsız ve kendi kendine yetebilen bir devlet olmak isteyen yeni Cumhuriyet, bir taraftan Kurtuluş Savaşı’nın getirdiği mali külfet, diğer taraftan da Osmanlı’dan miras kalan borçlardan dolayı ağır bir ekonomik durumla karşı karşıya kalmıştı. Aynı anda hem borçlarını ödemek hem de ekonomik aktiviteleri sürdürmek zorunda idi. Bütün medeniyetlerin yükselişi ve çöküşünün

ardında ekonomik sorunlar olduğuna inanan Mustafa Kemal, askeri ve siyasi başarılarının yanına ekonomi konusunda da bir başarı hikayesi yazmak istiyordu. Bu amaca yönelik olarak yaptığı ilk önemli etkinlik, İzmir İktisat Kongresi oldu. Kongrede yaptığı açılış konuşmasında, asıl bağımsızlığın ekonomik bağımsızlık olduğunu vurgulayarak kongrenin önemine dikkat çekmiş, Osmanlı döneminde ekonomik etkinliği elinde tutan gayrimüslim azınlıklara, Cumhuriyet döneminde taviz verilmeyeceğinin işaretlerini vermişti. Yabancı sermaye teşvik edilir iken, aynı zamanda yerli özel sektörün büyümesine de destek verilerek sermaye birikiminin oluşmasına gayret edilmiştir. Kongrede alınan bazı kararlar liberal adımların öncüleri olmuştur.

İktisat Kongresi'nde ayrıca o dönem itibarı ile kentli nüfustan daha çok olan kırsal kesime de tarımın makinalaşması konusunda sıcak mesajlar verilmiştir. Ticari ve zirai alanda hasıl olan yetersiz sermaye birikimi nedeniyle, ekonomide devlet eliyle bir inşa süreci yürütülmüştür. Yeni Cumhuriyet'e özgü bir devletçilik anlayışından söz edilebilir (Kongar, 2010, s.352). Güçlü bir ulusal ekonomi ve yan bileşenlerini oluşturmak amacıyla yapılan beş yıllık kalkınma planları bazı dönemler başarılı olurken, bazı dönemlerde kaynak yetersizliğinden kesintiye uğramıştır. Her şeye rağmen Cumhuriyetle birlikte ekonomik yapı bir devinim kazanmış, geleneksel toprak işlemeciliğinden sınai ürünlere doğru evrilmeye başlamıştır. Ekonomik anlamda yeniden üretebilen bir toplum ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kemalist ulusçuluk adına yapılan devrimlerin bir diğeri de siyasi bağımsızlığın pekiştirilmesi olmuştur. Kurtuluş Savaşı sonrası yapılan Lozan Konferansı, bağımsızlık adına yapılan görüşmelerin yapıldığı ve sonuçlandırıldığı tarihsel bir dönüm noktası olarak Türk tarihinde yerini almıştır. Bağımsızlık konusunda kararlı bir duruş gösteren yöneticiler, üç önemli konunun çözümünü ise zamana bırakmışlardır. Bu konulardan biri Türkiye ve Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesi olmuştur. Dönem, dönem bazı gerginliklere neden olmuş olsa da, daha sonra yapılan bir protokol ve sözleşme ile büyük ölçüde çözülmüştür. İkinci sorun ise, Musul sorunu olmuştur. Nüfusun çoğunluğu Türkmen olması hasebiyle Türkiye tarafından İngiltere'den istenen Musul, iki ülke arasında yapılan görüşmelerde sonuç alınamayınca Milletler Cemiyeti'ne götürülmüşse de, sonuç İngiltere lehine tasdik edilerek, Musul İngiltere'nin denetiminde Irak'a verildi. Üçüncü sorun ise,

Osmanlı'dan yeni döneme aktarılan borçlar konusunda çıkmıştı. Lozan'da yapılan görüşmeler sonucu, sorunun Türkiye ve alacaklı ülkeler arasında anlaşmalar yolu ile çözülmesi karara bağlanmış olsa da büyük alacaklılardan biri olan Fransa ile hem borçlar hem de Hatay konusunda uzun yıllar süren kavgalara sebep olmuştur.

Siyasi anlamda bağımsızlığı pekiştiren tarihsel olaylardan bir diğeri de, Türkiye ile Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, İngiltere, Japonya ve Sovyetler Birliği arasında 1936 yılında yapılan Montreux Boğazlar Sözleşmesi olmuştur. Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki tam egemenliğini kuran önemli bir belge olarak kabul edilmektedir.

Asırlardır süren bir İmparatorluğun küllerinden yenilikçi çağdaş bir ülke yaratan Mustafa Kemal'in, Cumhuriyet'in ilelebet payidar olması adına oluşturduğu ilkelerin detaylı bir analizinin yapılması gerekli olarak görülmüştür.

6.3.2. Kemalizm ilkeleri

6.3.2.1. Devletçilik ilkesi

Cumhuriyet ilanından sonra devlet yönetiminin ana unsurlarını belirleyen Kemalist ideolojinin devletçilik anlayışının temel ilkesi, sosyal devlet olgusu olmuştur. Birçok çevrenin dillendirdiği gibi kısmen Etatizm ve Sosyalist manifestoların izleri görülmüş olsa da, yeni Cumhuriyet'in ihtiyaçları üzerine kurulmuş, kendine özgü bir sistemdir. Bu devletçilik anlayışının temel hedefleri; yurttaşların yaşam standartlarını yükseltmek, imar ve bayındırlık hizmetlerini yapmak, teşebbüs hürriyetine ortam yaratmak, toplumun sağlık, güvenlik ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için organize olmak, denetleme ve koordinasyon yükümlülüklerini yerine getirmek olarak planlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hakim olan katı devletçilik anlayışı, birkaç yıl sonra devletin kontrolü ve müdahale yöntemlerinin biraz yumuşaması sonucunda, ılımlı devletçilik anlayışı öne çıkmış olsa da, 1929 yılında başlayan dünya ekonomik krizi, devletin tekrar ekonomide ana aktör haline gelmesine neden olmuştur. Ekonomik kriz sonucu uç veren şiddetli yoksulluk, sosyal devlet anlayışı ile bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır. Sınıf çatışmalarını önlemek ve toplumsal uzlaşmayı sağlamak, sosyal devlet anlayışının bir gerekliliği olarak görülmüştür. Siyasi rejimin geleceği, devletin gücü ve kontrolü elinde tutmasıyla çok yakından ilgili idi.

İttihatçı gelenekten Atatürk'e sirayet eden devleti önceleyen kutsal, sekter devletçi anlayışın Cumhuriyet döneminde de ön plana çıkarılması sonucu, devlet ve toplum arasında meydana gelen uyuşmazlık, birçok radikal dönüşümün gerçekleşmesi için elzem olan toplumsal desteğin yetersiz ve gönülsüz olmasına neden olmuştur. Meşrutiyet döneminde parti ön plana çıkarılıp, toplum geri planda tutulmuş iken, Cumhuriyet döneminde ise lider esaslı modernleşme hareketleri öne çıkarılarak, halkın geri planda kaldığı hareketler görülmüştür. Halkçılık kavramını ilke edinen bir liderin o günkü koşulların etkisiyle yapmış olduğu çelişkili bir davranış olarak gözükmüşse de, Atatürk, yeni Türkiye'nin ilelebet var olması için gerekli radikal adımların atılmasında, bu yöntemi kararlı bir şekilde uygulamıştır (Ahmad, 1995, s.91).

6.3.2.2. Cumhuriyetçilik ilkesi

A.Comte'un pozitivizm öğretilerini kendine ilke edinen İTC'nin, toplumu dönüştürme aracı olarak akıl ve bilimi esas olarak alma düşüncesi, yeni dönemin seçkinleri tarafından dikkat alınmış, eğitim yoluyla bilimsel ve rasyonel bir toplum oluşturulması yönünde çaba sarf edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, İttihatçılık zihniyeti, resmi ve kurucu ideoloji olarak Kemalizm üzerinden devam etmiştir. 1923 yılından itibaren cumhuriyetçi rejim toplumun hayat tarzını çok derinden etkileyen sosyal ve siyasal bir dönüşümü gerçekleştirmeye başlamıştır. Atatürk'ün söylevlerinde yer alan "Batı'ya yönelmiş bir Türkiye" söylemi de esas itibarıyla, İTP'nin politikalarının bir devamı olarak, toplumun kültürel ve zihinsel olarak Batı'ya uyum sağlaması amacına yönelik olmuştur (Akyol, 2008, s.494). Bu yönde yapılan reformların esas amacı, Batılı olmayan Müslüman bir ülkenin geçmişinden sıyrılarak modern, yeni bir Türkiye'nin ortaya çıkmasını sağlamak olmuştur (Zürcher, 2010, s.285).

Anayasa'ya konulan "değiştirilmesi teklif dahi edilemez" maddesi, Kemalizm'in Cumhuriyetçilik ilkesinin temel dayanağı olmuştur. Meşrutiyet dönemini yaşamış önemli bir aktörün, Cumhuriyet rejimini ilan etmesinin gerisinde, demokrasi uygulamalarının, bu yönetim sistemine uygunluğu olmuştur. Buna rağmen Mustafa Kemal, demokrasiyi gerçek anlamda uygulama konusunda yeteri kadar başarılı olamamıştır. 1945 yılına kadar süren tek partili dönem, bir nevi otoriter

Cumhuriyet anlayışı ile sürmüştü, ölümünden sonra bir müddet daha devam etmiş, ancak ellili yıllardan sonra ülke çok partili döneme geçmiştir. Yapılan inkıplara karşı gösterilen direnişler, devrim ve demokrasinin bir arada yürütülemeyeceği inancı, Mustafa Kemal'i, tek partili otoriteriyen bir anlayışa sevk etme ihtimali yüksek olmakla birlikte, eylem ve söylem tutarsızlığı, İTP iktidarından sonra, bu yeni dönemde de maalesef tezahür etmiştir. Yeni dönemin bütün kurallarını ve köklü değişikliklerini yerleştirmek için muhalefete söz hakkı verilmeyerek, demokrasi bir nevi askıya alınmış, Cumhuriyet'in karşılaşıcağı tüm tehlikelere karşı eldeki bütün araçların kullanılması göze alınmıştır. Cumhuriyet'in milliyetçi, halkçı, laik ve devletçi kimliğinin değişmez olduğu vurgulanmıştır.

6.3.2.3. Laiklik ilkesi

Osmanlı Devleti'nin uğramış olduğu yenilgilerin sonucu, başlayan dağılma ve çöküşe engel olmak için İttihatçılar harekete geçerek bazı eylem ve söylemler gerçekleştirdiler. Öncelikle savundukları görüş, devletin sahip olduğu geleneksel İslami düşüncenin, bu yenilgilerin ve çöküşün sebebi olduğu yönündeydi. Bu durumdan çıkış için, Batı'nın değerlerine sahip çıkarak çöküşün engellenebileceği ve yok olmanın önlenilebileceğine inanılmıştı. İttihatçıların benimsediği pozitivist dünya görüşüne göre, toplumsal refaha ulaşmanın yegâne yolu, dinsel düşüncenin yerini bilimsel akılcı düşünceye bırakması ve buna bağlı olarak dinsel kurumların kaldırılarak, seküler kurumların aktif hale getirilmesiydi. Bu amaca yönelik olarak 1916 yılında yapılan Şeyhülislam'ın kabine dışı bırakılması, medreseler üzerindeki denetimin bakanlıklara bırakılması ve medeni hukukta yapılan birtakım yenilikler, yeni kurulan Cumhuriyet'e laiklik konusunda oldukça uygun bir ortam yaratmıştır (Zürcher, 2009, s.46).

İTP içinde önemli yerlere sahip olan Abdullah Cevdet ve Ziya Gökalp gibi din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı olmasını savunan laik görüşü benimseyen devrin önde gelen şahsiyetleri de, İTP ideolojisinin bu yönde oluşmasına ön ayak olmuşlardı (Zürcher, 2009, s.48).

İTP'nin iktidarda olduğu sürece sosyal, dinsel, hukuk ve eğitim alanında yapmış olduğu reform hareketleri, Cumhuriyet'in ilanından sonra da yeni yönetim tarafından devam ettirilmiş, devletin, eğitimin ve toplumsal yaşamın laikleştirilmesi

konusunda çok yoğun faaliyetler sürdürülmüştür. Atatürk, eski geleneklerin yerine çağdaş ve akılcı fikirlerin, yeni Cumhuriyet'in temel parametreleri olarak yerleştirilmesi için çalışılmasını emretmiştir (Bulut, 2009, s.164). Kemalizm'in laiklik ilkesi, batıda ki reform sürecinden sonra gelen Aydınlanma Devrimi'ne temel oluşturan anlayıştan oldukça etkilenmiştir. A.Comte'un pozitivist öğretilerinden esinlenen Kemalizm'in, laiklik anlayışının temelinde "Tanrısal haklar ve Tanrısal egemenlik" anlayışının yerine "doğal haklar ve milli egemenlik" anlayışı esas alınmıştır. Dogmatik düşünce yapısının yerine, bilimsel ve analitik düşüncenin hakim kılınması hedeflenmiştir.

A.Taner Kışlalı (1990)'ya göre, laiklik; milliyetçiliğin de, devrimciliğin de, halkçılığın da, cumhuriyetçiliğin de ön koşuludur. Özgür bir düşünceye zemin oluşturan demokrasinin de ön koşuludur. Laik olmayan toplumlarda milletin yerini ümmet toplumu alırken, din temeline dayalı bir devlette halkın yerini, dini elit kesimin alması mukadderdir. Bilime ve çağa aykırı kurumları değiştirmek imkânsız bir şeydir.

Cumhuriyet döneminde, medreseye karşı akılcılığı savunan ve gelenekçi bir tavra sahip olmayan insan tipleri, yeni sivil din biçiminin temsilcileri olarak ele alınmış, dinin, kişilerin üzerindeki bağınaz etkilerinin giderilmesine çalışılmıştır. Laiklik kavramı ile hurafe ve batıl inançların yerine, kişilerin pozitif bilimlerin bakış açısına sahip olmaları hedeflenmiştir.

Cumhuriyet ilanından sonra gerçekleştirilen laiklikle ilgili reformların İTC zihniyetinin bir devamı olduğu yadsınamaz bir olgu olarak göze çarpmış, pozitivism ve bilime dayalı laiklik anlayışı, Atatürk tarafından toplumu şekillendirmede ve bireylerin yaşamının düzenlenmesinde temel bir yaklaşım olarak ele alınmıştır (Yetkin, 2013, s.76). Millet'in çağdaş uygarlık seviyesine ulaşması için temel şartlardan biri olarak kayda alınmıştır.

6.3.2.4. Milliyetçilik ilkesi

İTC'nin iktidara gelmesinde en etkin rolü olan Türkçülük akımı, 2.Meşrutiyetin ilanından çok önce başlamış, 1908 den sonra genişleyerek devam etmiş, Türkçülük bilincinin oluşumunda çok etkili olarak, Cumhuriyet'e kalan önemli bir ideolojik miras olmuştur (Ahmad, 1995, s.98).

İttihatçılar tarafından, II. Meşrutiyet döneminde sistemli bir hareket haline getirilmiş olan Türkçülük akımının, dönemin diğer öne çıkan akımı olan Batıcılık fikirlerine de karşıt bir duruş sergilememesi Meşrutiyet sonrası kurulan yeni Cumhuriyet'e de ideolojik olarak temel oluşturmasının yolunu açmıştır.

İttihatçıların hedefledikleri modernleştirici yeni devlet geleneği içerisinde, yeni bir millet yaratma düşüncesi, milliyetçilik akımının ön plana çıkmasına ve Kemalist sistemin önemli yapı taşlarından biri olmasına vesile olmuştur. 19. yüzyıl sonlarına doğru, özellikle askeri ve tıbbiye öğrencileri arasında hızla yayılan Türkçülük akımı, İTC'nin doğup, hızla gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. İttihatçıların, devlet yönetiminde hakim olmasını arzuladıkları Türklük bilinci; 1. dünya savaşından sonra yapılan Kurtuluş Savaşı sonucu ilan edilen Cumhuriyet döneminde de hakim unsur olarak kabul edilmiş, Atatürk tarafından milli kimlik olarak kabul edilmiştir (Zürcher, 2009, s.49). Cumhuriyet'in temel ilkelerinden biri Türklük bilinci olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra yerleştirilen laik ve milliyetçi ideoloji, toplumun modernleşmesi yönünde yapılan faaliyetlerde merkezi bir rol oynamıştır.

İnsanlık tarihi boyunca gerçekleştirilen bütün devrim hareketlerinin öncü kadrosunun ya da öncü kişilerinin, kendilerinden önce yaşamış fikir adamlarının düşünce ve hareket tarzlarından etkilendikleri tarihsel bir olgudur. Fransız Devrimi'ni yapanlar için Diderot, Voltaire ve J. J. Rousseau'nun entelektüel kişilik ve siyasi görüşleri ne kadar yol gösterici olmuşsa, Rus Devrimi'nin önderi Lenin için de Marx ve Engels'in politik kuramları, kendi ideolojisinin temel fikirlerini oluşturmuştur. Mustafa Kemal'in de Türkçülük bilinci esasın da en çok etkilendiği kişinin Ziya Gökalp olduğu anlaşılmaktadır. Atatürk'ün "Ali Rıza Efendi benim vücudumun babası, fikirlerimin babası ise Ziya Gökalp'tır" sözü bu etkinin varlığına dalalet etmektedir (Turan, 1982, s.18).

Anık'a (2011) göre, Ziya Gökalp, toplumsal düzenin sağlanması, ahlak, dil, siyaset ve ekonomi alanlarında gerçek anlamda bir ilerleme sağlanması için millet ve aidiyet bilincinin olması gerektiğini savunmuştur. Bu amaçla eğitim ve dilin önemli bir araç olacağını öngörmüş, eğitim yoluyla milli kültür bilincinin ekseninde milletleşme sürecinin başlayabileceğini düşünmüştür. Millet olma bilincinin

temelinde milliyetçilik şuuru olduğunu ileri sürmüş, dilde birliğin, milliyetçilik ilkesinin temel dokusunu oluşturacağını savunmuştur (Türkdoğan, 1999, s.117).

Ziya Gökalp, Türk Tarihi'nin çok önemli eserlerinden biri olan "Türkçülüğün Esasları" kitabında, dil birliğine verdiği önemi gösteren ve bu konudaki düşüncelerini yansıtan açıklamalarının yanı sıra, kültür ve medeniyet kavramlarına da geniş bir şekilde değinmiştir. Her ne kadar kültür(hars) kavramının milletlerin geleceği açısından çok büyük bir öneme haiz olduğunu söylemişse de medeniyet kavramının da milli kültüre bağlı kalmak ve özünden sapmamak şartıyla birincil anlamda önemli olduğunu söylemiştir. "Türkçüler, Türk ve Müslüman kalmak şartıyla Garp medeniyetine girmek isteyenlerdir" sözü ile bu anlayışı vurgulamıştır (Gökalp, 1968, s.57).

Gökalp kitabında din ve laiklik konuları üzerinde de durmuş, her ne kadar laikliği toplum açısından zorunlu olarak görmüşse de dinden vazgeçme ve kopma anlamında da bir düşünceye savrulmamıştır. "Türk Milletindenim, İslam Ümmetindenim, Garp Medeniyetindenim" (Gökalp, 1968, s.61) sözü ile hem dine hem de batı medeniyetine karşı pozitif bir bakışa sahip olduğu görülmektedir. Bütün bu düşünce akımlarından anlaşıldığı gibi, Gökalp'ın, Kemalist düşünce üzerinde ve Cumhuriyet icraatları üzerinde, oldukça önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Cemiyet'in önde gelen ideologlarından biri olan Ziya Gökalp'ın, yeni kurulan Cumhuriyet'e de yansıyan önemli yönlendirici fikirleri olmuştur. Gökalp, milli bir Türk devletinin kurulması için, milli kültür bilincinin oluşmasını gerekli şart olarak görmektedir. Fikirleri ile hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet döneminde yönlendirici bir karizmaya sahip olan Gökalp, çalışmalarını dil anlayışından tarih anlayışına, hukuk alanından ekonomiye kadar geniş bir alanda şekillendirmiştir. Almış olduğu sosyoloji eğitiminin katkılarıyla milli devlet sınırları içerisinde yaşayan toplumların yaşamlarını etüt etmiştir. Bu çalışmalar sonucu önce İttihatçılar, sonra da Kemalistler bu çalışmalarını kullanarak siyasal sistemlerini halka anlatma imkanına kavuşmuş oldular (Karakaş, 2008, s.470).

Atatürk ile Gökalp arasında düşünce bazında bir yakınlık olduğu söylenebilir. Atatürk devrimlerinin fikirsel hazırlık devresinin Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri

olduğu pek çok çevre tarafından kabul edilmektedir. Mustafa Kemal Milli Mücadele sonrası giriştiği reform hareketlerinde dönemin etkili düşünürlerin bilgi birikimlerinden oldukça faydalanmıştır (Kılıç,1999, s.230).

Gökalp, Türk milletinin temel mefkurelerini milliyetçilik, halkçılık, batıcılık ve cumhuriyetçilik olarak tanımlamış, Atatürk de cumhuriyetin kurulmasından sonra benimsediği bu ilkeler çerçevesinde inkılaplar yapmıştır (Türkman, 2010, s.157).

“Sen dâhisin buna çoktan inandık, mefkuresiz rehberlerden pek yandık” sözleri ile Mustafa Kemal’e sevgi ve desteğini belirten Gökalp, aynı zamanda O’nun siyaset ve ilim adamı olduğuna da vurgu yaparak, bir lider olarak kabul etmiştir (Gökalp, 1977, s.29).

Ziya Gökalp ve Atatürk’ün milliyetçilik anlayışlarında da bir koşutluk göze çarpmaktadır. Milliyetçilik anlayışlarındaki temel vurgu Türk milletini yükseltmek üzerine olmuştur. İlk zamanlar Turanist bir dünya görüşüne sahip olan Gökalp, zamanla Türkçülüğü benimseyerek, düşünce sisteminin ana omurgasını Türk milletinin bağımsızlığı ve refahı üzerine kurmuştur.

Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı, ırkçılığa dayanmayan, çağdaş ve ilerlemeci esaslar üzerinde kurulmuş, milli devlet sınırları içerisinde hakim olan bir Türkçülük anlayışı olmuştur.

Gökalp, seçkinler vasıtasıyla toplumsal değişimi savunan bir siyasi anlayışa sahipti. Bu görüş Halk Fırkası’nda da Cumhuriyet aydınında da müşterek bir tavır olarak günümüze kadar devam etmiştir (Duman, 1998, s.77). Tanzimat’tan beri süregelen elitist zihniyet Cumhuriyet’in sonrasında da devam etmiştir. Batılılaşma konusuna önem vermekle beraber, bireysel haklardan ziyade toplumun üstünlüğünü savunmuştur.

Gökalp eski Türk devletlerinin dil, din, hukuk ve sanat alanlarındaki üstün özelliklerin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin de kullanılmasını savunan bir tarih anlayışına sahipti. Dil konusunda milli olmanın önemine vurgu yapar, dilde Türkçülüğü savunurdu. Bu düşünceleri Türk Dil Kurumu’nun kurulması, Güneş Dil teorisi gibi gerçekleşen uygulamalarla benzerlikler göstermektedir. Türk Dil Kurumu ile dilde sadeleşme ve zenginleşme sağlanmış, Güneş Dil Teorisi ile birlikte dil kavramının milleti bir arada tutma işlevi fonksiyonel hale getirilmiştir.

Ziya Gökalp'in eğitim konusundaki görüşleri de Cumhuriyet dönemine damgasını vurmuştur. Eğitimi kültürün bir fonksiyonu olarak gören Gökalp, bu konudaki tezlerini 1916 yılında yapılan İTP Kongresinde dile getirerek, Tevhid-i Tedrisat kanununun temel esaslarının oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu raporun kabul edilmesi sonucunda, medreseler ve mevcut okullar Evkaf Nezareti'nden alınarak Maarif Nezareti'ne devredilmiştir (Korkmaz, 1994, s.207).

Dilin bir milleti bir arada tutan en önemli unsur olduğunu ileri süren Gökalp'in bu görüşleri, Cumhuriyet'i kuran kadrolar üzerinde etkili olmuş ve genel anlamda uygulamaya geçirilmiştir. Dil konusunda Gökalp ile aynı düşünceye sahip olan Atatürk, alfabe konusunda farklı düşünmekteydi. Osmanlı'da kullanılan dilin Türkçeye uymadığını savunan Atatürk, Latin alfabesinin kabul edilmesi gerektiğini söylerken, Gökalp, alfabe değişikliğini, Türk milletinin geçmiş ile bağlarını koparacak bir teşebbüs olarak görüyordu (Duran, 2011, s.209). Alfabe değişikliğinin İslami unsurlar ile ortak bağları zayıflatacağından endişe ediyordu.

Gökalp'in hukuk alanında ileri sürdüğü görüşlerin de birçoğunun yeni kurulan Cumhuriyet ideolojisinde etkili olduğu görülmüştür. Batılı hukuk kuralları esas olarak alınmış, 1926 yılında Medeni Kanun, 1929 yılında Türk Ticaret Kanunu, 1932 yılında da İcra ve İflas Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunların hazırlanmasında laik hukuk temelleri esas olarak alınmıştır (Duran, 2006, s.211).

Gökalp'in hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet döneminde radikal bir görüşe sahip olduğu konulardan birisi de kadın hakları olmuştur. Kadın ve erkeğin eşitliğini savunan Gökalp, kadının geri planda kalmasına karşı çıkmış, katıldığı yeni anayasa çalışmalarında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesini savunarak, dönemine göre oldukça ileri bir tavra sahip olduğunu göstermiştir (Erden, 2013, s.58) Eski Türk devletlerindeki kadının sahip olduğu hakların, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de verilmesini hararetle savunmuştur.

Din konusunda, dinin kişisel inanç alanına bağlı bir alan olmasını savunan Gökalp, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrıldığı bir sistem öngörmüş, Evkaf Vekaleti'nin, hilafetin ve medreselerin Atatürk döneminde kaldırılmasının zeminini oluşturmuştur (Kocaman, 2004, s.52).

Gökalp, laik sistemi savunmuş olsa da diğer yandan Halifeliğin kaldırılmasına karşı bir duruş sergilemiştir. Saltanatın halifelikten ayrılarak kaldırılması sonucunda, Halifelik makamının dinsel bir hüviyet kazanarak, Hristiyan alemindeki Papalık gibi bir yönetim şekline sahip olabileceğini tasavvur ediyordu.

Halifelik makamının devamını isteyen Gökalp'e rağmen, 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'nin aldığı kararla Halifelik kaldırılmış, siyasi modernleşme yolunda büyük bir engel devre dışı bırakılmıştı (Lewis, 1993, s.263).

Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini ileri süren Ziya Gökalp, Osmanlı'da Şeyhülislamlık makamının kaldırılmasını talep ederek, dini otoritenin sadece dini konularda fetva vermesini, devlet işlerine karışmamasını istemiştir (Duran, 2006, s.202). Gökalp'in bu düşünceleri Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiş Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş, din adamlarının, devlet işlerine karışması engellenmiştir.

Gökalp'in, Cumhuriyet dönemine yansıyan önemli fikirlerinden birisi de iktisat alanında olmuştur. Devlet eliyle gerçekleştirilecek bir sanayiye temel alan milli iktisatı savunan Gökalp'in devletçi ekonomi modeli, 1929 dünya ekonomik krizi sonucu uygulamaya alınarak planlı ekonomiye geçilmiştir (Duran, 2006, s.206). Devletçilik konusunda tesanütçülüğü savunarak, Atatürk ile devlet kapitalizmi konusunda aynı görüşleri savunmuştur (Sarıbay, 1976, s.107).

Ekonomik ve toplumsal alanda milli bir devletin oluşumu için solidarist korporatizm anlayışı, Cumhuriyet döneminde de etkili olarak kullanılmış, Gökalp'in de savunduğu bir düşünce sistemi olmuştur. İTP programının hazırlanmasında etkili olan Ziya Gökalp, Halk Fırkası'nın programının yazılması sırasında da aktif rol oynamış, "Dokuz Umde" olarak bilinen seçim beyannamesini de hazırlamıştır. Daha önce de ele alınan bu program Atatürk tarafından 8 Nisan 1923'te yayınlanmıştır.

Sonuç olarak, Atatürk ve Ziya Gökalp arasında bazı konularda fikir ayrılıkları olmuş olsa da, Gökalp'in hem siyasi ve sosyo-ekonomik görüşleri hem de milliyetçi fikirleri yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti üzerinde etkili olmuştur.

Türklük bilincinin geliştirilmesi ve Türk milliyetçiliğinin ideolojik bir düşünce akımı olarak biçimlenmesinde öne çıkan diğer önemli isim ise Yusuf Akçura olmuştur. Yayınladığı "Üç Tarz-I Siyaset" risalesinde Türkçülük akımını bir

siyasi alternatif olarak ortaya koymuştur (Bora, 2017, s.203). Berkes (1976)'e göre, Akçura, Osmanlılık, Türkçülük ve İslamcılık akımlarının karşılaştırmalı analizini Ziya Gökalp'ten önce yapmış, Osmanlı Devleti içerisinde başlayacak milliyetçilik rüzgarlarının, Türk milliyetçiliği düşüncesini de tetikleyeceğini öngörmüştü. Mustafa Kemal'in çok yakın bir çalışma arkadaşı olması hasebiyle, Kemalist ideolojinin bir siyasal sistem haline gelmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Milli kültür oluşumuna yaptığı katkıların yanı sıra Meşrutiyet döneminde savunduğu, özü itibarıyla milli ekonomiye dayanan devletçilik kavramı, dinsel reform anlayışı, milliyetçilik ve halkçılık ile ilgili fikirleri ileriki yıllarda Kemalizm'in vazgeçilmez ilkeleri olmuştur (Şenoğlu, 2009, s.109). Cumhuriyet döneminde batılılaşma anlamında yapılan uygulamaların da kısa zamanda ve Jakoben bir tarzda icra edilmesi Akçura'nın da karşı olmadığı bir davranış olarak göze çarpmıştır.

Esas itibarıyla, Yusuf Akçura'nın milliyetçilik, devletçilik, batıcılık ve reformist din anlayışı ile Kemalist felsefenin bu konulardaki anlayışı arasında büyük bir benzerlik göze çarpmaktadır.

6.3.2.5. Halkçılık ilkesi

Meşrutiyet döneminde İttihatçılar tarafından yapılan modernleşme reformlarının kaynağı halkçı modernleşme kuramları oluşturmuştur. Türkçü ve batıcı politikaların temel söylemi halkçılık ideolojisi olmuştur. Halkçılık ideolojisi de İttihatçılardan Cumhuriyet dönemine aktarılan önemli bir miras olarak değerlendirilmiştir. İttihatçılara göre, laik olma, dayanışmacı ve sınıfsız olmak iyi bir toplum olmanın yegane şartlarıydı. Pek çok etnik kimlikten oluşan Osmanlı'dan, homojen bir toplum yaratmanın yolu solidarist korporatizmden geçiyordu. Comte'un pozitivist düşünce akımı ile Durkheim'ın solidarizm fikirlerinden esinlenerek yaratılan bu düşünce sistemi, Cumhuriyet'in kurucu felsefesi olan Kemalizm'in devletçilik ve halkçılık ilkelerinin esaslarını oluşturmuştur. Meşrutiyet döneminde sağlayamamıştır. Solidarist korporatizm halkçılık düşüncesinin kaynağı olarak kabul edilmiş iken, Cumhuriyet döneminde ise Batı emperyalizmine karşı duruş sergilemek bu kavramın temel göstergesi olmuştur.

2. Meşrutiyet döneminin solidarist korporatizm felsefesi, Kurtuluş Savaşı ve yeni Cumhuriyet döneminin kuruluşu esnasında Mustafa Kemal ve arkadaşlarına

(İrem, 2004, s.14). Hem İTC, hem de Kemalist sistem de devlet aklı üstün akıl olarak kutsanmıştır (Çetin, 2004, s.15).

Hem İTP, hem de yeni Cumhuriyet döneminde pozitivist dünya görüşünün hakim kılınması sonucu, bireyin ve toplumun yeniden düzenlenmesinde Jakobenzim ön plana çıkmıştır. Atatürk, geri ve eğitimsiz kalan toplumunun aydınlatılması amacıyla Jakobenzim anlayışı uygulamaya koymak zorunda kalmıştır. Toplumsal düzenin sağlanmasına yönelik olarak yapılan pek çok faaliyet bugünün bakış açısıyla irdelendiğinde birçok açıdan anti-demokratik olarak görülebilir, ama tarihsel olayları o günün şartları içerisinde değerlendirmek daha doğru ve enel bir yaklaşım olarak görülmelidir. Tarihsel olayları yargılamaya konjonktürel olarak bakılması gerektiği kabul edilmelidir.

6.3.2.6. Devrimcilik ilkesi

Cumhuriyet ilanından sonra karşılaşılabacak ekonomik ve sosyal sorunların çözümü için, her türlü değişime hazır olunması gerektiğini söyleyen Mustafa Kemal, değişimlerin geriye doğru değil, ileriye doğru olması gerektiğini savunarak, ilkeleri arasına “Devrimcilik” ilkesini de koymuştur.

Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı'nın çöküşünü neden olan sosyo-politik birçok olaydan edindiği tecrübelerin sonucunda, Cumhuriyet'in ilanı ile gerçekleştirmeye başladığı sosyal, kültürel ve politik gelişmeleri “devrim” olarak adlandırmış, bu köklü değişimlere bağlı kalmayı da “devrimcilik” olarak nitelendirmiştir.

CHP'nin yapılan 4.Kurultayın da devrimcilik ilkesinin net tanımı yapılarak, karşılaşılabacak sorunların evrimci bir anlayışla değil, devrimci bir anlayışla çözülmesi ancak bu süreçte halkın büyük fedakarlıklar sonucu elde ettiği temel kazanımlara da bağlı kalınması karara bağlanmıştır. Değişen koşullara karşı yeni atılımlar yapılması gerekeceğinden, sadece kurumların değil, düşüncelerin de değişmesi esasına dayanan devrimcilik ilkesi “sürekli devrimcilik” anlayışını yansıtmaktadır (Kışlalı, 1987, s.59).

Asırlardır süregelen monarşik yapının toplum üzerinde hakim kıldığı norm ve gelenekleri bir anda kesip koparmanın ne kadar zor olduğu daha sonra yaşanan olaylarla tecrübe edinilmiştir. Dinsel inancı referans alan norm ve geleneklerin,

devrimlerin getirmiş olduğu “yeni hayat” tarzı ile karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdı. Laiklik ilkesinin kabul edilmesine karşı muhalefet harekete geçmiş “dini öğelerin yerine Batılı öğeleri koymak” fikrine karşı toplumu kışkırtarak, toplumsal kutuplaşmanın temellerini atmıştı. Günümüz de de laiklik ilkesi üzerinden bu tartışmaların devam etmesi, ayrışmanın ne denli büyük olduğunu göstermektedir.

Tarihsel olayların göstermiş olduğu gibi; büyük devrimlerin ancak kan ile yapılabileceği realitesidir. İnsanlık tarihini etkileyen bütün devrim hareketlerinin trajik sonuçları olmuştur Şapka kanunu sonucu toplumda başlayan direniş hareketi, birçok insanın tutuklanmasına ve idam edilmesine neden olmuştur. Kemalist devrimlerin, Kurtuluş Savaşı’nın devamı olduğunu söyleyen yeni yönetim, devrimlerin benimsenmesini talep etmiş, Cumhuriyet’in her yönüyle oturması için bu devrimlerin yapılmasını gerekli görmüştür. Toplumun bir kesimin iradesine karşı sert bir tutum olarak görülmüş olsa da, o devrin olaylarını o günün şartlarına göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Cumhuriyet döneminin başbakanlarından olan Peker (1931)’e göre devrimler olmadan yeni kurulan Türkiye’nin yaşaması mümkün değildi.

İttihatçı gelenekten gelen Mustafa Kemal Atatürk’ün oluşturduğu Kemalist felsefe, dogmatik düşünce sisteminden uzak, sorunlara pragmatist perspektiften bakan, özgün bir siyasi düşünce akımı olarak ele alınmıştır.

SONUÇ

Abdülhamit'in baskıcı yöntemine son vermek ve meşrutiyeti ilan etmek amacıyla kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti gizli bir şekilde örgütlenmiş ve mücadelesini öyle sürdürmüştür. 1908 yılında Meşrutiyet'in ilanında çok büyük rol oynamış fakat 1913 yılına kadar iktidarın tek sahibi olamamışlardır. Rumeli'de kaybedilen topraklar karşılaştıkları ilk önemli sınav olmuştur. Daha sonra 1911 Trablusgarp Savaşı 1912-1913 Balkan Savaşlarında yaşanan bozgunlar cemiyetin önünü açsa da iktidarı ele geçirmek için 1913 yılındaki yaptıkları Bab-ı Ali Baskını bir darbe olarak Türk tarihine geçmiştir. Bu tarihten sonra 1918 yılında 1. Dünya Savaşı'nın sona ermesine kadar devam eden iktidarları sonucunda Osmanlı İmparatorluğu çökmüş, cemiyetin önünde gelenleri yurdu terk etmek zorunda kalmıştır. Bunların bir kısmı yurtdışında suikast sonucu hayatını kaybetmiş, bir kısmı da Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşında Mustafa Kemal'in yanında yer alarak bağımsızlık mücadelesine önemli katkılar sunmuşlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti olumlu ve olumsuz yönleriyle Türk tarihine damga vurmuş bir cemiyettir.

İTC'nin zihniyeti ve ideolojik düşünce altyapısı, Cumhuriyet'in ilk kuruluş felsefesinde ve kurucu kadronun fikirlerinde oldukça etkin olmuştur. En önemli Kemalist ilkelerden biri olan devletçilik ilkesi, laiklikle ilgili yaklaşımları ve Tevhid-i Tedrisat kanunu ile ilgili çalışmalar İTC 'den yeni döneme aktarılan düşünceler Cumhuriyet tarafından büyük bir özenle takip edilmiştir.

Devleti kutsayan ve güçlü devlet fikrini savunan İTC ve Cumhuriyet yönetimi, batılılaşma ve modernleşme sürecinde bile devleti önceleyen bir tavır takınmaları sonucu modernleşme taleplerinin toplumdan gelmesine engel olmuşlardır. Elitist devletçi zihniyetin etkin olduğu bu süreçte, merkezi devlet olgusu güçlenmiş ve İttihatçı zihniyet devletin hakimi olmuştur.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra artan Türkçülük akımı, Osmanlıcılık fikrinin geri plana atılmasına neden olmuş, bunun sonucu olarak ta, Türkçülük, yeni dönemde Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi haline gelmiştir. Cumhuriyet yönetimi, Türk kimliğini esas alarak, yeni bir devlet inşa sürecine girmiştir. Birçok topluluktan oluşan Osmanlı'nın bakiyesi olan yeni Cumhuriyet'in oluşturduğu tek millet anlayışı sonraki yıllarda yaşanan birçok olayın ateşleyicisi olarak değerlendirilmiştir.

İttihatçı geleneğin kendine ana hedef olarak koyduğu yeni hukuk, yeni ahlak ve yeni siyaseti içeren yeni hayat felsefesi, Cumhuriyet'e bir miras olarak kalmış, geleneksel yapının izleri daha az görünür hale gelmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Kemalist Cumhuriyet arasında modern anayasal devletçi anlayış, batılılaşma ve modernleşme fikirleri düzeyinde yakın ideolojik bağlar kurulmuştur.

Cumhuriyet'in kurulmasında rol oynayan temel unsurların belirlenmesinde ve Cumhuriyet'in ana kurucu kadrolarını yetiştiren İTC'nin, bu güne değin, devlet politikalarının belirlenip uygulanmasında ki etkin gücü yadsınamaz bir olgudur. Cumhuriyet'i iyi anlamak için İttihatçı geleneğin temel düşünce yapısının iyi anlaşılması gerekir

Sonuç olarak, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar uzanan tarihsel dönem, Kemalist ideolojinin ruhunun oluştuğu bir dönem olarak ele alınabilir. Özellikle II.Meşrutiyet Dönemi ,Türk İnkılabını yapan kadroları yetiştirmesi, dönemin kurumsal ve toplumsal yapısını yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne miras bırakmasıyla öne çıkmış, Kemalist ideolojinin entelektüel altyapısının oluşumuna çok önemli argümanlar sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1986). İttihat ve Terakki. Nuran Yavuz (Çev.). İstanbul: Kaynak.
- Ahmad, F. (1995). Modern Türkiye'nin Oluşumu. Yavuz Alogan (Çev.). İstanbul: Kaynak.
- Akça, G. (2007). Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.1, s.s.57-68.
- Akçura, Y. (1987). Üç Tarz-I Siyaset. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Akşin, S. (2001). Jön Türkler ve İttihat ve Terakki. İstanbul: İmge.
- Aydemir, Ş. S. (2009). Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1919) (30. Basım). İstanbul: Remzi.
- Avcı, Y. (2007). Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde Otoriter Modernleşme ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.21, ss.1-18,2007
- Belge, M. (2009). Mustafa Kemal ve Kemalizm (6. Basım). İstanbul: İletişim.
- Berkes, N. (1975). Türk Düşününde Batı Sorunu. Ankara: Bilgi.
- Berkes, N. (2011). Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul:Yapı Kredi.
- Bora, T. (2017). Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler. İstanbul:İletişim.
- Bulut, Y. (2009). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Pozitivizm, Terakki ve Batılılaşma Meselelerine Dair. *Sosyoloji Dergisi*, S.19. Ss.151-166.
- Çağaptay, S. (2003) Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite,(*Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4*). Editör: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul
- Çavdar, T. (1999). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950). Ankara: İmge.
- Çetinsaya, G. (2009). Kalemiye'den Mülkiye'ye Tanzimat Zihniyeti (8. Basım). İstanbul: İletişim.
- Demir, H. (2005). Yeraltından İktidara İttihat ve Terakki. İstanbul: Ozan.

Edmondson, R. E. (2009). Genç Türkler ve İttihat ve Terakki. İstanbul: Etkin.

Ersanlı, B. (1996). İktidar ve Tarih. İstanbul: Afa.

Gökalp, Z. (1973). Türkçülüğün Esasları. İstanbul: Varlık.

Gökalp, Z. (1982). Makaleler II. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Hanioğlu, M. Ş. (1992). Batılılaşma, İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

İnan, Y. Z. (1978). Jön Türklerden İttihat ve Terakki Cemiyetine. İstanbul: Bayram Aşık.

İnalçık, H. (2003). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600). Ruşen Sezer (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.

Kansu, A. (1995). 1908 Devrimi. İstanbul: İletişim.

Karal, E. Z. (1995). Osmanlı Tarihi (5.Basım). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Karpat, K. (2010). Türk Demokrasi Tarihi. İstanbul: Timaş.

Keyder, Ç. (2007). Türkiye’de Devlet ve Sınıflar. İstanbul: İletişim.

Kongar, E. (1999). Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk. İstanbul: Remzi.

Korlaelçi, M. (2014). Pozitivizm Türkiye’ye Girişi. Ankara: Kadim.

Köker, L. (2004). Modernleşme, Demokrasi ve Kemalizm (8.Baskı). İstanbul: İletişim.

Kuran, A. B. (2000). İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler (2.Baskı). İstanbul: Kaynak.

Lewis, B. (2007). Modern Türkiye’nin Doğuşu. Metin Kıratlı (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Mardin, Ş. (2009). Türk Modernleşmesi (19.Baskı). İstanbul: İletişim.

Mardin, Ş. (1983). Jön Türk’lerin Siyasi Fikirleri (1895-1908) (2.Baskı). İstanbul: İletişim.

Oğuz, A. (2013). Türk Demokrasi Tarihinde Muhalefet Geleneğinin Oluşması Açısından Sultan II. Abdulhamit Dönemi, *Neü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:2, Ss.109-120.

Ortaylı, İ. İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı (26.Baskı). İstanbul: Timaş.

Örmeci, O. (2010). Jön Türkler Ve İttihat Ve Terakki, *Journal Of The History*, C.8., Eylül-Aralık: 95-109.

Parla, T. (1993). Türkiye'nin Siyasal Rejimi (2.Baskı). İstanbul: İletişim.

Ramsaur, E. E. (2004). Jön Türkler: 1908 İhtilalinin Doğuşu. İstanbul: Pınar.

Sencer, M. (1992). Türkiye'nin Yönetim Yapısı (2.Baskı). İstanbul: Alan.

Söğütü, İ. (2010). Jön Türkler ve Türkiye'nin Batılılaşması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:11, Ss.1-28.

Tanör, B. (1999). Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980) (3.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat.

Tazegül, M. (2005). Modernleşme Sürecinde Türkiye. İstanbul: Babil.

Tunaya, T. Z. (1988). Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt.1, II. Meşrutiyet Dönemi, (2.Baskı). İstanbul: Hürriyet Vakfı.

Tunaya, T. Z. (1986). Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt.2, Mütareke Dönemi (1918-1922) (2.Baskı). İstanbul: Hürriyet Vakfı.

Tunaya, T. Z. (2004). Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Turan, Ş. (1982). Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünceler, Kitaplar, Olaylar. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ülken, H. Z. (1966). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. Konya: Selçuk.

Yıldız, A. (2009). Kemalist Milliyetçilik, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (6.Baskı). İstanbul: İletişim.

Zurcher, E. J. (2009). Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (6.Baskı). İstanbul: İletişim.

Zurcher, E. J. Milli Mücadelede İttihatçılık. Nüzhet Salihoğlu (Çev.). İstanbul İletişim.

Zurcher, E. J. (2010) Modernleşen Türkiye'nin Tarihi (25. Baskı). Yasemin Saner (Çev.). İstanbul: İletişim.

%**2**

BENZERLIK ENDEKSI

%**2**

İNTERNET
KAYNAKLARI

%**1**

YAYINLAR

%**1**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BIRINCIL KAYNAKLAR

1

Abdulkadir CESUR. "TARİHSEL SÜREKLİLİK BAĞLAMINDA RESMİ İDEOLOJİ OLARAK KEMALİZM İN ENTELEKTÜEL TEMELLERİ", Journal of International Social Research, 2018

Yayın

<%**1**

2

es.scribd.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

3

www.omusozluk.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

4

fikretbirdisli.com.tr

İnternet Kaynağı

<%**1**

5

Submitted to Bülent Ecevit Üniversitesi

Öğrenci Ödevi

<%**1**

6

issuu.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

7

Submitted to Harran Üniversitesi

Öğrenci Ödevi

<%**1**

8

istihbaratblog.wordpress.com

İnternet Kaynağı

<% 1

9

Submitted to Afyon Kocatepe University

Öğrenci Ödevi

<% 1

10

alperensaka.tr.gg

İnternet Kaynağı

<% 1

11

Submitted to Hacettepe University

Öğrenci Ödevi

<% 1

12

ebitik.azerblog.com

İnternet Kaynağı

<% 1

13

www.slideshare.net

İnternet Kaynağı

<% 1

14

acikerisim.deu.edu.tr

İnternet Kaynağı

<% 1

15

Submitted to Gaziantep Aniversitesi

Öğrenci Ödevi

<% 1

16

www.kefdergi.com

İnternet Kaynağı

<% 1

17

bianet.org

İnternet Kaynağı

<% 1

18

TABAK, Serap. "İzmir'de II. Meşrutiyet
Dönemi'nin Başlarında İç Siyaset", Ege
Üniversitesi, 2005.

Yayın

<% 1

19

www.tarihciler.com

İnternet Kaynağı

<% 1

20

dergipark.org.tr

İnternet Kaynağı

<% 1

21

okul.selyam.net

İnternet Kaynağı

<% 1

22

Submitted to Kocaeli Üniversitesi

Öğrenci Ödevi

<% 1

23

yasambilimleridergisi.com

İnternet Kaynağı

<% 1

24

Submitted to Istanbul Aehir Aniversitesi

Öğrenci Ödevi

<% 1

25

suhad.org

İnternet Kaynağı

<% 1

26

Submitted to Istanbul University

Öğrenci Ödevi

<% 1

27

ÖZDAĞ, Abdullah. "SON SADRAZAMLARDAN HÜSEYİN HİLMİ PAŞA'NIN HAYATI VE FAALİYETLERİ", KARAM-DER, 2014.

Yayın

<% 1

28

ÖZKAN, Metin. "Liderlik Hangi Sıfatları, Nasıl Alıyor? Liderlik Konulu Makalelerin İncelenmesi", Gaziantep Üniversitesi, 2016.

Yayın

<% 1

Alıntılarını çıkart

üzerinde

Eşleşmeleri çıkar

Kapat

Bibliyografyayı Çıkart

üzerinde

XXXXXS
GCRS

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Elvan ALTINBAY

Doğum Tarihi ve Yer: 01.05.1962 Kaman/KIRŞEHİR

Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Maden ve Petrol Müh.	ODTÜ	1987
Yüksek Lisans	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi	Atılım Üniversitesi.	2020

Yabancı Diller: İngilizce/YÖKDİL (82.5)

E-posta: elvanaltinbay@gmail.com

Telefon: 05326836550

Tarih: 18.06.2020